

ذاکر القادری.

علم کلام
درستری

مدرسة عالیة دینیہ دہ درس ابدوب او قودلد قسن صوگ طبع ایدامشدر.

اوفاء «شرق» مطبعہ سی.

УФА,

ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФИЯ

Товарищества „КАРИМОВЪ, ХУСНИНОВЪ и К°.“

1910 г.

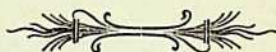

نظام و اسلام

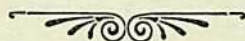
اسلام دنيا سنده مشهور عالمردن طنطاوى جهرى حضرتلارنىڭ
بو كىتابى طبع ايتلىدى. مندرجهسى غايت مهم اولدىغىدىن هر كىمگە
اوقورغى توغرى ايتىمىز. مندرجهسى: مترجم ومؤلف طرفىدىن مقدمە
لر، حكىمىلر - امتلر، علم وحكىمىلر، خلقىدىن مناسبت، تقدير - قضا،
اولدىن صونك تىرلىك، دىنى و دىنياوى حزبىلر، حاضرگى فقه و قرآن،
اصول تعليم و سياست، اسلامى خطىبىلر، دىن و جامعه، امتنىڭ جىيىلو
و آيراوينىڭ سببلىرى، ظالم امتلردە حاكم و عالمىلر، اسلامىت ترقى ايله
امرايتە مى؟ قرآن دىنغى قىسىلارنى آكلامىق، يوسف قىسى، اخلاقى هم
علمى امتلارنىڭ رىئىسلرن تىرىپىلار (مكارم اخلاق - يوسف و مصر لىلر،
يوسف سياستى، سليمان قىسى - دىننىڭ كائىناتقە مناسبتى، كىلىمىسئول
بومسئلهلرنى غايت اساسلى روشنىدە علمى بيان ايتكان بو كىتابنىڭ
بىھاسى فقط ۳۰ تىن.

ذاکر القادری.

علم کلام درسی

مدرسه عالیہ دینیہ دہ درس ابدوب او قودلد قدن صوٹک طبع ایدلمشدر.

(مؤلف مہری ایلہ مہرلنمگان نسخہ لرساختہ)

اوقاف «شرق» مطبعہ سی.

УФА,

ЭЛЕКТРО-ТИПОГРАФІЯ

Товарищества „КАРИМОВЪ, ХУСАИНОВЪ и К^о.“

1910 г.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بتون عالمنی تربیه سیله اوسوچی اینتوب یاراتقان الله تبارک و تعالی گه عبودیتن، بارچه رسوللرینه وخصوصا بتون عالمکه مفرک دین ایله رسول اینتوب یبارلگان محمد علیه الصلاة والسلام حضرتلرینه احترامی عرض اینتم. بعده:

روسپادهگی دینی مدرسه لرده اوچ سنه قدر مدت تعلیم و تدریس ایله مشغول بولدوم. بو مدت مدرسه لرده کوردگم کوب نقصانلردن برسیده علم کلام درسلی ایلی. اسکیده دهریلرگه، الغلات لرغه قارش مقابله ایچون قورال اینلگان غایت کوب کتابلر یازلغان بوفنی بوره وشده او قوتامی لازمه فکرند ایلی. بو فکرمنی تقویه ایچون برنیچه دلیللمک بار ایلی. ذاتا بو کبی برفنی آنا تلمینه باشقه بر تله یازلغان کتابلردن او قوتمق اصول تعلیم گه هیچ موافق دگل؛ بو یول ایله شا کردلر نلغ عربیاتلرن کمالغه ایرشدرمک دعوا سیده یوللو بر دعوا توکل ایلی. چونکه زمانه زده لسان تعلیمنه مخصوص اصوللر اختراع اینلشدرکه: بو اصوللرنلک برسی معلم طرفندن انتخاب اینلسه بو کونگی کبی شا کردلر مز ادبیات عربیه دن بهره سز قالمازلر ایلی. عرب تلمینی عجملر طرفندن یازلغان و ادبیات عربیه نظرند هیلده قیمت عامیه لری بولمغان بو کبی کتابلردن او قوتمق شا کردلرنی عرب لهجه سنن آداسرودن باشقه هیچ برفائده سی بو قدر.

عرب تىلن اوقوتور ايچون مسلمانلر طرفىنن بو كونگه قدر ييكل بر
اصول ميدانغه قويلماسه ده ادبيات عرب بيه ده عرب لسانن اوقوتوق
ايچون شعر ونثر اولارق يازلغان غايت قيمتدار كتابلر بار. بوفند
درس ايتوب اوقوتورلق استاذ الامام محمد عبده (رضى الله عنه) نى
رساله^۶ توحيد يندن باشقه كتاب يوقدر. استاذ مرحوم اوزى سلامت
ايكن بوكتابىنىڭ ناقص يرلرن كورساته و بيان ايتتدر ايدى. اثبات
واجب مسئله سى خصوصاً ناقص ديور ايدى.

مدرسه عاليه^۶ دينيه گه معلم صغيله دعوت ايتكلاچ بوفنى او-
قوتوق بنم حصه توشدى. بردن بودرس ايچون بيلگيلنگان مدت
هفته ده برگنه ساعت؛ درس آلتى آى اوقولسه بيلينه ۴ گنه ساعت.
ايكىنچيدن استاذنىڭ رساله توحيدى اوقولسه غايت بليغ يازلدىغىنن
عباره حل ايتىك و اوچنچى جهنن مقصودقه خلاف اولارق فننى با-
شقه بر تله اوقوتوق لازم ايدى. بناء عليه چاره سز استاذنىڭ توحيد
رساله سىنىڭ روحن كوز آلدنده توتوب بوفنده يازلغان و بوفنگه منا
سبتلى بعض كتب علميه نى مطالعه ايتوب شا كز دلرگه املا طريقيله
اوقوتورغه مجبور بولدم. دين قرداشلر مه فايده و دينى مدرسه لرگه
خدمت دينيه بولور امليله بر آز اوزكار توب «علم كلام درسلى»
اسميله باصدر مقچى بولدم. ادبيات غايت يارلى؛ ماده گه تعلقلى علمى
قاعده لر يده يوق؛ بوفن اوز تلمزده يكى غنه ميدانغه چغا؛ بناء عليه
قصور لرى كوب بولاچقى معلوم.

ذ. القادري.

اوقاء، فى ۱۳۲۸ هجرى ۵ جمادى الاول.

علم کلام یا کہ توحید

(تعریفی، موضوعی، غایہ سی و تاریخی)

علم کلام یا کہ علم توحید: «اللہ نیک بارلغن، برلکن، محمد علیہ السلام نیک نبوتن و رسول خبر بیرگان نرسہ لرنی اثبات ایتوچی اصول و قاعدہ لر»، یا کہ «رسول بیان ایتکان دینی عقیدہ لرنی (*»
 روشن دلیل لر ایلہ معاند لرنی الزام ایتمک یولن کورساتوچی فن «دیوب تعریف ایتلور. بوفننگ ایکی اسمی باردر: کلام و توحید. توحید دیوب تسمیہ: نرسہ فی الگمہم جزئی ایلہ اسملامک قبیلند ندر. چونکہ کلام فنندہ ذکر ایتلکان ایمان نیگز لرنینگ الگ اساسی جزئی خداینگ برلگی، بارلغی، صفات لری کبی مسئلہ لردن عبارت بولغان وحدانیت مسئلہ سینہ تعلقلی مسئلہ لردر کہ: قرآن شہادتینہ بناء رسول لر بہارودن الگ زور غایہ دہ شولدر. کلام دیوب اسملامک، برنجی عصر عالم لری آراسندہ خلاف واقع بولغان الگ مشہور مسئلہ «تک او قولغان قرآن قدیمی؟ حادثی؟» مسئلہ سی بولوی یا کہ بو فننگ بناسی بولغان عقلی دلیل لرننگ اثری سویلہ و چینک سوز (کلام) ندہ ظاہر بولوی ایچوزدر.

موضوعی - اللہ نیک ذاتی، صفاتی، افعالی، در. چونکہ اللہ نیک ذاتندن، صفاتندن، عالمی حادث ایتوی کبی دنیاغہ، حشر و نشر کبی آخر تکہ تعلقلی مسئلہ لردن بحث ایتمک بو فننگ وظیفہ سیدر.
 غایہ سی - بوفندہ ذکر ایتلکان دلیل لر ایلہ انسان لر ہدایت،

(* رسول: ایمان نرسہ؟ سؤالینہ «اللہ، رسول لرینہ، فرشتہ لر گہ، کتاب لرغہ، جزا کونینہ، تقدیر گہ و حشر، نشر تعبیور ایتلکان اولمن صوغنی حیاتقہ ایمان» بولوون بیوردی. حدیث لفظ اعتباریلہ تورلیچہ روایت ایتلہسہ دہ معنا بردر.

حقيقت يولن تابارلر؛ خصملرن ومعاندلرن الزام ايتارلر؛ فلسفه حسيه وعلوم طبيعیه نى غرضارینه قورال ايتوب ديننك اساسن ابطال ايتارگه كرشوچيلرنك دليللرن ابطال ايله ديننك اساسن حمايه ايتمش اولورلر. قرآن و باشقه شريعت علملرندن فائده لنمك الله نى اثبات ايتارگه باغلو اولديغندن الله نك بارلغن و بىرلگن اثبات ايتوب شريعت علملرينه يول آچارلر. بو الهى علملر نتيجه سنده آدم دنيا و آخرت سعادتينه ايرشور.

تاريخى - علم كلام حقنده فكر يورتكم و آنى چن آكلامق تاريخن بلورگه توقطاديغندن قسقه چه غنه تاريخن يازامز:

عقیده تعبير ايتلگان ايمانغه تعلقلى مسئله لردن بحث ايتمك اسلاميت ظهورندن ايلكده بتون ملتار آراسنده مشهور ايدى. هر ديننك روحانيلىرى اوز دينلرن حمايه و آنى خلق آراسنه جهيمك و كوكللرگه سوكدرمك ايچون سويلارلر و يازارلر ايدى. لکن كوب وقتده دليللرى عقلغه و طبيعت قانونلرينه موافق بولماز، بلكه عقل و طبيعت آلاغه الك زور دشمان اولور ايدى. دليللرن عقل قبول ايتماز و كائفات نظاملرى يمرر ايدى. عقیده قبول ايتدرك يولنده طوتقان مسلكرى كائفات نظامينه تمام خلاف ايدى. رئيسلرى دين اسمندن ديننك عقلغه دشمان بولوون بيان ايتار و كلام فنى معجزه لر سويله ب خلقنى دهشنلندرمك و خيالات ايله يواندرمىقن عبارت ديه بلفور ايدى. بو حال امتارنك رسول عليه السلام ظهورندن اولگى حاللرينه آشنا بولغان هر كمگه معلوم سدر. قرآن ايسه عقیده و دينى مسئله لرنى بيان ايتوده اسكى كتابلرغه تمام مخالف بولغان يولنى اختيار ايتدى. قرآننك بوغايه ايچون طوتقان يولى طبيعت و آنلغى اسرار ايله الله نى اثبات سدر. محمد عليه السلامنك رسالتن اثبات ايتكانده

اسكى بوللارنى تمام باغلادى. عقللارنى اوز شەرقى بولى ايله اثبات ايتتى. اوشانماغان كشيلىرىنى مغلن كئوررگە دعوت ايتتى. قرآن ايمان تەقلىدى بولون تمام باغلادى، ايمان تەقلىدى درست بولماون آچق سويلەب ايمان الله نىڭ كائىناتىغى قانۇنلارنى فېكرامك و عقل نتيجه سى بولغان دليملر بولون تفصيللى صورتە بيان ايتتى. قرآن اوز حكايە سنە گنە تسليم ايتو مەزنى ايستەدى. بىلكە استدلال، فېكر بولون طوتوب مخالف فرقه لرنىڭ مەنەبلەرنى بيان ايدوب آنلارنى دليل ايله ابطال ايتتى. عقلغە خطاب ايدوب اسكى وقتلردە روحانى استىداد سايبە سنە ئولسگان فېكرلارنى تمام اويغاتتى. كائىناتە غى سەرلەر و آلارده غى نظاملارنى عقلغە عرض ايدوب تمام فېكر يورگوزمەزنى ايستەدى. فېكر نتيجه سى اولارق ايمانغە دعوت ايتتى. حتى باشقە امتلارنىڭ حاللارنى بيان اينكائىنە خلقئندە اوزگارمى تورغان قاعدە و نظاملار بولون بيان ايتتى. امتلار دەگى حاللارنىڭ بوزلوى و توزالوى طبيعتدە گى نظام و قاعدە لەرگە اعتبارلارنى نەسبئندە بولون آڭلاتتى.

دينلار ايچىندە عقل ايله ديننى رسولى تلى ايله قەرداشلارنىڭ دىن آنچىق اسلاميتىر. قرآن بو خصوصە نأويللى مەكەن بولغان كوپ آيتلار ايله كەلمشدر. قرآن نظرئندە ايمان ايتار ايچون عقلن باشقە بول بوقىر. الله غە ايمان ايتەك، رسوللار بىباررگە قەدرتى يتون آڭلامق، آلارغە وحى اينلگان نرسە لرنى بىلمك، آلارغە غنە رسالتنىڭ مخصوص بولون آيرمق و رسالتكە ايمان ايتەك اسلام نظرئندە عقلن باشقە مەكەن توڭلدر. مسلمان عالەملرى، ساقلامز دىننىڭ علم و فېكر ايرشمايە چك نرسە لر ايله كلوينى درست كورسە لردە عقل بشر مەكەن كورمگان نرسە لر ايله كلوينى تصديق ايتمازلر. قرآن الله نى شونداى صفاتلار ايله صفاتلەيدركە: اسكى دينلار صفاتلارغا قاراغندە

اللهی پاکلارگه اڭ یاقن صفاتلر در. بو صفاتلرنڭ بعضیسی اسم یا که جنسده آدملر صفاتلانه تورغان صفاتلر ایله بردر. قدرت، اختیار، سمع و بصر صفتلری کبی. آدملرده بولنه تورغان بعض بر نرسه لرنی قرآن خدایغه نسبت ایتمشدر. بر بوردده قرارلانو، یوز و قول کبی. قرآن قضا، تقدیر و اختیار مسئله لری حقنڭ آچف سوزلر سویله ب اسکی شبهه لرنی تمام بنوردی. یاوزلق و اینڭوڭ حقنده آدملرنی قور قلوب و قز قلوب ثواب یا که جزا بیرونی خدایغه تاپشوردی. بو کبی متشابه سوزلر سویله بڭ عقلغه میدان بیروی فکر آیه لرنینه فکر و عقللرن ایشتاتورگه زور قاپو آچدی. دیننڭ کائفا تنی فکرلرگه دعوت ایتنوی علم کبی شرطلر ایله چیکلاب توگل. نیندای کشی بولسه بولسون کائفاتنی فکرلاونی مشروع ایندی. رسول سلامت ایکن آدملر شبهه گه توشکانه شبهه لرنی بتورر ایچون رسولگه مراجعت اینارلر، رسول شبهه لرنی شافی جوابلر ایله کینارر اییدی. رسول وفات بولغاچ ابوبکر، عمر (رضی الله عنهما) خلافتی زمانلری دشمانلرغه مقابله و شرف انسانیدن مدافعه ایله کچدی. عقیده گه تعلقلی مسئله لردن بحث اینارگه وقت تابامادی. اختلاف واقع بولسه یالکیز حکمگه متعلق مسئله لرده، فروعه غنه بولا اییدی. قرآنده غی رمزی سوزلرنی آڭلادیقلرندن تنزیه اعتقادی تمامیله حکمفر ما اییدی. بناء علیه اصول عقیده ده خلاف و اختلاف واقع بولمیدر اییدی. اوچنچی خلیفه عثمان (رضی الله عنه) زماننه قدر حال شول ره و شده کچدی. لکن بو خلیفه زماننده اش باشینه لیاقتسز و تجربه سز آدملر کچدیقلرندن اسکی ترتیب بوزلدی. اسلامیت اوز چوغریندن چغارلدی. دین چیکلگان چیکلگن مسامانلر چقدیلر. اوچنچی خلیفه حکم شرعیندن باشقه اولتورلدی. بو واقعه قاره خلقنڭ فکرینه نچار تأثیر ایندی.

شهوئرلرنڭ عقل و فكر لرگه تائير ايتوينه سبب اولدى . دين امرنه افراطچيلارنى غايت آچولاندردى . قاره خلق و افراط طرفدارلرى فكر و عقل آيهلرينه غلبه ايتدىلر . بوندىن يمان نتيجه لر طوغدى . بو فننه لر نڭ باشنه تور وچيلردن حضرت عليگه چيكنن طش محبت باغلاغان و « الله حضرت عليگه حلول ايتدى » اعتقادينه قدر بارغان يهود بلكن چغوب اسلاميتنى قبول ايتكان عبدالله بن سبا ايدى . حضرت على خليفه لكگه لايىق ، بلكه خليفه لكگه اڭ مستحق ذات بولون سويله ب حضرت عثمانغه طعن ايتار ايدى . شول سببىن حضرت عثمان آنى مصرغه نفى ايتدى . مصر مركز خلافتدن يراق بولمىغىنن فكرن نشر ايتار ايچون بيك موافق ايدى . نهايت ابن سبا مصرده اوز فكرن جه ايدى . اوزينڭ فكر داشلرى ايله مدينه گه كلوب حضرت عثماننى اولتور شوده شريك بولدى . اوزينڭ منهن دورتنچى خليفه وقتنده نشر ايتنه باشلاچ خليفه آنى « مدائن » گه سوردى . آنده اوز منهن جه يهرگه موفق بولدى . نهايت بومذهب يوغشلى آورو اولدى . « الغلات » منهنى جه يلىدى . بونڭ نتيجه سى اولارق دورتنچى خليفه گه بيعت ايتكان كشيپلردن كوب كشى بيعتلرن بوزدىلر . نهايت مسلمانلر آراسنده قانلى صوغشلر بولدى . قاندىن دريالر آقدى . خليفه لك انتخاب اصولينه خلاف اولارق امويلرگه كوچدى . مسلمانلر آراسنده جامعه ، وحدت فكر بتمدى . هر تورلى منهبيلر ، حزبلر طوغدى . هر حزب اوز فكرن وانتريقه سن ميدانغه چغاروب خلق ايبارتور ايچون ديننى اوزينه قورال ايتدى . حديتلر ياصامق وقرآننى لغرض تاويل ايتمك اصولى ميدان آلمى . شيعه و خوارج و بونلر آراسنده غى معتدل منهبيلر طوغدى . مروان خلافتى وقتنده خوارجلر اوزلرندن باشقه هز كهنى تكفير ايتدىلر . كوب زمانلر

عنادلرنده اصرار اينديلر. صوغى قطره قانلرينه قدر مدافعهده
 بولغوب اوز منهبلرنده زور فدا ئيلك كورساتديلر. جمهوريت كه
 اوخشاش حكومت ميدانغه كتوررايچون بار قوتلرن صرف اينديلر.
 بولار نظرندك باشقه خلق همهسى كافر حكمنك اولديغندن قطع مفاست
 اينديلر. همه سن اولتورمك صمدينه، قتل عام ايتمك فكرينه كلديلر.
 «انھلب بن ابى صفره» بصره غه سردار نصب ايتلگاج بصره نى
 تھديد اينديلر. اون سكر سنه محاربه نتيجه سنده گنه خارجيلر اطاعت
 آستينه آلندي. لکن بواطاعت وقتلى ايدى. مصر حدودندن بھر
 محيط اطلاس يغه جه يلگان بو منعصلرنى حقيقى درجهده اطاعت
 ايندرمك ممكن توگل ايدى. آفريقا و عرب جزيره سنده عددلرى
 كوب بولغان خارجيلرگه آيلقلاب ياللانغان عسكرلر ايله مقابله ايتمك
 ممكن توگل ايدى. بناء عليه اختلال باشلاندى. آفريقا قاده باشلانغان
 بو اختلال اسپانيه غه قدر جه يلدى. غايت زور مشقتلر صوگنده غنه
 سوزلررگه موفى بولندي. آفريقانلڭ بعض طرفنده و عرب جزيره
 سنه قالغان بو خارجيلرنلڭ فتنه لرينلڭ اوتى هر وقت كورلوب
 تورادر. خارجيلركي شيعه لرده حضرت على نى سوسه لرده آرالرنده
 زور آيورما باردر. شيعه لر اداره^۶ مستقله (خلافتنى حضرت على
 وآنلڭ نسلينه حصرايتو)، خارجيلرده مقر اط (جمهوريت) طرفدارلريدر.
 هر ايكي فرقه حضرت على حقنده افراطلنلڭ چيگينه ايرشدى. حتى
 شيعه لردن بر فرقه حضرت على نى الهويت درجه سنه کوتارديلر.
 بو كې مبالغه لر نتيجه سنده مسلمانلر آراسنك عقيدده گه تعلقلى مسئله
 لرده زور اختلافلر طوغدى.

لکن بو خلافلر و صوغشلر هيچ برس اسلاميتنلڭ انتشارينه
 مانع بولمادى. قرآن نوري اوزاق مملكتلرنى ياقترتونده دوام ايتدى.

گروه، گروه اولارق خلف اسلامینى قبول ایتنه لر ایدی. فارسیلر، سوریا لیلر، مصر لیلر و باشقه مملکتلرده اهالی اسلامیت ایله مشرف اولمده ایدی. مسلمانلرنک عددلری کوبایگاج خلقنک کوبسی خلافت صوغش لرندن بوشاندی. اصول عقید و باشقه علمی مسئله لر ایله اشتغال اینمک ممکن بولدی. قرآن و عقلغه اعتبار ایتوب اصول عقیده دن بعث ایتوچیلر بولغه باشلادی. اخلاص ایه لرندن علم ایله مشغول بولوب فرض بولغان تعلیم یولینه اوزلرینی فدا ایتوچیلر کوریله باشلادی. بولارنک اک مشهورلرندن حسن البصری ایدی. بصرده تعلیم و افاده گه کرشدی. بونک مجلسینه هر طرفدن شاگردلر توپلا ندی. هر توری مسئله لر حقنده بعث و تفتیش باشلاندی. اسلامیت ایله شرفیاب بولغان کوب کشیلر اوزلرینک عادتلرن تاشلی آلماغا نلر ایدی. قرآنن بعث اینارگه باشلانغاج هیچ اهل بولمغان کشیلر ده مباحثه گه اشتراک ایتدیلر. عادت و اهلیتسزک تائیری ایله مسلمانلر آراسنده شبهه لر آرتدی. مسلمانلر آراسنده اک اول میدان آلغان شبهه لر جهله سنن آدمنک اوز اشئنه و اراده سنده اغتیار و استقلالی، گناه کبیره گه ارتکاب ایتوب توبه ایتکان گناه ایه سی مؤمنی؟ کافر می؟ کبی مسئله لر ایدی. حسن البصری ایله شاگردی واصل بن عطاء گناه کبیره مسئله سنک اختلافی ایتوشدیلر. شول وقت استنادی «و اصل بزدن آیورلدی» دیدگندن معتزله اسمی واصل بن عطاغه ایدارگان کشیلرگه اسم ایدلدی. واصل استاذندن تلقی ایتمگان فکرلرینی تعایم ایتوب قدریه، معتزله گه بولنگان منه ب تاعسیس ایتندی. سلفلر و آلا ر جهله سنندن حسن البصری آدم اوز علمی و اراده سی ایله اشکان اشئنه اختیارلی اولون اثبات ایتوب آدم اوز اشئنه آغاج یافراقلرینک حرکتی کبی اضطراری بولون اثبات ایتوچی جبریه لرگه

مقابله ایتله ایدی. بنی مروان خلیفه لری مسلمانلرنی بر فکر گه جیار ایچون اجتهاد ایتمادیلر. اختلاف کند کچه آرتدی. بوا یکی مسئله ده گنه قالمادی. صفات و عقلنک بتون احکام الهیه نك مسنن و قبحن بلور گه کافی اولوب اولماوی مسئله لرنده ده اختلاف طوغدی. برفر قه احکام الهیه نی بلوده عقلنک هیچ تاء ثیری یوق، دیگر فرقه عقل اوز یگنه کافی دعواسنده ایدی. خلیفه و خلافت مسئله لری اصول عقیده گه ایبیاروب یوری ایدی که: گویا خلافت مسئله سی عقاید اسلامیه نك مهم بر جزئی ایدی.

بالا خیر و اصل بن عطاء مذهبی ارسطو فلسفه سی تاء ثیری ایله تنقیح ایتملوب جه یلمدی. یونان کتابلرندن عقللرینه موافق هر نرسه نی آلدیلر. عقیده لرن علم و فننک اهمیتسز وهی مسئله لری ایله بولسه ده تآ کید ایتونی تقوالق سانادیلر. علوم دینی گه بوکی علملر قاتناشدی، بومذهب اعضالری کوبایدی. بومذهب بیگراک ایرازده انتشار ایتدی. عباسیلر ده اوزلرینک حکومتلرن تاسیس ایتشوجی فارسیلر نك کوکللرن یواتور ایچون بومذهبنی قوتلادیلر. عباسیلر نك توتقان یوللری حکومت اداره سنندن عربلرنی یراقلاشدر مق اصولینه مبنی ایدی. حکومت صاقلار ایچون فارسیلر غه دوستلق کورساتدیلر. نهایت سر اینک الگ ممتاز آدم لری ایرانلیلر بولدی. کوکللرینه اسلام نوری اورناش-ماغان، آرالرنده مانوییه، یزدیه، دینسزلر بولغان فارسیلر حکومت باشینه اوطورب اوز فکرلرن چه-چدیلر. اوزلرینک فکرلرینه ایبیار گه سوزلری وقوتلری ایله خلقنی قز قطور دیلر. خلاصه مأمورلر اهل السنة مذهبنه دشمن بولغان کبک خلیفه لرده شیعه لک طرفدار ی بولور غه حکومتلرن صاقلار ایچون مجبور ایدیلر. شول سببلردن الحاد اسلام دن یاسن قاپلامقده ایدی.

نهایت المنصور عقیده ده‌گی شبهه لرنی ازاله ایتمک املیله کتابلریازار
غه قوشدی. لکن بودورده عام ه-نوز بالا اولدیغ-ندن بو-
کتابلر فایده ایتمادی. تکرار فکرلر قاینادی. «قرآن مخلوقمی؟ ازلیس؟»
فکری میدان آلدی. اول زمان خلیفه لری همه سی قرآن مخلوق قدر
فکرن قوتلادیلر. المأمون قرآننک مخلوق بولون اعلانده ایتکان
ایدی. حتی فکرن قبول ایتدرر ایچون مستبدانه معامله ده بولندی.
هر آن وحدیثنک ظاهرینه ایباروچی یا که بدعت بولغان مسئله لردن
صاقلانوچی عالمر «قرآن ازلیدر» عقیده سنده ایدیلر. بو مسئله
علم و تقوالق ایبارینک زور ظلملر ایتلوینه سبب بولدی.

قرآننک ازلیتی ایله قائل بولغان کوب عالمرگه بغدادده غی
عباسیه حکومتی قاضیلری قاطی حکملر ایله حکم ایدوب عذابلادیلر.
حتی بو مسئله ایچون اسلام دنیاسی قانغه بویالدی. دین اسمندن
دیننک حرمتی بتورلدی. بوکبی فرقه لر ظاهر شریعتکه ایبارو
خصوصنه اختلاف و منازعه ده بولسه لرده احکام دینییه دن عبادات
و معاملات قسملرینه ایبارمک لازم، عقیده و قلبکه هعلق حکملر خصو
صنده فکر و عقل یورتمک تیوش دیوب اتفاق ایتکانلر ایدی. فقط
بولاردن باشقه حلول ایله قائللر و دهریلر بار ایدیکه: مسلمان بولغا
چه طاشلاماغان عادت و عقیده لرینه قرآننی تطبیق ایتمک ایدیلر.
بو فرقه لر قرآننی تاء و یلمه افراطچیلق ایتوب، ظاهر بولغان
سوزنی عباره احتمال توتماغان ئله نیندی تاء و یلملر ایله تاء و یل
ایتدیلر. تاریخه اسماعیله، باطنیه اسملری قالدرغان بو فرقه لر
مسلمانلر و اسلام ایچون زور بلاء و مصیبت اولدیلر. بوزند یقلرغه
مقابله ایتو تیوشلگن سلفلر و آلارنک خصملرینه اعتراف ایتسه لرده
اوز آرا اختلافلری، تارتشولری و بربرسنه ضرر تیگرشولری بوکارغه

زور سدايدى . المتوكل (۸۴۸ - ۵۸۶۱) خليفه بولغاچ سنيك مذهب غايت كوتاردى . طرفدارلى ايتدى . «قرآن مخلوقدر» اعتقادى ممنوع اولدى . بناء عليه بو مدتده سنى لك غلبه ايتده باشلادى . نهايت دورتنچى عصر هجريده معتزله لرنيك ائك زور استاذلرى بولغان ابوالحسن الاشعري حضرتلرى اهل السنه مذهبنيك بيوك ياردمچيلر . ندىن بولدى . اشعرينيك تبديل مذهب ايتوينيكنى برنجى سببى قدر وعدالت ربانيه حقننده غى خصوصى فكرى اولدى . اشعري ايله استاذى الجبائى آراسنده بر محادثه جريان ايتديكه ، صورتى بودر : اشعري اوچ قرداشى فرض ايتلم . برنجيسى مؤمن صادق تقوا اولسه ، ايكنچيسى كافر گناهكارلى ايچنكه عمر كيچرسه ، اوچنچيسى صبى وقتنكه ئولسه ، بولارنيك حاللرى نيچك بولور ؟ جبائى - برنجيسى جنئلى ، ايكنچيسى جهنملى ، اوچنچيسى قوتلور لىكن مؤمن قرداشينيك درجه سنه ايرشه آلمان . اشعري - بالازور درجه لى قرداشى درجه سنه ايرشورگه ايسته سه مساعده بولورمى ؟ جبائى - مساعده فيلنماز «قرداشى شاكى اوزينيك مطيع بولون كورساتدى . سن كورساتماك» ديلور . اشعري - «بن قبايلى توگلمن ، اى الله ! سن بكا آز عمر بپردك . عمرم اوزون بولسه بىك اطاعت اظهار ايتار ايدم» ديسه ؟ . جبائى - الله ايتور : اگر سكا اوزون عمر بپرسام گناهكار اولور ايدك ! سنى صبى چاقده اولتروب سكا اصلح بولغاننى اشلام ديور . اشعري - اگر مؤمن بولمغانى : مادامكه كيلاچكى بيله سن ! نيك بكا اصلح نى اشلاماكنك ؟ ديسه جبائى - بوئكا جوابا : «شيطان سنى اغوا ايتكان» ديدى . بو محادثه دن صوئك اشعري بصره جامع كپورنده : «بنى تانيفانلر بىم كىم بولغانمى بلورلر . بلمگانلر بلسونلر ! بن اشعري من . حاضر اولگى خطالرمىن قايتدم . معتزله مذهب رد ايتونى وخطالرن

میدانغه قويونى اوستومه آلمم» ديوب مذهبن اعلان ايتدى . باشمه بونلك فكري «قنده شبهه لنديلر . حنپايلر قانن حلال ساناديلر . ائك بيوك عالمردن امام الحرمين ، الاسفراينى ، ابوبكر الباقلانى كېي ذاتلر بوگنا ياردم ايتديلر . فكر ومذهبن «اهل السنة والجماعة» اسميله اسملاديلر . بو كېي فاضلر نئك علملرى سايه سنده ايكي زور مذهب بتورلدى . آلا رايسه قرآننك ظاهرى ايله گنه عمل ايتوچى «ظاهر-يون» ، خلاف عباره اولارق قرآننى تاويل ايتوچى «الغلات» مذهبلىرى ايدى . ايكي عصردن صوئك بولارنك سانلرى غايت آزايدى . اسلام دنيا سينك بعض طرفلر نئك غنه قالدى . اشعرى مذهبن منتظم ايدى . يالكز عقيدته گنه توگل بلكه زمانمزه ئونئولوچيا - مبحث تاوين - ، قوسمولوچيا - علم قوانين كاؤنات - تعبير ايتلنگان علملر - نئده شامل ايدى . لئكن اشعرى مذهبن طرفدارلرى آنك تعليمنى كلامغه مقدمه بولغان بعض قوانين كونه نيگنه وبعض علمى قاعدهلر - نيگنه اوگراته لر ايدى . يقينى علم حاصل اولسون ايچون مخصوص قاعده لر گنه تعليم ايتديلر . امام غزالى ايله فخرا لرازى وقتنه قدر شول ره وشده دوام ايتدى . لئكن بولار وبولارغه ايبارگان ذاتلر اشعرى طرفدارلرينه مخالفت ايتديلر . بر يا كه كوب دليللر نئ ابطال ومطلوبنى آلاردن قوتلى دليللر ايله اثبات ممكن ، بفاء عليه دليلنى تخصيص ايتمك تيوش توگل ، فكرينه توشديلر . اول وقتلرده فلسفى مذهبلىر حرريت ايله فكرلنور ، فلسفه ايله اشتغال ايتارلر ؛ عقلنى بلنمگان نرسه لرنى بلورگه ومعقول بولغان نرسه لرنى استنباط ايتسارگه آلت ايتارلر ايدى . بو كېي فن اهللرن روحانيلىر حمايه ايتمكده لر ايدى . اهل فنك عقل لئتلنگان نرسه لردن فايده لنورغه ، صناعت وجناب حق بزگه فايده لنونى مباح ايتكان ومستور بولغان

اسرار کونیه دن بحث ایتوب کشفیات و اختراعات ایله اوغراشور
غه تمام حریت بیرلگان ایدی. بقره سورهننگی (خلق لکم مافی الارض
جمیعا) آیت مفادنچه فکر و عقللرمز ایله بزگه فایده لنمق مشروع
بولغان هر نرسه ده بحث ایتهلر ایدی. قرآن عقلنک درجه سن کوتار.
وب حق ایله باطل، منفعت ایله مضرت آراسن آیوررغه میدان بیر.
گاچ مسلمان عقلیلری بولارغه قارشى کلمیلر ایدی. لکن بولارنک
یونان فیلسوفلرنن، خصوصا ارسطو و افلاطونن نقل ایتکان سوز.
لری و نظریه لری اوزلرن عجبلندرگان بولورغه تیوشمکه: دین
حقنک فکر آیه سی ذاتلر آراسنده چققان دینی نزاعلرغه قاتناشدیلر.
عموم فکر نده مقبول بولغان نرسه لرگه بهرلیدیلر. دیانت اهللرینی
بوحرکنلری سایه سفک اوزلرینه دشمن ایتیدیلر. بولاردن صوگ غزالی
و آنک یولینه سلوک ایتکان ذاتلر الهیاتقه متعلق هر نرسه نی یو
نان کتابلرنن آلدیلر. دین نیگزینه ضررلری تیگو گمان ایتلکان
ترکیب اجسام، ماده حقنده غی منهبلر نی؛ اعراض، جواهرگه و امور
عامه گه متعلق نظریه لرنی آلوب تفتیش کوزننن اوتکاروب اولچا.
دیلمر. نهایت کوکللرده اهل فنگه قارشى صاقلانغان احترام بندى.
قاره خلق حرمتلاونی تاشلادی. خواص بولارنی الوغلاماز اولدی.
اسلام دنیا سینک اهل فننن کوتکان بخت و سعادتى بوغالدى.

بولار اوستینه تورلی وقتلرده غی خلافت دعوالری قوشلدى.
نادانلر اش باشینه کچدی. اسلام دنیا سنک اثرلری قالغان علملر کوز
لرگه کورنماز بولدى. علم و معارف یولن جهالت توزانلری قاپلادی.
کتب اسلامیه اسلوب و لفظ صوغشدرمقنن عبارت بولدى. نهایت
جاهل رئیس لر سایه سنده مسلمانلر آراسنک عقلی و فکری اختلال با.
شلاندی. اوزلرینه حسن ظنلی علمسز خلق اسلامیتده بولنوی احتمال

طوتمغان نرسه لرنی میدانغه چغاردیلر. معارف آزایی و مسلمانلر نك دیندن اوزاقلاشولری سببلی بو رئیسلا اوزلرینه یازدمچیلر تابدیلر. عقللر حیرت و ضلالت ایچنك قالغی. زندیقلى، کفرلك ایله حکملر کوبایدی. حتی ادبسرلك شول درجه گه کلبیکه: اسکی ملتلرگه تقلید ایتوب علم ایله دین آراسنك دشمانلى دعوا ایتارگه جرأت ایتدیلر. حرامدر، حلالدر، بوکفرلك و بومسلمانچىلىق دیوب یالغان و افترالر کوبایدی؛ الهیات ادبسرلر ایچون قورال اولدی. اشته بو فذنگ قسقه تاریخی شولدر. بوفننگ اساسی ایمان اولدیغندن ایمان تاریخی و آنک اهمیتى حقنكده برنیچه سوز سویله ونى مناسب کوردک.

ایمان و انسان

انساننى مادی حاجتلر هر طرفدن احاطه ایتکان کبی معنوی بولغان روح و شعور حاجتلرله هر طرفدن چرناغاندر. آدمنگ تنی دشمان و ضررلری طبیعی حالن آلغان نرسه لردن نیقدر صاقلانورغه لازم بولسه روحی تنندن آرتق صاقلانورغه محتاجدر. انسان حیوان کبی تننی و آننگ حاجتلرینی صاقلامق و کرک نرسه لرینی بییرمک ایله گنه کفایه لنمیدر. بلکه آننگ روحی حاجتلری بارکه: اول حاجتلر ماده حاجتلر نلرزه مقدمدر.

کامل انسانلر کوکل یا که روحنگ حاجتلرینی هر حاجتدن ایلك صانیلر. آلارده شونداى حس بولادر که: حس ایتکان نرسه لرینی بلمازلر و حقیقتنه ایرشمازلر ایسه بتون دنیا شول بولک فدا ایتلسه ده راضی اولمیلر.

آدمه گى بو حس هر وقت آلماشنه در؛ کائناتده بولغان نرسه لارگه، یاندزلر، صولرغه، یغاج و اولنلرگه، حیوانلر و باشقه غریب

نرسه لرگه قاراسه بىكى برحس تو وادر. دىمككە آدمىڭ مادە حاجتارى
آلماشنىغان كېك معنوى حاجتلىرىدە آلماشفەدر.

انساننىڭ بو شعور شول قدر زوردر كە: ير اوستونده بولغان
نرسه لر ايله قناعتلنىمازدن كوگلىنىڭكى پرده لرىنى يورتوب كائىناتنىڭ
سرلرىنى بىلمك ايچون ندا ايتەدر. شول آدم تننده بولغان طبيعى
شعور ايچون بىرنىڭ قانونلىرى آز وبارلىق دىياسىنىڭ تىرتىب و نظامى
يتشمازدن هر تورلى قورقنچلىرى هر وقت تشخىص ايدوب كورسا.
توب تورادر. آدمىڭ فكىرىنى و شعورىنى مادى بولغان حيات
احتىياجلىرى مشغول ايتماسە دنيا مشقتلىرىنى تاشلاب صحرالارغە چىغوب
طبيعت قاشنده دهشت و مىرتەده قالبوب دنيا هلاكتلىرى ندىن قاچوب
ياشارگە اورون ازلار ايدى.

مادە يالغانلىرىنى تاشلاب عمرنىڭ ايچنده برگنه مرتبه اولسەده
قلبكە مراجعت ايدوب منازەده بولغان حيات و شعورنى اولجاب
قاراساك قلبكە گى حركت و اضطرابلرنىڭ هيچ بر وقت سونمايه چىگنى
بلورسن! يرده بولغان هر نرسە نىڭ، زور مرتبه لرنىڭ، لقبلىرىنىڭ،
بايلىقلىرىنىڭ، زىننلىرىنىڭ اوزىكىن قالاچىنى. دىيانىڭ شقاوت، آورلىق،
وهم و خيال يورطى اولوبنى توشنە چىكسن!

آدم اوزىدىن اولگى كشىلرنىڭ ترجمە حياتلىرىنە قارار، فكرلىر
ايسە: دنياغە نفوذلىرىنى جەيگان، مىليونلىرىچە آقچەغە ايسە،
مىليونلىرىچە خلقنى قوللىرىدە اسير ايتكان، مكلرچە آدملىر اللەغە
سجدە ايتمازدن آلازغە سجدە ايتكان ايكن نهايت ير آستونده
باشقە ير مادە لرى كىي طاباطالغانلىر. دنياده نام و نشانلىرى قالماغان.
دنياده نرسە طوبلاغانلىر بولسە همه سى قالغان. بو آز فكر دنيا دن
مقصود مال بولماوبنى بلكە منگولك اسمنى خاطرگە كنوروب ياد

ايندريه چك فضائل انسانيه بولويني بلدره در.

بو كبي عالي خاطرهلرده نادان ايله عالم بردر. هههسي توشنه لر.
لكن عالم توشنوي ايله جاهل توشنوي آراسنه زور آبورمه لر بار.
در. آدم بالاسينك اسكيدن بيرلي سويلگان شعرلرينه فكر كوزي
صالفور ايسه بو شعرلرنك بر بيلگيلي زمان ياكه اورون ايله
چيكلنماوي آچق كورلور. آدمك حياتي ايچنك گي هر نرسه و هر
واقعه بزده بولغان بونداي توشونچه لرنی آرتدره در.

ياقن دوستلرمزنك، قاردهشلمرمزنك، اوزمزنك، بالالرمزنك
مادی معنوي بولغان حسرتلری بزده کی بو عالی شعورنی آرتدروب
پاکلیدر. زور حسرتلر وقتنه آدملر اوزلرنده گي قايغو وحسرتنی
کیتاروب راحت ایندريه تورغان طایانچ بولاچق بولداشقه محتاجلردر.
بو زور قايغو وقتلری آرزو وامل وقتلری اولمادیغندن وهمی یا که
خیالی بولغان نرسه ايله گنه كفايه لنهیلر. بلکه قلبلرینی یاندره
تورغان بو حرارتنی بتوروده آتا و آنالریندن شفقتلی، مرحمتلی
وقوتلی ذات اقدسنی ملاحظه و آنارغه ایمان ایدوبکنه اوزلرینی
قوتقاره لر. آدم، بونداي وقتلرده اوز جنسندن امید کیسه، تمام
یأس ایچنده بولنده در. آدملرده گي مرحمتسنلکده بوکارغه قوشلسه
یأس آرتادر. بر و کوکده اوزینه یاردم ایته چك بر ذات تابا
آلمیدر. آدم اوزینی مقدس قوه الهیه آلمنده کورماسه هلاکتدن باشقه
چاره تابه آلمیدر.

آثار تاریخیه دن بحث اینکان عالملر ایمانك بلالر، زور قايغولر
وقتنه آدم ایچون الك شفقتلو بولداش اولوینی بیان ایته لر. قوملرنك
الك عزتلوس یا که غایتنه بابینك دلت و فقیرلکگه توشکان وقتنه غی
حیاتینی ملاحظه ایدمکن! کیچه نك یارومنه اوزینك ترجمه حیاتینی توشور

ایسه حسرتنى وکوکلننگى حرارتىنى ایمانندن و آنک مالینه اطلاع ایتوچى ذات اقدسدن باشقه ینکلايتهچک ذات بولماوینى بلور. مرحمتلو آنانک جافندن آرتق سوگان بالاسینى یوغاتقانغى حالنى فکیرلهگز! اوزیندن مرحمتلو ذاتنک حمایه سنه اوشانودن باشقه قلبنى یووتهچق هیچ بر نرسه تابه آلمایهچقى معلومدر. شول نقطه لرنى ملاحظه ایتار ایساک دنیاده هر وقت لذتلى حیات ایله یاشامک ایچون اوشانمق (ایمان) لازمدر. ایماننک انسان ایچون فائدهسى صو فائده سندن کیم توکلدر: ۱) هر تورلى آور قايغولر، حسرتلر وقتنه آدم اوغللرینک صبرلری ایمانلری، اوشانولری نسبتنه اولور. حتی بعض کشىلر ایمانلرنک ثابت اولدیقلریندن نعمت ایله قايغو آراسینده آيورمیلر. شاید فلاسفه لر «دنیا سعادتى» دیگان سوزلرنده شونى اراده ایته تورغانلردر.

۲) ایمان آدم اوغللری ایچون توکنماز قوت، شجاعت بیره در. وهم، خیال استیلاء ایتکان کشىلر ایمان، اوشانمق قوه سینی آر- تدرمق ایله گنه اوزلرینى بوکى خیاللردن قوتقارلر.

۳) ایمان قوه سنه آیه بولمغان کشىلر اوزلریندن بتماز، تو- کنماز لذتنى ضایع ایتهلر. چونکه اوشانو نهایتسز زور لذتدر.

۴) آدم سعادت اسیری اولدیغندن ایمانغه آیه بولمغان کشىلر سعادت سببلرینه، انسانیت و مرحمتکسه خلق صورتده ککیر شوب اوزلرینى معنوى هلاکتکه یتا کلرلر.

۵) ایماننک آدمنک اوزینه فایدهسى اولدیغى کبى بتون آدملر ایچونده فایدهسى بارددر. چونکه ایمان آیهسى فوق الطبیعه بولغان دنیادهغى جزالرغه، تورمالرگه ایمان ایتکان کبى ایمان ایتدگندن کشى کورگانده و کورماگانده آئاردن هر کم امین اولور. وضعى

قانونلارده بوکیمی خاصیت و تائیر بولما دیغندن آیهسی بولمغان کشیلر دن ظاهرًا گنه امین بولماق ممکندر.

ایمان آدملر ایچون انک مهم مسئله لردن و توحید فنینک اساسی اولدیغندن ایمان تاریخچه سنی، دور لرینی توبانده بیان ایتونی موافق کورلیدی.

اوتکان عصرلرده ایمان.

آدمنک یاراتلویندن بیرلی ایمانغه نسبتله اوچ اهمیتلی دور کچمشدر. هر دورده آدم ایمانک باشقه دورلردن آیورلمشدر. «برنجی ایمان دوری» آدمنک خدا یغه طبیعی اولارق ایمان ایتدیکی دوردر. بو عصرلرده آدم الله غه هیچ برسائقه سز، و واسطه سز اوز شعوری، احساسی ایله ایمان ایتمشدر. انساننک بو عصرلرده ایمانغه احتیاجی صو و کوندلک آرقینه احتیاجندن کیم اولما مشدر.

بودورده آدم الله حقنک شک، شبهه لردن پاک ایدی. ایمانک تردد، صحت اعتقادده حیرت نه اولدیغنی آدم بلמידر ایدی. بونک سببی ایسه هر شک و گماندن پاک بولغان فطرت دینی ایله آدمنک دینلانوی ایدی. بو ایمان دوری حضرت مسیحنک بعثتندن چیکلاوی ممکن بولمغان نیچه عصرلر اولدر.

«ایکنچی ایمان دوری» فلسفه (*) دوریدرکه: عقللر بو دورده انساننک طبیعتنی اوروتکان قالین پرده لرنی پارچه لادی. عالی تصور، مدرکاتنک قارگولوغنده حرکت ایتارگه باشلادی. بارلق دنیا سنده دست قدرت ایله اوروتلگان و بلنمگان سرلردن بحث ایتارگه طوتندی. بو دورده آدمنی ایمانندن منع ایده چک هر تورلی، شبهه لر طوغدی.

(*) فلسفه دوری حضرت مسیحنک بعثتندن ۵۰۰ سنه اول باشلانور.

عقللرغه شېبه لر عارض اولدیغندن ایماننک اصول اعتقادیه سنی بعض آدم لر انکار ایتارگه باشلادیلر. لکن بو شېبه لر عارض بولوی انسان ایچون طبیعی بر حال ایدی. چونکه انساننک عقلی طبیعتکه یابشقان پرده لرنی وعقلنی بغلاوغان بغاولرنی پارچه لرغه تله گاج بارلقده غی سرلرنی قابلاغان پرده لرنی ازاله ایتمک ایچون ترقیسی درجه سنک فکرلمک لازم ایدی.

آدمنک بو فکرلاونده یئنا کچیس خیال وهمن عبارت ایدی. خیال یئنا کچی بولغان عقللر وشعورلرنک مقصوده ایرشه آلماولری بدیهیدر. بو درجه شکله قالمی الله طرفندن بیدرلگان نهایتسز استعداد قه موافق توکل ایدی. بنأ علیه الله بو دورلرده انسانلرنک حاللرینه کوره رسوللر بیاردی. شول زمان فلاسفه لری ایله روحانیلر آراسنک زور صوغشلر، منازعه بابلری آچلیدی. «علم لاهوت» نزاع، مجادله دن عبارت بولدی.

«اوچنچی ایمان دوری» علوم طبیعیه، فلسفه حسیه دوریدرکه: بو دور اون آلتنچی عصر میلادینک اوللرندن اون طوقونچی عصرنک یارمی ایله چیکلاندر. بو دورده دین ایله علم آراسنک حقیقی وادبی صوغشلر اولدی. غلبه ایسه علوم طبیعیه گه اولدی. متمن وعلوم طبیعیه ترقی ایتگان مملکتلردن دینلرنی طرد ایتارگه سبب اولدی. ترقی ایتگان شرقک بو دورده بو کبی منازعه لر بیک آز کورندی. روسیا کبی مسلمانلر ترقی ایتگان مملکتلرده بو دور یکیغنه باشلانیدی.

برنچی ایمان دوری.

دینلرنک اصللرندن بحث ایتگان عالملر ایکی زور فرقه غه آیرلوب آدمنک اول یاراتلغاج نرسه گه عبادت ایتونده اختلافی

سز عبادت ایتماوی معلومدر.

مادیونڭ «دین توحید آدم ایچون فطریدر» نظر یه سنه انتقاد ایتکان دلیللرننن الڭ مشهوری: «آتا، بابالرمز واسکی خلق اللهنی چیکلی وجسملی دیوب اعتقاد ایتهلر ایدی. خداینی منزه، مطلق، وقت وجودی چیکلمنگان اعتقادنده توکلر ایدی، چونکه تیللرنده نهال-یتسز لاسکه، چیکسز لاسکه دلالت ایته تورغان کلمه یوق ایدی» دیلر. بودلیلمرینی روحیون شول توپاننن ذکر ایتکان برهان ایله ابطال ایتمکه لر: برلغتنده نفس کلمه نڭ بولماوی شول کلمه نڭ معنا سنه دلالت ایته تورغان کلمات مرکبه نڭ بولماوینده دلالت ایتمیدر. ومال آنکه هرلغتنده نهایتسز معناسنده بولغان کلمه لر بار. ایکنچجی جهتننن اسکی لغتلرده کوزگه کورینه تورغان نرسه لرگه دلالت ایته تورغان کلمه لرده یوق. مثلا توسلر اسکی لغتلرده فقط قاره، آق، قزل، صاری قسملرینه بولنده در. اولسرنده نیچسه مڭ ییللردن بویا فغه تورغان کونڭ اسمی یوق. اسمینی بلماردن شول نرسه نڭ اوزینی بلماو لازم بولسه بولارنڭ کوکنی بلماولری لازم اولور. غایت نادان بولغان بر آدم بر شهرنڭ، یا که بر صحرانڭ زورلغنی بیان ایته چک بولسه چکسز نهایتسز مفهومندغی سوزی ایله تعریفی ایدر. بوتعبیر آفریقا ایچننه، وحشت حالنده یاشاگان کشیلر آراسنده ده مشهوردر.

آدملر حواس خمسهدن باشقه ده کوب نرسه لرنی بله لر. قطب شما لینی، آمریقانی کشف ایتوچیلر کشفندن اول بش حاسه سز بولارنڭ بار لغنی بله لر ایدی. عاومنڭ کوب نظریه سیده شول قبیلمندر. یعنی حواسه خمسهنڭ وساطتی یوقدر.

ایکنچی ایمان دوری (یا که فلسفه دورنده ایمان)

یوقاری بابده آدمنگ حقیقی ایمان نوری ایله نورلانیوی واللہغه هیچ شبهه، شکسز ایمانی شاید آکلاشلمشدر. لکن آدم زمانه سیننگ اقتضاسیله فکرن طبیعات وکائناتدهغی سرلرنی بلورگه صرف ایتوب اوز اقتداری درجه سنده هر نرسه دن بحث ایتارگه کرشمشدر. لکن هر نرسه دن ایلك اوزیننگ معبودندن بحث ایتارگه شروع ایتمشدر. شول مقدس و متصرف کائنات بولغان خدایدن بحث ایتونده حقیقت بولغان سرلردن امور ظاهریه اشغال ایدوب فکری ترقی ایتمگان بالالر کبی بحثک بولنغان. خصوصاً مغاره و طاغ آراسنک یاشاگان آدملر، اول زمان راهبلیری اوزلریننگ شعورلری درجه سنده اللهنی خیالمرنده تصویر ایدوب خیالمرینه اورناشقان صورتلرنی فعلیتک چغاروب هر توری صورتلر ایله اللهنی جسملگانلر ایدی. نهایت عبادتخانه لر اللهنگ صورتلری ایله طولمرلدیلر.

آدم شول حالنده فکری، خیالی آلشندقچه اللهنی صورتلار؛ شول صورتلرگه هدیه، قربان تقدیم ایتار؛ عاقبت اللهنی ماتور صورتلار ایله صورتلاوده یونان، رومالیلر ایرشکان درجه گه ایرشور اولدی. خدای بو خیال دورنده شک و شبهه دن پاک بولغان طبیعی دیننی آدملرگه بیان ایتار ایچون پیغمبرلر یباردی. الله طرفندن یبارلگان زور مصلح لرغه استعدا دلری بولغان آز کشیگنه ایباردی.

آدم هر وقت اوزیننگ دین دیوب اعتقاد ایتکان نرسه سنک ثبات و صلابت ایله معروف اولدیغندن هر وقت اوز اعتقادندن مدافعه ایتار؛ حقیقت نورلاری ایله نورلندر هچ بکلرچه نبی و رسوللرنی، حکیم و فیلسوفلرنی اولتورر؛ بولارنی اولتورونی دینگه نصرت، یاردم

دیوب اعتقاد ایتار ایدی .

شول خیال دورنده اصول اعتقادیه ده هر تورلی نزاعلر حاصل اولوب ادراك وخیالک نیندای درجه گه ایرشسه لر الله غه شول درجه ده صفاتلر نسبت ایتارلر ایدی . خصه یینک دلیللرینی ، خیاللرینی رد ایدوب علم لاهوت کتابلری نزاع ، مجادله و الفاظ صوغشدرودن عبارت بولوب قالغان ایدی .

خیالی ، عقلی بولغان نرسه لر رد و تصویبینی قابل اولدیقلرندن بوندای خیالی نزاعلر آدملر آراسنده هر وقت بولغور . تطبیق درجه سنه قویلغان علمی نظریه لرگه بناء ایتلماز ایسه هر کون بو خیاللر آرتور ، تورر . شول جهتنن افراط طرفدارلری هر امتده ظاهر اولدی . صانع عالمی نفی ایتارگه باشلاب بتون دنیانی «خدای بیوقدر» سوزی ایله طولدردیلمر . الحاد نظریه لری (الله غه نفی ایته چک دلیللر) طوغوب بعض بر فیلسوف اسمنی آلغان کشیلرده بو نظریه نی قبول ایتکانلر ایدی . الله غه نفی ایتوچیلر ایله اثبات ایتو-چیلر آراسنده قلم صوغشلری حاصل اولوب نهایت قانلی صوغشلر طوغویزه سبب اولدی .

الله نی نفی طرفدارلری اصول الحادده ترقی ایتوب اصول اعتقادیه نی ابطال ایتوده هر تورلی دلیللر اراد ایدوب اوز حزبلر-ینک صاننی آرتدردیلمر . آز بر وقتده ملحدلر ننگ عدلری یوز بکلرگه ایرشدی . اصول اعتقادیه طرفدارلری حکومتلر قاشنده نفوذلی اولدیقلرندن «اصول اعتقادیه دن عقل ایله بحث ایتمک درست توگل» دیوب ملحدلرگه قارشى قوت ، استبداد استعمال قیلنوینی طلب ایتدیلمر . قاطی عنابلر ترتیب اولندی . کیسدرلدیلر . اولترغه یاغلدیلر . هیچ کورمگان عنابلری قالمادی .

عاقبت عقل غه عناب واستبداد ايله معامله ايتو دين اربابنه زور ضرر لر كتوردى. قانونلر، عذابلر نيقدر شدتلىدى ايسه الحاد ده شول درجه ده قوتلاندى. شول الحاد آوروپاده فكري صوغش آچمى. فكري مهاربه دن حقيقى صوغشار حاصل اولدى. فلسفه حسيه نك غريده طوغوى بوفكرنى ينه قوتلادى. بو الحاد نك سببى روحا نيلرنك نادانلىغى، دين تانلغان اصول اعتقاديه نك علوم و معارف ايله صوغشوى ايدى. علوم و معارف اهلى شول سببمن تمام دىنگه دشمانلاشقانلر ايدى.

اوچنچى ايمان دورى (ياكه عام دورنده ايمان)

بودور دين عالملى ايچون بيك نچار دور ايدى. نيقدر نچار بولسه ده بو دور نك انسان و انسانيت ايچون كلوى لازم ايدى. چونكه دين عالملى آدملىرى دنيا ده مترقى، مدنيتلى، آخرتنه روحلرينك تعالى ايتوى سببلى زور درجه لرگه ايرشدره چك عقل و علمگه دشمان و علمنى آدملىرگه مرحمتا نشر ايتارگه تورشوجى همت ايه لرينى استبداد قوتيله طيوده و عقللرني بغاولاوده نهايت اجتهاد ايتارلر ايدى. عقل و علمنى دىنگه دشمان ايدوب عوام خلقينه آكلته لر ايدى.

بولار الله نى قدسيت، كمالات الهيه سنه، علم و عقلغه موافق بولمغان روشده صفتلارلر؛ استبداد قوتيله آدملىرى عقيده ده اجبار ايدرلر ايدى.

خلقت عالم، تكوين، نظام كون كين ائك زور مسئله لرده ايسكى خرافى قصه لرگه اعتبار ايدوب اهل فنكگه مقابله ايتارلر ايدى. ارباب علم و معارف نك بوكين خرافىلرى آرقاسنده دشمانلىقلىرىنى كون بكون

آرتدررلر ایدی . بو عالم اسمنی آلغان کشیلر غربله دین اسمندن شول درجه گه ایرشدیلرکه : اهل فن و معارفنی آصدیلر ، کیسیدیلر حتی اوتلرغه یاقدیدیلر . هر کمنک فکرنده آزغنه حریت اثری کور . نسه هر تورلی عنادیلر ایله عنادیلدیلر . بو کبی دین اربابی انسانیت و عدالتدن اوزا قلاشوب ظلملرینی آرتدر دقلرنجه عالم و حکیملرنک بو کبی دینگه طعنلری آرتدی . بو استبدادلری ایله دینلرگه هیچ فایده کتوره آلمادیلر . بلکه عقل و فکرنک ترقیسنه استبداد قیمه اولمادیغندن خلق آراسنده دینلرگه قارشى یگی بردشمانلق حسی آرتدی . خلقنک عقللرینی ترقی یولینه سوق ایتمارگه سبب اولدی . خلق دین عالملرینک حماقت و عقلسلزلقلرینی آکلی باشلادی . روحانیلرینی هر طرفدن دشمان چرناب آلدی . لکن آنلر اوزلرینی چرناغان دشمانلرینی تانی آلمادیلر .

طرفداران علم و انسانیت مدنیتکده قیمه بولغان بو کبی دینلرینی بتورونی اوزلرینه واجب ایتمیلر . اول وقت « ماده » و آزارغه تعلقلی مسئلهلر ایمانغه قارشى زور قورال اولدی .

باشده قاره خلق بو ایکی فرقه آراسنده سیرچی کبی حیران اولوب تورساده عاقبت بولارنک کوبسی بایلر و اصحاب املاک ایله تارتشورغه باشلادیلر . الحاد طرفینه میل ایتمکله دینلرینک ایماننک تائیری بولارده قالمادی . فسق ، فساد دنیانی طوتوردی . فساد اخلاق شول درجه گه ایرشدیکه : بالالری آچلقسین دولگان وقتده طابقان آچهلرینک دورتمن برالوشی فسق و آراقی یولینه صرف ایدلور اولدی .

دورتنچی ایمان دوری . (یا که فطرت دورینه قایتو)

توبانده سویلنگان سوزلردن ایماننک دورلری ، آدمک فطرت

دورنن آيورلوب مصلخرغه اويارگان عدلورى آز خلقدن باشقه سينگ و ثنيت درجه سنه ايرشولرى آڭلاشلىرى.

بودورلرنى كچرمك آدم ايچون لازم حكمنه ايدى. عقل، حسياتى كون بكون اوزگارگان ونهايت زور استعدادقه ايه بولغان آدمنگ و ثنيت درجه سنه قالوى ممكن توگل ايدى. شرقده ظاهر بولغان اڭ زور مصلح وزسولنگ كئورگان قانولرى سايه سنه علم ومعارف اؤل مرتبهده شرقى نورلاندروب عاقبت غربى نورلاندروى ايله انسان ايمانده اوچنچى دورنى كچوب ايماننگ دورتنچى دورينه ايتاق باصارغه حاضرلدى.

اؤل مرتبهده ماده گه گنه چومغان انسان ترقيسى نتيجه سنه ۱۸۶۹ نچى سنه آخرلرينه قدر انكار ايتلكان و اؤلگ دینلر خبر بیرگان بولسه ده دینلرگه ايمان ایتلمه او سببلى خرافتلردن صانالغان «روح» نى كشى ايتدى. روح مسئله سننگ كشف ايدلوى آدمنگ فطرت دورينه برنچى ايتاق باصوينه سبب اولدى. آدم، ۱۸. نچى عصر آخرلرنده و ۱۹ نچى عصر اولنگ ماده عالملريننگ يازغان سوزلرينى اوقسه روحنگ بارلقينه، فوق الماده بولغان دنيلاننگ بولاچيغينه ايمان ايتنه آلماز ايدى.

اؤلگ روحنى نفى ايتوچيلر علوم طبيعیه، کیمیا عالملرى اولديغى حالده روحنى اثبات واسپيرتيزم اصولنى كشف ايتوچيلرننگ كوبسى ينه شول علملرده اختراع ايهلورى بولغان عالملر اولديلر. بولار جهله سندنك كروكس، ونير، ولاس، زلنر، اوليوئيبه، لودژ، باريت، دو مرژان، بوتليرف كىبى عالملر اولديلر. لوندرده تشكيل ايتلكان (۱۸۶۹ سنه) روح جمعيتنده «جون لېك» رئيس واڭ مشهور عالملر دن توماهكسلى، لويس، الفريد رسل ولاس، دارون، مرجان، فارلى

جان كوكس، اكسون كېي دنيانڭ اڭ زور عالملىرى اعضا ايدىلر.
آمريكا و آوروپاده تشكيل ايتلكان بوكېي علمى جمعيتلر روحنڭ بار
لغن اثبات ايتدكلرى كېي فوق الماده بولغان حياتنڭ بارلغىنىدە اثبات
ايتدىلر. نهايت غربدهگى بوكېي دهشتلى كشفيات بتون دنيادهغى
اهل علمگە تاثير سز قالمادى. بحث، تفتيش نتيجه سنە ايمان نورىنى
آرتدررغه سبب اولدى. غرب فيلسوفلرى ديننڭ انسان ايچون
طبيعى بىرنرسه اولدىغىنى، فايده لرىنى اثبات ايتار اولدىلر. «روسسو»
كېي غربنڭ اڭ مشهور شاعرى: «من اولده، اللهنڭ بارلغىنه انسان
ايمان ايتماسه ده فاضل اولور گماننە ايدم. نهايت بوگمان بر وهمىن
عبارت اولوينى بلىم. اللهغه ايمان ايتماز دن انسان فاضل اولماز».
سوزىنى سويلەرگە مجبور اولدى. علم ايله اوغراشقان ذاتلر كرك غربده
و كرك شرقده بوكېي سوزلرنى تكرر ايتە باشلادىلر. اللهنڭ بارلغى فوق
الماده بولغان حيات وايكنچى، تعبير ايله حشرونش، جن تعبير ايتلكان
ارواح شديده لرنڭ وجودى كېي مسئله لر خرافاتىن سانالماز اولدى
بلكه علم، فكر بشر اثبات ايتدگىن روح عامينه، فلسفه گە چومغان عالم
وفيلسوفلر نظرندە بديهلك حكمنى آلدى. علومغه بناء ايدلگان ايمان
وايكنچى تعبير ايله ايمان استدلالى ايله ايماننڭ اساسينه ايمان ايتارگە
باشلادىلر. لىكن بوكېي ايمانلر علوم نتيجه سى اولدىغىن دن على
تربيه كورگان ذاتلردن باشقهغه مىسراولميدىر. درست، لاهوت مسئله
سى بتون انسانلر آراسنده مشترك؛ الهيات فلسفه سنە چومغان عالمن
باشلاب زنجيگە قدر بو مسئلهنى حس ايتوده شريك بولالار. لىكن
حس ايله ايمان آراسنده زور آيورما بار. چونكه ايمان فـيـكـر
ومعارفنڭ اختلافى ايله تورلپلنە در.

آدمدهگى احساسات بر تورليگنە اولسه حقيقتلرنى كشف ايتمك

مشکل اولماز ایدی. احساس و شعورنڭ اختلافی بر نظریه نی یا که بر قاعده فلسفیه نی ایکنچی کشیلرگه اثبات ایتونی ایک مشکل بر نرسه ایتهدر. انساننڭ ترکیبینک عجبلیگی، نهایتسز شهوتلرنڭ آنارده بولوی، ماده، فوق الماده بولغان دنیالرغه تعلق مسئله لرنی ینه مشکلشدره در. ماده سنه گنه قاراغانه آدم داروین ایتکآنچه میموندن آیورماسز کبی کورینسه ده سیات و شعورینه قاراغانده آندن آرتق مخلوقنی کونده تصور ایتمک ممکن توگل. انسانغی سرلرشول قدر زورکه اڭ زور فیلسوف بولغان بر انسان اوزینی تانودن عاجز قالادر. شاید ایسکی روح عالملمرنڭ «اوزیڭنی تانمق خدایینی تانمقدر» سوزلری آدمنڭ زورلغی و اوزینی تانغانده خدایینی تانمق ممکن اولوینی بیاندر.

انسان شول درجه ده زور اولدیغندن انسانگی روحنی عصرلر پادشاهی یکرمنچی عصرغه کشف ایته آلدی. خلاصه انسانغی ترقیات علمیه و فکریه بو کونگه قدر بلنمگان و ایرشه آلمغان مسئله لرنی کشف ایتارگه، طبیعتنا لازم بولغان دینگه ایمان ایتارگه آنی سوق ایتهدر.

بیرنجیه کبی زور فیلسوفلرنڭ «دین مسئله سن حل ایتارگه واصل بولمق امید یاقیندر» سوزلری بوندن صوڭ میدانغه چغاچق و چماقده در. یوز یلمن بیدرلی، ژان ژاق روسو، مالاھارتین لمنه، میشلیه، کینییه کبی یوزلرچه عالملم طرفندن دیانت باطنیه بعث و تفتیش ایدلدی. یکنی دیننڭ دنیانی قاپلایه چغی ایله بشارت ایتدیلمر. عجب بولار کوتکان یکنی دین نرسه؟ : — بو کبی یکنی دین انسان و جمله کائنات متصرفی اللهغه، شول ماده ده، تنده امتعان ایچون حبس ایدلرگان روحنڭ بولوینه، و بو روحنڭ کوکسه آشوب اوز

ارادە سېلە جسمنى نچارلىقلاردىن پاكلاۋىنە، وعقلنىڭ احساسىدىن يوقىرى
درجەلى اولۇبىنە، ھەر ھرىتنىڭ اساسى بولغان ھرىبىت اخلاقىگە،
روحنىڭ تدرىجى صورىدە تىندىن آيورلۇپ قوتولورغە تىلاۋىنە و
ئولگان وقتغە قدر تمام زاھىلىك ايله اووم كوتوگە، خلود ابدىيەنىڭ
بارلىغىنە ايمان ايتىمك اولدىغىنى كارو، جون سىيەمون كىبى غىرب
فيلسوفلىرى بىيان ايتكانلار. بو يىكى دىن فطرت دىنى بولغان اسلا-
مىت دن باشقە ايكىنچى بىر دىنگە توغرى كىلما دىگىن غىربگە «سزنىڭ
تلەگان دىنگىز بو كوونگە قدرلى اھلى ط-رفىدىن جنائىت ايمىلگان
اسلامىتىدر» طاۋشنى ايشىتىررگە ھەمەز بورچلىمىز. شىكسىز، انسان
انقلابات فكىرىە و ترقىيات علمىيەسى ايله فطرت دورىنە و فطرت
دىنى بولغان اسلامىتكە يقىنلاشە وقايتادر.

حقايق اشىما ثابتىدر

شرقە غىدىيە، غنادىيە، لادىرىلەر؛ غىربىدە اغوا ئىست، ايدىدە
آلىستلر دىللىلرن ابطال .
الله نى اثبات ايتىمك «حقايق شى» نى اثبات ايتارگە توقتار-
دىغىندىن بو خصوصە بىر نىچە سوز سويلەمك مفاىب كورلىدى :
انسان يوقارودە ذكر ايتىلگان روشە تورلى حىسلى، شعورلى
عجب بىر عالم اولدىغىندىن اعضالىرى آراسىدە آشكارە، بىدەھى بولغان
نرسەلرنى انكار ايتوچىلردە باردىر. ھەر نرسە خىيالىدىن عبارت دىوچى
فرقەلر شىرقە بولنغان كىبى غىربىدە باردىر. بىناءىلىمە الله نى اثبات
ايتارگە كىرشمازدىن اول نرسەنىڭ بولنوبىنى، حقايقىنى اثبات ايتىمك
تىوشىدر .

بىزنىڭ ھەر قايمىز كوروب آغاچلر، طاشلر، انسانلر، ھىوانلر
دىوب اعتقاد ايتكان وبو اسملر ايله اسملگان نرسەلر باردىر. نفس

امردە بارلىقلىرى ثابتدۇر. اوهام، خيالات قىيلىندىن توگىللىرىدۇر. چۈنكى، بۇ نىرسەلەرنى ھەر قايسىمۇزنىڭ كۈزلىرى كۆرە، قوللىرىمۇز بىلەن تۇتۇپ يا كە باشقا ھىسلىرىمۇز بىلەن بارلىقلىرىنى بىلەمۇز. اوتنىڭ ھىراتىنى، قارنىڭ سۇقلىغىنى بىلۈپ اوتنىڭ ياندىرغۇچى، قارنىڭ اوشۇنچى بولۇپتەن ھېچ شەكىللىمىزدىن اوشانامۇز، ضرورى ھىلم ھاسىل ايتەمۇز.

بۇ بىلىمۇز نىتىجەسىندە قارىڭىز، اوتنىڭ ھىمى يا كە خىالى بىرنىسە بولمايدىن واقىئە بولۇپتەن اوشانەمۇز. دىئادە كۈرگان باشقا نىرسەلەردە بولۇپتەن ھېچ واقىئە باردۇر. اوزىمۇ بۇ نىسەلەرنىڭ بىرسىمۇز. اوزىمۇ ھەر تۈرلى ھاللار بولۇپتەن سىزەمۇز. رىجىمۇز، شادلانەمۇز. اىكىنچى جەھەتتىن واقىئە بولمىقى، بولمايدىن باشقا مەھۇم يوقدۇر. بىتون نىسەگە يوق دىيۈپ ھىكم مەمكىن بولمايدىغىنىن البتە بولمىقى يا كە بارلىقى بىلە ھىكم ثابت اولمايدۇ. بىنئەلىيە «نىسەلەرنىڭ بارلىقى ثابت» واىكىنچى تەبىئىي اىلە «ھىقايىق اىشياء ثابت» دىيۈپ ھىكم ايتەمۇز.

بۇ مەسىئەلەنى انكار ايتەمۇز نىچە يۈز سەنەلەر اۆل يونانىستاندا شايىع ايدى. يونان مەلىكىلەرنىدە ھىسلىرىمۇز ھىكم سۈردىكىن سۈك شىرقە سۈفستائىيە اسمىلە ھىندىيە، ھىندىيە، لادىيە ھىسلىرىمۇز بولۇپتەن مەشھۇر اولدى. غىربە ايدە آلىست، اغو ائىست اسمىلە بولۇپتەن غايەت جەيلىگان ايدى. شىرقە ھىسلىرىمۇز بولۇپتەن بىتكان اۈچ ھىرقە دىئادە ھېچ بىر دىرست مەلۇمات آلمىقى مەمكىن توگىل اعتقادىدە ايدىلەر.

«ھىندىيە» نىسەلەرنىڭ واقىئە ھىقىقىتى بولۇپتەن انكار ايدى بولۇپتەن كۈرۈشۈش ھىبارت اولۇپ اعتقادقا تەبىئىي بولۇپتەن، يەنى بىر نىسەلە ھىسلىرىمۇز اعتقاد ايتىساك ھىسلىرىمۇز، قەدىم اعتقاد ايتىساك قەدىم بولۇپتەن اعتقاد ايتىر-چىلەردۇر. بولار ھەر مەلىنىڭ مەھىبى اوزىنە نىسبەتەن ھىق، ھىمىنە نىسبەتەن باطل اعتقاد ايتىدىكلىرىدىن اوزىنە مەنسۇپ مەناسىدە غى «ھىندىيە»

اسمیله اسملاندىلر.

«عنادیه» نرسه لرنىڭ حقیقتلرینی بتونلاي انكار ایدوب واقعە
هیچ نرسە نىڭ حقیقتى یوق. اوھام، خیالاتدن عبارت دیدیلر. نرسە.
لرنىڭ حقیقتى بولوینە یقین کسب ایتمەن آدملرکە قارشى «واقعەدە»
اعتقاددە اشیانىڭ وجودى یوق؛ سراب کبى محض وھى، خیالى در «
جوابنە بولندیلر. بتون کاۋناتنى بالطبع اللە ونبیلرنى انكار ایتدیلر.
«لا ادريه» عالمەدە هیچ بر نرسە نىڭ بولوى وبولماوى معلوم
توگل؛ دنیادە یقینی بر مسئلهدە یوق دیوب هر نرسە حقنە «بلمیم»
جوابنە بولنوب شك، ترددنى اختیار ایتدیلر.

غربدە «اغوائىست» اسمیلە شەرت تابقان فرقه اوزلرنى باشقە
هیچ نرسە نىڭ بولنماوى فکرنە لر.

«ایدە آلیستلر» ایسە نرسە لرنىڭ حقیقتلرینی انكار ایدوب نرسە.
لرنىڭ يالکز «ایدە» سى (صورت ذهنیه سى) اولوینە اعتقاد ایتارلر.
سوفسطائى بو فرقه لرنىڭ انكارلرینىڭ سببلىرى: ۱) حسكە
اوشانماولریدر. بلىدروچى قوه لرنىڭ اڭ قوتلىسى بولغان حواسكە
امنیت ایتھیلر. چونكە یاڭلشە دیلر. بعض کوز بر نرسە نى ایكى
كوره. صفره لى كشى طاتلى نرسە نى آچى حس ایتە. صوچیننە گى
پراخوددەغى كشى ساحلىنى یورى گمان ایتە دیلر. حس بو كبى
نرسە لردە خطا ایتكاج باشقە نرسە لردەدە حسنىڭ یاڭلوینە حکم
ایتو، حواسقە امنیت ایتماو لازم دیلر.

۲) بدیهى بولغان نرسە لردە فکەرلرنىڭ اختلافى. ضروریاتنىڭ
بر قسمى بدیهیاتدر. حالبوکە بدیهى بولغان بعض نرسە لردە
فکرلر مختلف بولا؛ شېھە لر عارض بولا؛ بدیهىلىك ثابت بولسە بولاردە
فکرلر مختلف بولماس ایدی. نظریلق ضرورلغنىڭ فرعیسى، بناء علیہ

ضرور بىلىقنىڭ فسادى نظرىلىقنىڭ فسادىنى ايجاب ايتە دىلر .
(۳) يوقودەغى حاللەرگە اوبياو وقتەغى حاللەرنى تطبيق ايتىشنىڭ
تيوشلىغى . بىز اوبىقودە - كرك زەندە وكر ك خارجدە - هيچ بربولنمغان
نرسەلەرنى كورەمز؛ اوبياو وقتەدە كورگان نرسەلەرنىدە اوبىقو وقتىنە
قياس ايتەمز؛ چونكە اوبياو وقتەدە كورگان نرسەلەرنىڭ اوبىقو وقتەدە
كورلگان نرسەلەر قىيلىنمىن بولماونى بىلدەرە تورغان دىلەر يوق؛
بىناء عليه ايكسىيىدە بىر تورلى حكم ايتەمز دىلر .

جوابلارمز: - بىر نچىسىنە قارشى: حىسنىڭ بعض نرسەلەردە يا كلىشوى
آورولق كىن سببلەردىگنە در . سىزنىڭ كورساتىدۇنۇز صفەرلى، آدم، آورولى
كوز شول قىيلىنمىن . بو حال، يا كلىشدرە تورغان سببلەردىن حواس
صاغ، سلامت بولغاندە نرسەلەرنىڭ حقىقتىن بىلوگە مانع توگلىمىز . چونكە
كوب نرسەلەرنىڭ حقىقتىن شول حواسلار ايلە بىلەمز . قوھ باصرەنىڭ
يا كلىشوينى بالفرض تسلىم ايتەم . لىكن بوناردىن باشقە حواسقە
اوشانماو لازم توگل . قولاغىز شىكسىز ايكىنچى بولمەدەگى طاوشنى
ايشىدە در . تىمىزگە كورگان تىمىرنىڭ تاءىرنى وتوتاشقان اوتىڭنىڭ
پىشرووينى يىنە شىكسىز سىيزەمز .

ايكنچىسىنە جواب: يالىكز الفت ايتكانلىگىز يا كە فكر لاودەگى
يا كلىشقىلەرمىز سببلى بىر بىياتدە فكرلەرنىڭ اختلافى، بىر بىهپلىككە
توگل؛ نظرى بولغان نرسەلەردە تورلى اختلافلار يالىكز فكرلەرنىڭ فساد
دندىنغە كىلەدر . بو ايسە فكر لاودە لازم بولغان شرطلەر تىحقق ايتكانلىك
بعضى بلىكە كوب نظرىياتنىڭ طوغرى اولوينە منافى توگلىمىز .

اوپنچىسىنە جواب: تسلىم ايتەلمكە: توشدە كورگان نرسەلەرمىز
نىڭ اصلى يوقدەر . بارچەسى وهم، خىيالىن عبارتدر . لىكن اوبىقو
حالىنە اوبياو حالنى قياس مەكن توگلىمىز . چونكە بو ايكى حال آراسىدە

قياس ايتىمك ايچون هيچ مناسبت يوقدر. ايكنچى درجهده توشده كورلگان نرسه لرنىڭ اصلى اولمادىغن تصدىق ايتىمك ممكن توگل چونكه كوب توشلر طوغرى كيله؛ روح بولندىغىدىن شول روح عصر-مزرده اثبات ايتىلگان روشحه فوق الماده بولغان عالمگه توتاشوب كوب نرسه لرگه اطلاع ايتنه در.

عقل، حس، علوم و فنون سوسفطائيه لرنىڭ دليلملرنى ابطال ايتدىگى ايچون نرسه لرنىڭ حقيقتلرى ثابت اولوى آشكاردر. بئاه عليه «حقايق اُشيا ثابتدر».

وحدانيت

۱

مذهب قديم ايله اثبات واجب

الله دن بحث ايدىلش مسئله لرگه مسائل الهيه ديلور. الهياتنىڭ برنجى مسئله سى اثبات واجبدر. ايسكى وقتلرده علم كلام فنى يازو چيلر الله نى اثبات ايتوده معلوم و آننىڭ نوعلرنىدن بولغان واجب، ممكن، ممتنع قسىلرنىدن بحث ايله اثبات يوليني طوته شلردر. بزرده اول شو طريق ايله اثبات ايدوب سوگىدىن عصرمزرده مشهور بولغان علمى دليللر ايله اثبات ايتنه چكهن:

معلوم - معلوم اوچكه تقسيم اولنور. (۱) ممكن لذاته (۲) واجب لذاته، (۳) ممتنع لذاته در. ممتنع يا كه مستحيل «يوقلغى، بولنماوى ذاتىدىن وماهيتىدىن كلگان نرسه در». واجب ايسه «وجودى ذاتىدىن، اوزىنىدىن كلگان ذاتدر». ممكن ديوب «بولنوى و بولنماوى او-زىنىڭ ذاتىدىن كلمازدن ايكنچى بر سببىدىن كلگان نرسه گه» ديلور. مستحيل يا كه ممتنع نى معلوم ديمك مجازدر. بولنوى ممكن بولمىغان

نرسەنڭ بلغۇبىدە مەكەن توغلىرى. آڭارغە حەكم و آڭاردىن حەكايەت ايتىار
ايچون عقل انسانى زەندە بىر صورت اختراع ايتىشىدەر: شول صورت
اعتبارىلە مەنتەغە مەلوم اطلاق ايدلە-شدر. مەنتەغە تەس-مىيە ايتىلىگان
نرسەنڭ بولنۇى مەكەن توغلىرى. چۈنكى مەنتەغەنڭ ذاتىنە يوقلىق لازىمىر.
بولنۇر ايسە ماھىيەتكە لازم و آڭارغە ذاتى بولغان نرسەنى سەلب، يوق
ايتىك لازم بولاچقىر. بوايسە ماھىيەتنڭ اوزىنى سەلب اولدىغىدىن
مەلدىر؛ بىس مستەجىل قەطەيا مەجۇد توغلىرى.

مەكەن، ذاتىنە گە قاراغاندە بولنۇ و بولنماونى قەبل اولمادىغىدىن
و جۇدى يا كە غەمى مەكەنگە باشقە بىرەر سەبەبىن نىشأت ايتىماس لازىمىر.
چۈنكى ھەر مەكەننڭ ذاتىنە نەسبەتا بولنۇ و بولنما و مساوى اولدىغىدىن
ھىچ بىر مەكەننڭ سەبەبىز و جۇدى مەكەن توغلىرى. عەكسەلدە آرالرنىدە
ھەر جەھەتتىن تىگىزلىك بولنغان ايكى نرسەنى بىر سەبەب سەبەبىز تەرجىمە
ايتىدىرىك لازم بولاچقىر. بوايسە مەيزان كىبى نرسە لردە مەشەھدە
اولدىغىدىن مەلدىر.

مەكەن سەبەب ايلە بولنغاچ مەلقا حادىث اولۇى، قەدىم اولماوى
لازمىر. چۈنكى بولغۇى سەبەبىنن اۆل يا كە صوڭ يا كە سەبەبىلە بىر لىكە
بولنۇر. دۇر تەنچى صورت و جۇد تەصور ايتىك مەكەن توغلىرى. بىر نىچى
تورلى و جۇد مەلدىر. چۈنكى و جۇدنىك باشقە سەبەب مەتاج بولغان نرسەنڭ
بولنۇىنىك مەتاجى توشكان نرسەگە مەقدم بولنۇى مەتاج مەناسىنى ابطال
اولدىغىدىن مەلدىر. بىنأ غەلىيە بولنماوى لازىمىر. حالەپوكە بىز بار
فرض ايتىمىش ايدىك. ايكىنچى تورلى و جۇد ايلە مەكەن مەجۇد بولسە
بولنۇى سەبەبىنڭ و جۇدندىن صوڭ اولدىغىدىن سەبەب بولنغان و قتەدە
مەكەن بولنمادىغىدىن حادىث اولماچقىر. چۈنكى حادىث «اوزىنڭ و جۇدندىن
ايتىك مەدوم بولغان نرسە» دەر. ھەر مەكەننڭ و جۇدى شول روشە اولدىغىدىن

هر ممکن حادث اولاجقدر. اوچنچى تورلى وجود ايله ممکنك وجودى ينه محالدر. چونکه بو روشده بولنور ايسه، سبب ايله ممکنك وجود مرتبه سنده تيگز اولولورى لازم اولورده سببکه مؤثر، ممکنکه اثر ديوب حکم ایتمک، درجه وجودده مساوی بولغان ایکی نرسه نی برسینه سببسز ترجیح ایتمک اولاجقندن محالدر. بناء علیه هر ممکن علاوه سندن صوڭ موجوددر؛ وهر ممکن حادندر.

ممکن بولنماوده سبب، علاوه محتاج اولماز. چونکه بولنماو یوقلق تعبیر ایتلگن سلبدن عبارتدر که: یوقلق و سلب نڭ بولدرمق تعبیر ایتلگن ایجادده محتاج بولماوی آشکاردر. بوندن ممکنك عدمی بولوبنه تائیر نڭ یا که بقاسنه سبب بولغان علاوه نڭ بولنماوندن اولوی معلوم اولور.

یوقلق، بولنوغه تائیرسز اولدیغندن ممکن بولنوبنده بار بولغان سببکه محتاجدر که: ممکنك، پیدا بولوی ایجاد تعبیر ایتلگن بولدرهق ایلگنه وجودی ثابت اولور. بو ذکر ایتلگن سوزلر هر کمنك عقلی قبول ایتارلك بدیهیاتدن عبارتدر.

ممکن بولنوبنده سببکه محتاج اولدیغی کبی بقاسنده سببکه محتاج در. چونکه یوقاروده ذکر ایتدکمز روشده ممکنك اولزگندن بولنوی ممکن اولمادیغی کبی عدمینه وجودینی ترجیح ایتوده ده بار بولغان سببکه محتاجدر. احتیاج امکانك حقیقتندن جزدر. بناء علیه ممکنك وجودنی، بولنونی تقاضا ایتدک بر حالنده بولنوی هیچ بروقتند ممکن توگلددر. هر حالده بولوبنی عدمندن ترجیح ایتدک سببکه محتاج اولور.

سببک معناس ایجادنك منشاء، وجودنی بیروچی دیمکدر که: بونی موجد، علت فاعله، فاعل حقیقی کبی کوب اسملر ايله اسملر لر.

سبب بعض وقتده شرط یا که بولدروچی موجودنک بولدروینی قبول
ایتارگه حاضرلی تورغان شیگهده اطلاق اولنور. سبب بو معناده
ایکن ممکن ابتدائی وجودنک سببکه محتاج اولور ایسهده بعض وقتده
بقاسنده محتاج اولماز. خانهنک وجودی بو قبیلدنرکه: بناء ایتوچی
کشگه وجودنک محتاج ایسهلرده بقاسندک محتاج اولماز. بانی اولدکن
صوگردهده باقی قالور. فقط بانی بو صورتک اوگه وجودنی هبه ایتوچی
اوزی توکل؛ آنچه فکرلی و قوللارینک اشلاوی، اراده سی اونک
بیلسگلی صورتده یاصالوبینه شرطقدهدر. قسقه سی ممکنک وجودنک
بر نرسهگه توقف ایتوی ایله وجودینی ایکنچی بر نرسهدن استفاده
ایتوی آراسنک آبورما باردرکه: بر نرسهنک وجودینه توقف ایتوی
کبی عدمینه ده توقف ایتیه بلور. ایکنچی خطوهنک برنچی خطوهگه
توقف بو قبیلدنرکه: اولگیس ایکنچی خطوهگه وجودنی هبه ایتما
بدر. بلکه اولگیسنک عدمینه ایکنچی خطوهنک وجودی توقف ایتیهدر.
وجودنی استفاده ایتنک ایسه وجوده آیه بولغان واستفاده ایتوچیگه
وجودنی هبه ایتوچی ذاتنک بولورینی تقاضا ایتوی آشکاردر. بو هالد
وجودنی استفاده ایتوچی ذاتنک وجودی وجودنی هبه ایتوچی ذاتنک
یاردمیله بولوی لازم اولدیغی کبی هیچ بر حالده وجودنی هبه ایتو-
چیدن باشقه مستقل یاشی آلمایده آشکاردر. هر حالده استقلالیت
کسب ایتیه آلمایدر.

اولده بولنمغان کوب حیوان و نباتلرنک صورتلرنک بولنو-
ینی و بولدقن صوگ بئولرینی کورمکدهمز. بوکمی کائنات، معلوم

اوپكە منحصر اولدىغىدىن مستحيل، واجب يا كه ممكن اولور. مستحيل بولغان نرسه گه وجودنىڭ عارض بولوى ممكن اولمادىغىدىن كائناتنىڭ برىنچى قسم ونوعىدىن بولنولرى ممكن توگل. واجىنىڭ وجودى ذاتىدىن، وجودى، ذاتىدىن بولغان نرسه گه عدمنىڭ عارض بولوى وسبقت ايتوى ممكن بولمادىغىدىن*) واجب اولولورى محالدر. دورتنچى قسم معلوم اولمادىغىدىن كوزمزايله كورلگان كائناتنىڭ ممكن اولولورى قطعاً ئاپتور.

بىناء عليه بتون ممكنات موجوده نىڭ ممكن اولوى بىدیهيدىر. هر ممكن وجود اعطا ايتنچك سببكه محتاجدر. بوسبب يا كه علم ممكن نىڭ اوزى بولوى محالدر. چونكه نرسه نىڭ بولنويىدىن اۆل اوزينه توقف ايتوى لازمدر. بونىڭ محال بولوى بىدیهيدىر. اگر ممكننىڭ جزئى اوزينه علم اولمش دىلور ايسه بوده اولگىسى كى محالدر. چونكه نرسه نىڭ اوزينه علم بولوى محالدر. بىناء عليه بتون كائناتقه علم بولغان ذات واجب الوجوددر. بىز حاضرگه قدر بتون كائناتنىڭ ممكن بولويىغه بىناء واجبى اثبات ايتىدك. بويول ايسكى زمان فىلسوفلرى وحكىملرىنىڭ مذهبىدر. بونلر متكلمين يولى بولغان بتون كائنا تىڭى حادث بولويىله اثبات ايتماسلر. چونكه بونلر نظر نك بعض نرسه لر قديمدر. عقول و افلاك كى.

ايسكى حكيملر و فىلسوفلر نىڭ فكر نچه ابعاد متناهى و متناهى بولغان اوزاقتى ايچىندى نهايىتىز نرسه نىڭ بولنويى ممكن اولمادىغىدىن اثبات واجبه امكان عالم دليللرىنى تسلسلى ابطال اوزىينه بىناء ايتمشلردىر. اوشىداق توبانده اثباتلرى ذكر ايدىلچك متكلمين نىڭ دليللرىدىن تسلسلنىڭ باطل اولماسى بىناء ايدىلمشدر.

(* بو خصوصه كىلاچكده معلومات بىرله چكىدر.

ایسکی فیلسوفلارنىڭ بعضلىرى، حکمت و ھىئت جەدىدە علمىسى،
طبیعیون و مادىون ابعادنىڭ غیر منھای اولوینى اثبات ایتدکلرنى
تسلل بونلر نظر نە مەکن و جائزدر. بىناء علیھ بونلرغە کورە تسلل
یولنى ابطال ایله اثبات واجب مەکن توڭلدر. شول سببلى اولىگى
دلیلەزنى تسلل یولى ایله ذکر ایتمەدک.

۳

تەتکلمین نىڭ اثباتى:

عالم ھەر وقت اوزگاروب تورادر. ھەر اوزگارگان نرسە حادث
اولدیغىدن عالم حادث ھەر حادث ھەئکە محتاجدر. محدث ایسە جفاب حقدر.
ایضامى: عالم اوزگاروب تورادر. چونکە کوزمىز ایله کورلە تورغان
یوردەگى ھەرنرسە بر حالدن ایکنچى حالگە اوزگاروب توردیغى
کبى کۆکدەگى نرسە لردە اوزگاروب تورالر. بو اوزگاروش ماده ایله
قوتدن کیلەدر: ماده بعضا اجزاسینىڭ دافعه قوھسى جاذبە قوھسە
غلبە ایتدکنىن غاز، ایكى قوتنىڭ تقریباً بر تیگىز درجەدە اولوینىدن
مايع، جاذبەنىڭ دافعهدن قوتلى اولوینىن جامد حالنى آلادر. ماده بو
ایكى قوتنىڭ تارتشوى آرقاسىدە بر حالگە قالە آلمیدر. بوقاعدەدن
ھېچ بر نرسەنىڭ مستثنا ایدلماوى یاقندر. بىناء علیھ عالم اوزگارەدر.
ھەر اوزگارگان نرسە حادث بولورغە تیوش. چونکە بو اوزکاروش حادث
یا کہ قەبەدەر. تەدیم اولوى تسللنىڭ بطلاتنە بىناء باطلدر. *

(* ابطال تسلل: یردن بوقاروغە تابا نہایتسىز خط و منھارە با
شندن بوقاروغە تابا ینە بر نہایتسىز خط صوزارمىز. بو ایكى خطنى
بر بر ینە تطبیق ایتارمىز. متساوى بولسەلر آزايلە کوبنىڭ تیگىز بو.
لوى لازم بوايسە محالدر. اگر کچوک خط ایکنچىسەنەن کچوکگى
ایچون منقطع اولسە ایکنچىسەدە بیلگىلى مقدار دە منقطع اولور. بو

حادث ایسه حادث بر اثر اولدیغندن تأثیرسز وجودی ممکن توغل.
مؤثر جناب حق اولدیغندن دعوی ثابت اولور. اگر بو اوزگارشی
دنیاڭ طبیعتنه لازم اولسون دیلور ایسه دنیاڭ قدیمی ایله قدیم
اولماس لازم کلور. دنیا قدیم اولمادیغندن بودعواده باطل اولور،

امکان وحدوث دلیللرینه مادیوننک مقابله لری :

(۱) حدوث ایله اثبات واجب بولی تسلسلی ابطالغه باغلو
اولدیغی معلوم اولدی. کرك ایسکی حکیملردن بعضلری وکرك حاضرگی
اهل فئدن هیئت جدید و حکمت طبیعیه عالملری ابعادنک غیر منهای
اولدیغنی اثبات ایتدکلرندن حدوث ایله اثبات واجب ممکن اولماز.
بناء علیه عالمنک اوزگارشی ایله اثبات، دلیلی اثبات توغل.

(۲) کوب موجوداتنک بارلغی هر کیمه معلوم. لکن سزنگ
یوقاروده ذکر ایتدکیز رهوشه بتون کائناتنک ممکن، ممنوع و واجبغه

حالده نهایتسز فرض ایتلکان نرسه منهای اولور. بو ایسه عین
مقصوددر. یا که متساوی بولورلر، اول حالده ذکر ایتلکان
رهوشه کوب ایله آننک تیگزلیگی لازم. تیگز بولماسلر غیر منهای
فرض ایتلکان نرسه ده تیگزلیک و تیگز سزلیک بولوی لازم بولور که:
بوصفات ایسه منهای بولغان نرسه ده گنه یورودگندن غیر منهای بو-
لغان نرسه ننگ منهای اولماسی لازم اولور، دیلور. بو طریقغه ابعاد
ننگ تنهاینه استدلال ایتدیگی کی آرتق و کیم بولغان عددلر فرض
ایتدی بک تسلل ابطال اولنور. فلاسفه، طبیعیون و مادیون فکرینه کو
ره ابعاد غیر منهای اولدیغندن تسلل بوروشده ابطال اولنه آلمان.
چونکه آلاز ایکی نهایتسز نرسه ننگ فرض قیلنغان روشده کیم
درجه ده هر ایکی اوچوندن صوزولوب کینونی جائز کوررلر. یا که
فرض ایتلکان ایکی خطنک بوقاروغه تابا صوزولغان طرفینک متساوی
و منهای اولان توبان طرفینک غیر متساوی اولوینی تجویز ایتارلر.
بناء علیه تسلل باطل اولماز.

تقسیمی احتمالی نغذیه عبارت. مسلمة بولالم تقسیمکنز عقلی بولسون. عقل باشقه قسم تابماسون. لیکن بوزارننگ جملهسی قدیم وفلکر کبی بعضیسی قدیمدر. شول قدیم بولغان موجودات اوزلری واجب الوجوددر. بینه ده بر نرسه ننگ قدیم یا که واجب بولویندن خالق بولوی نیچون لازم بولسون؟

ایکنچی دلیلمز گه قارشى کنورگان برنچی اعتراضلری مقبول اولدیغندن جوابقه احتیاج یوق. ذاتا بزحدوٹ دلیلی اهل کلام. ننگ مشهور دلیلی بلدرر ایچونکنه ذکر ایندوک. ایکنچی اعتراضلرینه اوشبو جواب قطعی ایله مقابله اینته مز: بتون مس قیلنغان موجودات بو کوننگی فن اهلی نظرند ماده ایله قوتدن عبارت بولوی آکلاشلدی. اسکی اهل فن قاشنده دورکنه عنصردن مرکب گمان اینلگان ماده بو عصر کیه یا علماسی قاشنده کسانگه یا قن عنصردن ترکیب اینلوی ثابت اولدی. ماده بسیط دیوچیلرده یوق توگل. ماده اصلنده کرک بر نرسه (بسیط) وکرک کوب عنصرلردن ترکیب اینتلسون زور بولغان قیاشندن باشلاب آکاردن کچوک بولغان برو آی بلسکه اڭ کچوک نرسه لر، ذره لر همهسی اورنغه محتاجدر. ماده ننگ جوهریتی اوزی حائز بولغان ابعاددن عبارتدر. هر ماده اوزیننگ زورلغی نسبتنده بوشلقدن (فضادن) اورن آلوی هر کمگه معلومدر. بر نرسه ننگ وجودندن عبارت بولغان جوهریتی ایکنچی نرسه گه توقف اینتسه «بولنوی اوزیننگ ذاتندن کلور» دیوب تعریف اینلگان واجبلق بو موجوداتقه نیچوک توغری کیلسون؟ البته محتاج بولغان نرسه گه واجبکنی اطلاق ممکن توگل. ضیاء، حرارت، الکتریک کبی قوتلرننگ نهایتسز اینیرننگ دولقونلاوندن عبارت بر طاقم تورلی، حرکتلر بولوی نظریهسی بتون اهل فن قاشنده ثابت اولمشدر.

طاوش جىسىملىرىنىڭ ذىرىسى لىرىنىڭ حاصل بولغان قالىتىراۋ قوشى سى سىبىلى
ئىپىرىدەگى حىركىتىدىن عىبارىتىدىر. حىركىت اىپىسە مىنچىركىنىڭ وجودىنىڭ باغلىودىر.
قوتلىر اوزلىرىنىڭ بولنىولىرىنىڭ استىقلالىت اىپىسى بولمادىقلىرىدىن مادە
كىك باشقىە بىر نىرسەگە مىنچىلىرىدىر. مىنچىلىرى بولغان نىرسە واجىب اولما.
دىغىندىن قوتلىرىدە مادە كىبى واجىب توگلىدىر. بىنئەلىپە مىدى ئابىتىدىر.

۴

مىذەب حىدىث

اللەنى ائىباتىدە مىشهور دىلىللىر:

(۱) خلىقتە عالم اىپىلە ائىبات: - بىتون فىن نظىرىنىڭە هىچ بىر نىرسەنىڭ
سىبىسىز وجودى حىتى حىركىتى مىمكن توگلى. وجود بىا كە حىركىتنىڭ سىبىسى
اللە اىپىسە مقصود ئابىت اولور. اكر اللە اولماسە اىكىنچى نىرسە سىبىسى
بولورغە تىپوش. سىبىسى بولغان نىرسە مىزنىڭ وجودى سىبىسىز مىمكن
بولمادىغىندىن سىبىسى نىرسە؟ - خدا اىپىسە مىطلوب ئابىت. اولماسە تىكرار
سىبىسى صورىمىز. عقل سىبىسىنىڭ نەپائىتىسىز كىيتون مىمكن تابمادىغىندىن اوزىنىڭ
اوزى سىبىسى بولغان سىبىسىنىڭ بولنىوى لازىمىر كە: اولدە جناب حىقدىر.

(۲) علم الانسان اىپىلە ائىبات: - انساندىن بىچىت اىتىكان ذاتلىر هر
انسان فىكرىندە عالمگە تصىرف اىتىوچى اللەنى كىملى كاملى اىتىوب تصوىر
اىتىون ائىبات اىتىكانلىر. فىكرىدە مىكەل بولغان نىرسە حىقىقەتە مىكەل بولورغە
تىپوش، مىكەل بولماسە اول اللە بولماسقە تىپوش. وىحال آنكىە هر
انساننىڭ فىكرىندە اللە بار. هر انساننىڭ فىكرى خىطالىق اىتىوى مىمكن
اولمادىغىندىن هر كىمنىڭ فىكرىنىڭ مىكەل بولغان اللە حىقىقەتە مىكەل واللەدىر.

(۳) كائىناتىدەغى نظام اىپىلە ائىبات: عالمىنىڭ هر طرفىنىڭە فىكر
كوزىپە قاراساق عالمىنىڭ هر جىزىنىڭ عقلغە موافق رەوشە نظام كورلە.

چكىدر. كوكده گى يلدزلىرنىڭ تورا كسىز تورولرى، دائىما نظاملى
ھركىنلىرى، تىرتىبلى رەۋشەدە بو ھىركىت سىببلى ياز، قىش، كوز و ياز
باشى كىبى و قىنلىرنىڭ، كىچە و كوندىرنىڭ آدملىر ھىياتىنە موافق صورتە
كلولرى كىبى ھىر تورلى ماللىر بونارغە شاھىددر. ياغمورلىرنىڭ ياۋولرى
سىببلى بىردە اوسماكلە اولان اولىنلر، آدملىر، ھىوانلر، طاغىلر، دىنكىزلىر
و باشقە حاللىر كائىناتنى نظامغە و آنك علقغە موافق بولويىنە دىلىددر.
بو كائىناتنى نىرسەلىرنىڭ اوزلىرنە علقغە موافق بولورلىق بو نظامنى
ايچاب ايتىمك كورنمى. بىنا ئىلە بو موافقلىق كائىناتدىن خارچ بولغان
بىر سىببىدىن نىشائىت ايتارگە تىموش. سىبب ايسە جناب ھىددر. (*) بو
دىلىل نىقىدەر سادە كورنسىدە اڭ عالى دىلىللىر جملەسىدىن و قرآن كرىمىنىڭ
اللھىنى اثباتىدە اڭ اعتمائى ايتىدىگى بوليدە شولدىر.

(۴) مطالبە قانونى ايلە اثبات — دىنيادە بولغان ھىر نىرسە فكىرنلور
ايسە آدم، ھىوان، طاش، ياغاچلر و يلدزلىرنىڭ ھەمسەنىڭ مطالبە قانونى
بار. شول مطالبە قانونى خصوصاً جماداتى بىر سىببىدىن گىنىش طوغوى مەكىن.
آنە شول بىتون كائىناتىدە كورلىگان مطالبە قانونىدىنك سىببى آخىرقى
واجب الوجود بولغان جناب ھىددر.

(۵) وظيفە سىناسلىق ايلە اثبات — بىتون كائىنات اوز وظيفەلىرنى
اڭ كامل درجەدە ايفائىتەلىر. تورلى آرزولردىن و اعضالردىن مەركىب
بولغان آدمنىڭ ھىر اعضاسى اوز وظيفەسىنى تەمام درجەدە اوتىددر. ھىر
اعزانىڭ اوز وظيفەسىنى ادا ايتوى ھىيات اىچون اڭ زور قورال

(*) تەكلە: « سىببىڭ مەكىلىتى مەسبىباردە ظاھىر بولور. ھىر نىرسەنىڭ
سىببىدىن نىشائىت ايتوى لازىمدىر » قاعدەسىنى كورە مەسبب بولغان دىنيانك
اڭ كامل بولوى مەسببىنىڭ اڭ كامل بولوى سەببىنىڭ اڭ كامل بولويىنە
دىلالىت ايتەددر. اڭ كامل بولغان سەبب ايسە جناب ھىددر.

ومدنيتهنڭ اساس. هر اعضاني اوز وظيفه سن بيلورلك و آدمنى دنياغه پادشاهلىق اينتارگه مستحق اينتوب ياراتقان ذات طبيعى مادىيون ديگانچه هيچ علمسىز و حسسىز بولغان طبيعت بولوى ممكن توگول. اوزنى بلم بولمغان بر كشيتهنڭ اثرى اوزينه مرافق بولا. بناء عليه جهله عالملىرني شناس ايندوب ياراتقان ذات الك مكمل و الك عالى بولغان جناب حقدر.

۶) باستور نظريه سى ايله اثبات - باستور تجربه سى بر نچى مرتبه دهه حياتنك جماددن حاصل بولا آلمايه چغن تمام آكلاندى. ياكى بر حيات مطلقا اسكى بر حياتلى نرسه دن طوارغه تيوش. بر، فن و قرآن اتفائينه كوره كوكدن اوت كيساگى رهوشنده آيورلدى. آيورلغان وقتنده يرده هيچ حيات اورلغى يوق ايدى. صوگنندن يرده نيچه تورلى حياتنك ظاهر بولوى مطلقا بر حياتلى بلكه الك مكمل حياتلى نرسه دن طوغوى تيوش. بر الك مكمل حياتلى ذات ايسه جناب حقدر.

مادىيوننڭ جناب حقنى نفى ايتوده مشهور دليللىرى:

ايسكى حكيملىر جناب حقنى انكار ايتوچيللىرى دهرى (* اسميله اسملىگان ايدىلر. مذهب قديم اسميله بازديغمز دليللىر و باشقه لرى بولارغه فارسى رديه صورتنده بازمشدر. نچه عصرلردن بىرلى خصوصا ۱۷-۱۸-۱۹ عصرلرده غربده مادىيون، غلات، طبيعىيون اسملىرى ايله اسملىگان مذهبلىر ظاهر اولوب جناب حقنى نفى اينتارگه باشلاغانلر ايدى. بو فرقه ۱۹ نچى عصر آخىرلارنده ضعبفلاشه باشلادى. سبببده علوم طبيعىه ترقى اينتوب اللهنى اثباتقه وسيله

(* دنيا نڭ بولونون ماده لرگه نسبت اينتوب، نوزه لون و كوبا-يون ماده لرنڭ تكاملينه، ماده لرنڭ كاملانون دهرگه نسبت ايتد-كلرندن دهرى ديلمشدر.

ایتوله باشلادی و عام روحنڭ ترقیسیدر . بو فرقه لرنڭ قوللارنده
اللهنی نفی ایتارنڭ دلیللمری یوق . بولسه ده عملیلک درجه سینه
ایرشمگان، تجربه اینلوی قبول اینلمگان وهمی نظریه لردن عبارتدر .
غرب دینلرنڭ مدنیت ایله هر وقت تارتشه کلویده دینگه قارشى
بولارنی دشمان یاصیدر . بو عصرلرده خصوصاً حکمت عالملى طبیعت
اسرارن جذاب حقنى بلورگه و ایمان قوتلارگه برنجى سببلردن صا-
نامقلر . آز بر فرقه سی حاضرگی حکمت طبیعیه طبیعت فوقنده گی
موجوداتنى بلورگه قورال بولورلف درجه گه ایرشلمگان، ناقص دیلر .
غزیده باشده بولارنڭ (مادیونڭ) نفوذلى زور ایغان بولسه ده عملنڭ
کون بکون آرتوی و بونڭ نتیجه سنده تجربه لرنڭ زور ایوی بو
منهبنى ضعيفلاشدر مکه در .

بزنڭ مدرسه لرو خلق تفصیللى یازلغان الهیات کتابلرنى اوقوراق
درجه گه ایرشما دگندن مادیلرنڭ اڭ مشهور دلیللرنیگنه ذکر ایتنه چکمز .
عکس حالده یالکنز الله خصوصنده زور جلد کتاب یازمق لازم اولاقدر :
۱) قانون دورى (* کائنات قدیم هم قوت وماده سایه سنده گنه یاشیدر .
هر نرسه نڭ سببى وتکامللى ماده نڭ قوتى ایله در : چونکه دنیا ده
پته تورغان هیچ بر نرسه یوق . بلکه هر بر نرسه قانون دورى
قاعده سینه بر شکلدن ایکنچى شکل گه کنه کره در : هر یلنر
وهر جرم اول مرتبه ده غاز اولور . سوگزه مایع حالینه کور .
سوگزه صوونوب طوکار . کوردگمز کېی بر یاکه یلنر اولور .
لکن دائمى صورتک طوگوب جرم حالنه قالماز . بهرلشوکې طبیعى سببلر

(* بو دلیلنى یز اللهنى نفى ایتمک دلیلى اورننده غنه
کنور ساکنه مادیون بو دلیللرنى اللهنى نفى ایتارگه، قدم عالمنى اثبات
وما فوق ماده بولغان حشر، نشرنى ابطال ایتار ایچونده ذکر ایتنه لر .

ایله تکرار غاز حالینه کروب ماده، سوکزه بینه مایع، غاز، جامد
 حالتی آلور. نهایتسز شول حال دوام اینتار. بوندن آکلاشله درکه:
 جرملر اوچ حالنڭ هیچ برنده بر روشده تور میسر. شول حاللرده
 ایلانوب یورینگان مادهنڭ اوچ حالینڭ بر سینده مبدأ ایدوب تانیمق
 ممکن توگل. چونکه ره وش و حالده بر صورتده گنه حاصل بولغان
 تحولات ایچون مبدأ یا که نهایت تصور اینمک ممکن توگل. بعض
 یلدز لرنڭ بر بر سینده بهر لوب حرکتلری حرارتکه ایلانوب و بو
 واسطه ایله اجزای فرده لری بر برندن آیورلوب غازی بر صورت
 آلور بندن باشقه یلدز لرنڭده بوندای آلشنولری لازم توگل.
 چیکسز بوشلقنڭ بر چیتنه شول روشده خراب بولغان وقتندن اینکچی
 طرفنده غاز شکلمده گی ماده مرکزله پیدا ایدوب یگی قیاشلر،
 آیلرغه بولنه بلور. مادامکه دنیا ده هیچ بر نرسه نڭ ضایع
 بولوی ممکن توگل، ماده ازلی، ابدی، بار بولغان نرسه در. شول ابدی
 بولغان ماده قوتنڭ تصرفی آسترنده بر حال اوزرنه قالماز. صورتندن
 صورتکه ایلانوب تورر.

بتون نظام شمس ملیونلرچه یلدزله ایله بهر لوب غاز حالینه
 قاینوب بر برینه قانتاشدقمن صوڭ بر سیندی اینکچسیندن آیوره تور
 غان مادهنڭ قوتی یوغالما دیغندن تکرار حرکتلر پیدا ایدوب ینه
 ملیونلرچه یلدزله بولتور. بونلردن برسی قیاش حکمن آلورده
 تیز حرکتی سببلی اولده گی کبی ینه تورلی سیرایتنه تورغان یلدزله
 حاصل بولور. بویلدزلردن ینه بکلرچه یلدزله آیورلور. بولار
 ایچنده ینه بر وجودکه چخار. ینه صونوب قاتار. ینه حکمت طبیعت
 ایله تورلی اولنار، حیوانلر آصرارغه توتور. حاضرده گی کبی نیقتر
 اعضالر، انسانلر، آغاجلر . . . وجودگه کتورگان مادهنڭ قوتندن

عبارت بولغان سبب ضایع بولمادیغی ایچون ایکنچی دورده ده شول اثرلرنی میدانغه چغاراچغی شبهه سزدر. بناء علیه ترتیبیله حیوانلر، آدملر اولگی کی بار بولاچقدر. آتا، بابالریمزنک اولنمک، نسل تاراتمق کی حاللری طبیعی سبیلرگه بناء اولندیغندن تکرار اولگی حالنی آلوب حیات اجتماعیه میدانغه چغاققدر. آدم ینه بعینه شول فکر و شول قیافتنک، شهوتلی اولوب یاشایهچک، عمرلر سورهچک، کوبسی معیشت آورلغی آستوننک ایزلهچکدر. یرمز اولدن بیرلی نهایتسز مرتبهلر تشکل اینکان. ینه نهایتسز تشکل اینتهچکدر. ایکی دور آراسننک نیقدر اوزون وقتلر اوتسهده ئولگچا بزدن حس قوتی کینوی سبیلی سیزمایهچکمز. بز ایکی دور آراسننغی هیچ حالنی سیزمازدن دائما حیات ایچننک بولنهچقمز. مادامکه شول تکرار کیشلر چیکسزدر، آدم ایچون اولم یوق دیمکدر. ازلده هر نرسه قوت واسطه سیله وجودکه چقان؛ هر وقتنک ینهده شول قوت آرقلی منگو بار بولوب توراجقدر. هیچ بنو یوقدر. بو حال نظام شمسیدگنه توگل. بلکه هر نرسهده بار وبار بولاچقدر. هر نرسه اوزیننک اولگی حالینه قایتورغه آشغوب تورادر.

درست هر یلدز وبتون دنیاده بولغان هر نرسه اولگی شکلننک، و حالننک بلکه تکرار ایتماز. مثلا یرمز نهایتسز بولغان دورنده حاضرگی یردن کچوک یا که زورده بولور. لکن بوندای حاللرننک آلشنولری هر دورنده بولماز. هر حاله بو دوری قانون آدملر ایچون بیک فائده لیدر. چونکه اولگییدن آز آیورمالی روشده تشکل اینکچا آندهغی حاللرده آلشنورغه باشلار. مثلا حاضرگی دورده بای بولغان کیشلر ایکنچی دورده فقیر اوله بلورلر. حا ضردهگی فقیرلر اسباب طبیعیه ننگ مساعده سیله بایورلر. شول

جهنمدن هيچ كېسە نىڭ طبيعتىگە اوفىكەلەرگە حقى قالماز . بايلىق ،
فقيرلىك نوبت ايله كېلوب تورر .

(۲) عالم و آنده بولغان هر نرسە بولنويندە سبب ياكە عله آنا-
لغان الله غە محتاج توگل . چونكە كائىناتنى ايجاد ايتكان نرسە كائىناتقە
ذاتى و آناردن آيورلمى تورغان نوامىس طبيعىيە آتالغان قانوندىن
عبارت . طبيعت هر نرسەنى ياراتە و هر نرسە گە عله و سببىر . طبيعت
دا ئۇها ترقىغە ، تكاملگە تابە آشغوب تورەدر . كاملدىن كاملرا كگە ميل
ايتوى ايله هر بىخىشى بولغان نرسەنى صايليدىر . بوصايللاو نتيجه سنده
بتون دنيا ، يلكزلىر ، صولر ، حيوانلر ، آدملر ، اولنلر بار بولغان كېي
كامل نظام و ترتيب دە شول صايللاو قانونى تاءثيرى ايله در . (*)

(۳) (***) كائىناتدە غى هر نرسە برار سبب طبيعىدىن طوغدىغىدىن
الله ديكان ذات يوقىدر . كائىنات جملە سىدىن بولغان يردەگى حيوانلر ،
قوشلر ، آدملر ، اولنلر همەسى دىنگىزدن طوغمىشدر . دىنگىز برار
عصر اېچىندە بىرنى قابلامىشدر . بىرنى دىنگىزنىڭ احاطەسى سىببى ايله دىنگىز
حيوانلرى بىرگە كوچمىشدر . بىر اوستونىدە كورلىكان هر مخلوق ،
بولار جملە سىدىن انسان همەسى دىنگىز حيوانلرى و صوتائىرى ايله
ميدانغە چىقمىشدر . مشهور «مايىدە» دىدەر : «يىردە نىقىر حيوان بار
ايسە دىنگىزدە شول حيوان ، يا كە شولارغە اوغشاشلى حيوانلر بار ؛
بو مخلوقاتنىڭ دىنگىزدن بىرگە كوچولرى مېمكىن گنە توگل بىلكە اثبات ايتلىكان ؛
سودە يردەگى بىلانلر ، ائلر ، بولغان كېكە هوادە ياشى تورغان
حيوانلردە باردىر» بىناعلە يردەگى هر مخلوق دىنگىز تاءثيرىلە بار

(*) بو اعتراض مىسى فلسفە عالېملارنىڭ زورلىرىدىن وباشلىقلر
ندىن سانالغان «لېتېرىيە» سوزىدىر .

(**) مايىدە نظرىيەسى .

لق كسب ايتمشدر .

۴) دینلر بیان ایتگان ره وشه الله ازلی بولوب، حکمت ازلیه سینک تائیریله عالم بار بولغان بولسه نوامیس طبیعیه نك نظام عالم وبارلق ایچون هیچ بر تائیری بولماسقه تیوش. چونکه کونگه حاکم بولغان نرسه نوامیس طبیعیه اولور یا که حکمت ازلیه اولور. حاکم حکمت ازلیه اولسه طبیعت قانونلری نظام عالم ایچون کرکلی بولماسقه تیوش. حالبوکه بتون علوم حسیه دلالتیله تائیرلری بار. اگر طبیعت قانونلری حاکم بولسه سماوی سبیلرگه حاجت یوق. بفاعلیه هر نرسه طبیعت قانونلری ایله بار بوله. الله و حکمت ازلیه آتالغان نرسه لر یوق. *

۵) دیموقرات نظریه سی: (** کائنات و آنارده کورلگان مثلسن لك، چماد، حیوان، انسان همه سی صدفه ایله، اتقاقی بار بولشلردر. هیچ اختیار، اراده کیی نرسه لر نك تائیرلری یوقدر. بتون کائنات و آنارده غی، جنسلر، نوعلر جسملر نك جز فردلری، ذره لرینك حرکتی ایله اتقاقی کائناتنك بر نوعیسی و جنسی اولوب میدانغه چیقمشلردر. نهایت توالد قانونی کیی قانونلر ایله فردلر حاصل اولمشدر. سبب یا که عله کیی نرسه لر نك هیچ تائیری یوقدر.

۶) بارلقغه و جمله کائناتنك وجودینه سبب و عله کیی نرسه لر نك تائیری یوقدر. وسط مناسب یعنی بولنورغه وبارلق کسب ایتارگه مناسب بولغان اورن تاپلسه هر نرسه مناسب اورنك تائیری ایله بار بولمشدر. (***)

(*) بو اعتراضی میدانغه قویوچی بوشنیردر .

(**) دیموقراط یا که دیموقریطه مشهور یونان فیلسوفلرندن اولوب میلاددن اوچ عصر اینك سلامت ایدی .

(***) بز، اللہنی نفی طرفدارلرینك الك مشهور بولغان دلیللرن ذکر ایندك. الله نك یاردمیه له بو دلیللری ابطال اولنسه باشقه لرن ابطالغده شول دلیللر کفایه ایته چکدر .

مادىونىڭ دىللىرن ابطال :

(۱) قانون دورىنى ابطال : مادىون قانون دورىلرن نىقتىر فنگە اسناد ايتسەلر فندىن بو قانون شول قدر اوزا قدر . فضاذه سرگر دان بولغان ، طوڭغان جرملىرنىڭ غاز حالينە قايتولرىنە نىقتىر حرارت كر كلگن خاطرده توتوب حرارتنىڭ نى روشده بار بولوندىن بعث ايتارگە تىدوش . بر صالحون ، طوڭغان جسىمنىڭ حرارتكە آيە بولوى ايچون فن نظرندە دورت شرط باردىر : (۱) يانو ب توره تور غان بر يلىزنىڭ ياقنىدە بولمى . (۲) ايشقىنو ايله اسسنىق . (۳) كىمىيا وى قوشلو سببلى قوشلمى . (۴) بەرلشمكىر . نظام شەسى - قىياش و آزار غە ايبارگان يلىزلر - تمام طوڭغاچ غاز حالينە كلوى ايچون برىچى ، ايكىچى ، اوچنچى سببلرگنە يتمى . بلكە دورتنچى سببىكەدە مختاچدىر . هيئت عالملىرى كوبسى فلكلرنىڭ حركىلرى نظاملى ؛ هيدچ بەرلشونى احتمال توتىمى دىلر . بناء عليه ممنوع . واقعهه خلاى بولسەدە بەراشو لرن تسليم اينەلم . ير وباشقە يلىزلر بەرلشسونلر . قاطى بەرلو - لرى نتيجهسنە طوغان حرارت سببلى اجزاۋ فردەلرىنىڭ جە يىلولىرى ايله صوونو ، طوڭودن صوڭ يىنە غاز حالينە كلسون . فقط مذكور حرارت اوز اوزندىن طوغماز . بلكە جرملىرنىڭ حركىلرىنىڭ حرارتكە تەعو - لىدىن حاصل بولور . حركت حرارتكە ايله نىگاچ ائىرنى دولقونلاطوب تورودن باشقە هيچ بر تاءئىرى قالماز . بناء عليه قانون دورى ثابت بولماز . چونكە حركىتنىڭ اورنن مشغول ايتكان حرارتكە كوز صالحوب قارىق : حرارت قوهۋ دافعه دركە : اجزاي فردەگە لازم و خاصەسى بولغان دافعه قوهسنە قارشى مقابله ايتار . جاذبه ماددىنىڭ جوهرلرن بر برسینە ياقنلاشدر . دافعه بولارنى آيورر . دافعه قوهسى جاذبه

قوسى كېڭ جىزىلرگە گىنە مەلازىمەت ايتىسە بۇ ايكى قوت هېچ بىر وقت غەلبە ايتىشمازلار. فقط بۇ رەۋشكە گىنە قالمازلار. ماددە دە دافئەدن جىزىلر نىڭ كەملىك يابىشۇلرئىنە مانع بۇلاچقى قەدرى گىنە قالور. بۇ حال حرارتكە طەبىئى دە. جىسمە مەساۋات ايلە بۇلنورغە مەيالىدر. حرارت اطرافقە جە يىلوب آقرىن آقرىن آزابوب آيۇرلۇردە جىرم سالقۇنابە باشلار. اسكى حركىتى حرارتكە ايلانوب حرارت بىيان ايتىلگان رەۋشكە جە. يىلگىچ طۇڭۇب قاتى بىر جىرم صورتن آلور. نىظام شمسى شول حالئەدە طۇڭۇغان جىرم شىكلىنە كىرگىچ باشقە يىلدىلر ايلە دە بەرلىشە بىلور. بۇ ايكىنچى بەرلىشونىڭ نەتىجەسى عىن اولىگى نەتىجەنى بىررەكە: ايكى غازى، كىلە لىر بەرلىشوب اولىگىدىن زورراق صورتنە بەرگۈرلردە طۇڭۇب قاتقان بىر جىرم صورتن آلورلىر. بىتون يىلدىلر شول رەۋشكە بولغان ائىرنى دولقۇنلاطۇدىن باشقە بىر اشكە باراماس. بوندىن مادىو-نىڭ علم اسمى بىرگان قانۇن دورىلرئىنڭ ياللىكز خىيال بولۇى تەمام آڭلاشلور.

قانۇن دورىنى ايكىنچى رەۋشكە ابطال دە مەمكىن: مادىونىڭ بۇ دەۋالرى بىر تەمام بىتگىچ اسكى حالئەدە وشكىلنە قايتىۋىنە بىنا ايتىنمىشدر. بۇ ايسە مەمكىن تۇگىل. فرضى اولارق تەسلىمەدە ايتىك. بىر حاضىرگى حالئەدە، شىكلىنە قايتىسۇن. بىتون بىردەگى حىيات، تىشكىلر طەبىئەت قوتىنىڭ ائىرى بولسۇن. ارادەنىڭ هېچ تەلقى بولماسۇن. ھەر نىرسە مەجبورى صورتنە بار بولسۇن. بۇ كىمى مەمكىن بولمىغان بىتون خىياللرنى فرضى تەسلىم ايتسا كەمە مادىون خىياللرى حاصل بۇلاچقى تۇگىل.

شەبەسز بىر تىشكىلدىن بىرلى بىر صورتنە گىنە قالمادى. دائىما اوز گاردى. لىكىن بۇ نچە تىشكىلرنىڭ، اوزگارلىرنىڭ سەببلرى اوزىنىڭ جىزى

لرئىدەگى قوتكەنە توگل. بوماللىرنىڭ حصولىدە اوزون چىرناب آلغان بىتون عالملىردەگى جاذبە، دافىئەنىڭ تىلقى بار. اىككىچى دورىدە بىرچىر-نىڭ عىن اسكى شىكىل، صورت وھالىنىڭ قايتىۋى اىچون بىتون يىلىزلىرنىڭ اىكى حال وىرەشەدە بولولىرىنىڭ تائىپى بارىدركە: بوىدە مەكىن توكلەر. چونكى بوجىرمىنى مىئلا بىرنى چىرناب آلغان بىتون يىلىزلىرنىڭ اسكى تائىپىلارنىڭ بولولىرى و بونىڭ اىچونىڭ اسكى شىكىللىرىنىڭ موجدو او لوللىرى لازىمىدەر. بولاردە بوماللىنىڭ بوللىۋى اوزلىرن چىرناغان يىلىزلىرنىڭ عىن شول اسكى تائىپىلارنىڭ، اسكى ھىچم و شىكىللىرىدە بوللىۋىرىنىڭ باغلىۋىدەر. دىمىك بىرچىرنىڭ اسكى ھالىنىڭ قايتىۋى اىچون چىكىسىز بولغان يىلىزلىرنىڭ اسكى ھىچم، شىكىللىرىدە بوللىۋىرى لازىمىدركە: بوىدە ھالىدەر.

(۲) اىككىچى دىلىللىرىن اىطال: علم، فن اىلە مىشغول بولغان ھىر كىشىگە مادە، طىبىئەت آتالغان نىرسەلرنىڭ ادىرا كىسىز، علم كىمى كىمال صفاتلىرىدىن خالى بولدىقلىرى مەلومىدەر. كوزمىز اىلە كورلىگان مادە دىنيادەغى بوقىدەر مىئاسىز، صورتلىرىنى، تورلىرىنى، شىكىللىرىنى، كىفىيەتلىرىنى، تورلى بولغان بارلىقنى ياراتىۋى مەكىن توگل. عىقلىسىز بولغان بىرنىر-سەنىڭ تائىپىسىز، سىببىسىز بىتون آدمنىڭ عىقلى ھىيران قالىدىغان كىمال-لغە تابە آلوب بارون فن توگل، ھىچبىر عىقل قىبول اىتمىدەر. جماد، او-لىن، ھىوان كىمى عالملىردەگى بىدىئەتلىرىنى، و بولارنى ھىياتلى؛ جنسىللىرىنى، ترقىللىرىنى ساقلاشقا رووشە ياراتو غاىب دىراىنلى، بىلوكللى بولغان ذاتىن باشقىغە مەكىن توگل. سايلامق اىچون مطلق علمگەنەدە بىتشمىدەر ھەمدە بوقىدەر مىئاسىز رووشە سايلامق اىچون نەھائىتىز علم، ادراك لازىمىدەر. «مادەگە لازىم بولغان طىبىئەت سايلىمىدەر» دىمىك پىراخود نىچون بىورى؟ سۆلىنىڭ قارشى «طىبىئەتلىرىنى اىلە بىورىگە مەدفع» دىۋى كىكىدەر. ۳۲

طبیعتنى ترقى و كمالغە تابا يىنا كلاۋچى نى نرسە؟ دىوب سورىمىز. ترقى، كمالغە يىنا كلاۋ وبتون كاڭنات ايچون فائىدەلى نرسەنى صايلاشقان. طبيعتندە بار دىمك بەينە پراخود طبيعتى ايله بورى، بوقدر اوزو ن مسافەلەرنى قطع ايتە دىمك كېيىدر. بو ايسە ممالدر. بتون كوز- مەز كورگان محسوسات بوزنىڭ ممال بولون بىزگە كورساتەدر. ايكىنچى جەتەن لىتېرىيە «كاڭناتنىڭ اصلن، مرجەن بىلەن بىر. بىنا ئىلە كاڭناتنىڭ ايلك يا كە آڭا ايبىروب ايكىنچى ذاتنىڭ بولون اثبات يا كە انكار ايتودن صاقلانورغە تىوش» دىيەدر. «لىتېرىيە» بو سوزى ايله اعتراف خىيىنىڭ يولسىز بولون اوزى اعتراف ايتەدر.

(۳) اوچىنچى نظىرىيەلەرنى ابطال: بونظىرىيەنىڭ بطلان بىلور ايچون بتون فن تسلیم ايتكان «بىر طبيعتى ايله صو طبيعتىنىڭ باشقە لىقن، دىكز حيواننى صودن چىقارغاچ يىردە ياش آلماون» بىلمك يىنەدر. مادىيەتنىڭ بوسوزلەرى علمگە بىنا ايتىلگەن برسوز بولماون بىلور ايچون فىسپولوژيا عالملىرىنىڭ اڭ مشهورلەرىندىن بولغان «فونزىيە» سوزن نقل ايتمك يىنەدر: «مادە فەكرىنە چومغان بعض طبيعىلەر «مادىيە» نظىرىيە سەنە رذىل بار دمچى بولمىق فەكرىندەلەر. بولارنىڭ بىر اعضانى كوپ اشلەتمك يا كە اشلە تەمە قوتن وچمەن آرتىرون، كىمەتون كور گاج عادت يا كە چىت تەئىر سىبىلى تەدرىجى رەۋشەدە حيوانلارنىڭ بىر شەكلەن ايكىنچى شەكلگە كورولون دعوا ايتارگە جىسارەتلەندىرگان. بو- فەكر حەقىقەتەن مسافەلەرچە يىراقدر. بولار عضولانغان مەركب جىسملەرنى توگاراڭ قامور كېى خىيال ايدوب بارماقلىرى آراستەدە جىسەم شەكلەن آلون درىست كورگانلەر. بونظىرىيەنىڭ تەفصىلنە كرىشك ايله بتون اهل علمگە مسخەرە اولمىلەر. چونكە بالقانق قورىدە توررغە اجتەسادى، قەصدى ايله صەدفارى بارلوب قانات بولوب چىچىق اولور، دورت

آياقلى حيوان تارىردن اوتارگه آرتق درجهده ميل اينونىدىن يلان بولور دبورگه جسارت ايتىمك علم اعضا علمنده تمام نادان بولولرن بلدروب كولدرى. اشته قسقه ايتوب ترجمه ايتلىكن بوسوز اىك مشهور علم اعضا علمنده اىك مشهور استاذ بولغان ذاتىك سوزيدر، طوغرىسى بعض ديكز حيوانلىرى ايله بعض ير حيوانلىرى آراسنده بولغان مشابىهت الله نى نفى اينارگه هيچ دليل بولورغه لايىق توگل.

۴) بوشنير نظريه سن ابطال: طبيعت قانونلىرى آتالغان قانون، وجود جزلرنده فاعل بولغان حكمت ازليه نىك اثيريدر. طبيعت قانون نى دىكان نرسه حكمت ازليه گه باشقه بر نرسه توگلدىر. مثلا يغاچلار ده كورلىكان جنب، امتصاص قانونى، آتالار آرقاسنده فى صونىك حملكه توشوب بالا وجودينه سببىنندن عبارت بولغان حكمت ازليه نىك اثيرىگنده در. طبيعت قانونى حكمت ازليه گه باشقه توگل. بناء عليه بوشنير سوزى دليل بولورغه صالح توگل.

۵) ديموقراط نظريه سنى ابطال: دنپادهغى بو قدر بدايىع، عال لملرنىك صدفه و اتفاقى موجود بولون عقللىرى درست كورگان طبيعىلرنى فيسولوزيا علماسىنىك اىك مشهورلرنى بولغان اولير و فيلسوفى ؤلتير بولارنى مچنونلغفه نسبت ايتىمىشدر. كوزنى مثالغه آلوب ماتورلغن، تركيبىن بيان ايتىلگن صونىك «اتفاقى بولغان نرسه ده بر مقصوده بولماون بيان ايتوب كوزنىك ياراتلويىنده ده بر مقصود ده بولماوى لازم. بوايسه چىكسز غبىللىكدر» سوزلىرى ايله تمام ايتىمىشدر. بو قدر بيوك كائنات توگل، حتى قلمنىك اوچى كيسمازدن يارلدى دىلسه ديموقراط نظريه سغه ايمان ايتىكان طبيعىلر اولزلىرىده كولارلرايدى. صدفه نرسه لرنىك اراده سز، قصسىز و تاءثيرسىز وجودگه چغويندىن عبارت. و حال آنكه بوزلرچه يالمرده ده بعض وقتده عقلنى

هيران قائمده چق بر اتقاقى نرسه ميدانغه چقماوى كورله در. بزنىڭ
 حواسمز كچوك بولغان نرسه لرنىڭ بيله صدفه ايله واقع بولون بلدگى
 يوق. بىتون عالمنىڭ نظامى سبب وحرىكنگه، اجتهادقه، قصدغه واختيارغه
 باعلانغان؛ انساننىڭ كوزنىڭ ازوغى اراده سز حاصل بولمى ايكن
 بىتون كاڭنات اتقاقى ميدانغه كلىدى ديمك ولتير ديدگنچه مچنونلقن
 باشقه بر شى توگلدرد.

۶) وسط مناسب نظريه سن ابطال: ايجادقغه مناسب بولغان اورن
 وشرط تحقق ايتسه وسط اوزى خالق، خلقت سببكه محتاج توگل ديمك
 اوزى سببى اثباتدرد. چونكه بومناسب بولغان اورن شرط بولوب
 بىتون بدايغ كوزنى ايجاد ايتارگه قدرتلى بولورغه تيوش چونكه
 قدرت و تائير سز بر نرسه نىڭ وجودى ممكن بولماون بىتون حسياتمز بله.
 بو تائير و بو قدرت مناسب اورنده بار ديمك حسياتنى ابطالدرد.
 بىنا عليه بو قدرت و بو تائير سبب بولغان بر دانندن طوغارغه تيوش.
 اولده جناب حقدرد.

بو بشنچى نظريه گه معنا راجع بولغانلقن و لتير، اولير سوزن
 تكرار اعاده ايتارگه مچبور مز كه: «بونى نظريه ديمك علم و عالمرنى
 حقارتدن باشقه بر نرسه ده توگلدرد»

علم، فن الحادى موجهى؟

يوقارودهغى بابلرده مادىيون يا كه ملحدلرنىڭ جناب حقنى نفى
 ايتمك يوللو كتوردكلى دليللرن و آلازغه قارشى اڭ قسقه روشك
 پيرلگان جوابلرنى آڭلادق. حاضر علوم و فنوننىڭ الحادقه قورال
 اولوب الله، روح و مافرق الماده بولغان دنياى انكار ايتارلك درجه گه
 ايرشوى و ايرشماوى حقدك بىك قسقه روشك گنه فكرلر بيان ايتمك
 بولامز:

اسکی عصر لرده عام، فن: گمان، فرض قاتشدرلغان مسئله لرگه، ناقص تجربه لرگه، خرافی روایتلرگه اطلاق اولنور. حقیقت درجه سنه ایرشکان نظریه لر بك آز ایدی. اسکی کتابلر حتی ارسطو کبی الك زور عالمرنک کوب فکر لریک گمان درجه سندن قوتلوب حقیقتکه موافق صورته توگل ایدی. فنی اسکی کتابلرنی مطالعه اینمک بو دعوا مزغه شاهد اوله بلور. بونک سبیلر یکه اسکی تللردن یا گلش ترجمه و عقل بشر هنوز باش اولوب تکاملگه ایرشماوی سبیلی ترجمه اینلگان فکرنک اوزی یا گلش بولوبدر. اسکی امتلر آراسنه فنون، علمونک تورلی روشده، جامعه سز بولوبنک سبیلده شولدر. لکن حاضرگی عصر مزده فنون انسان بلگان نرسه لرنک خلاصه سی با که مجوعسی اولوب فنون بتون عقیده لردن، ظنلردن، وهملردن، عادتلردن آیورم بر حالده اولدیغندن حال بالکل باشقه در. کیمیا بتون بر یوزنده بر قاعده وبر روشده اولدیغی کبی هیئت، حکمت کبی فنلرده بر ره وشده وبر حالده لر. اشته درست بولغان فنون بودر. لکن عقل بشر زور ایغان قدر کائنات بکلرجه مرتبه لر زور بولدیغندن فنون هنوز گماندن، فرضلردن قوتله آلمادی. چونکه حواسه زایله بتون بارلقده غی سرلرنی بلمک ممکن بولغان کبی قورالر بارلقغه نسبتا ضعیف یا که هیچ حکمنده بولدیقلرندن مشکلات آرتا بارادر. عقلی ایرشمگان نرسه لرنی آدم سردیوب تعبیر اینته ده عقلغه معلوم بولمغان سرلر کون بکون کوبایه در. عالمری بوسرلردن هر کون بحث اینته لر. عقل حقیقتکه یا قن تابقانلغندن وقتلی قبول اینتوب بحثلرنده دوام اینته لر. حاضرده الك مدنیتلی غرب عالمرینک اکنشافلری و بلملری بارلقغه نسبتا یوق مکننده بولون آکلارغه تله ساکینه غرب فیلسوفلرینک سوزلرینه محتاجمز. الك مشهور فلسفه

عالملارنىڭ فىلسوفى «اژوست سبازىيە» «دېن فىلسوفى» اسمى كىنا
بىدە: «چن عالملىرى فوننىڭ ھەر فرەيسىندە آز معلوماتلى اولدىقلىرى
اعتىراف ايتىلەر. اڭ زور علملىسى اڭ توبانچىلىكىسى،
ھەر قايسى بو كۈنگە قدر كىشى و اختراع ايتلىگان و بىلىگان نرسە
لارنىڭ طبيعتىگە نىسبەن بىلىمگان نرسەلەرگە قاراغ-اندى يوق حكمنده،
صفر درجەسىندە بولون اقرار ايتىلەر. . . .» دېمىشدر. اڭ زور
عالملىرى «كامىل فىلامارىون»: «ھىيئەت، كىمىيا، حكمت طبيعىيە فىلىرى
اصطلاح ايتىگان قاعدەلەر نرسە؟- بىز، كوزمىگە كورىنە تورغان
نرسەلردىن بىخىت ايتوب بىتارلىك معلومات جىغىچ بىر ناموس تەختىدە
بىرسىنى ايتكىچىسىنە قوشوب كىفەيتىندىن بىخىت ايتەمىز. قوشلىغان معلوما-
تىمىزدىن جىلغان ناموسنى كوزمىز ايلە كۈرە آلمىمىز. مشاهداتى
امتخانىدىن حاصل بولغان بوناھوسقە بىر اسم قوبامىز. واقعدە ناموسمىزغە
اسمىڭ ھىچەن موافىقى بولمايدىك مۇمكىن . . . بو ناموس تەجرىبەلەر ايلە اثبات
ايتلىگانچە ضەئىف و ھەمىدىن عبارت بولوب قالادىر. تەجرىبە مۇمكىن كۈر-
ساتسە و ھم چىغارغان بىر نرسە سانالوب تاشلانەدر.»

بىنە مذكور «فىلامارىون»: «عالملىرى بارلىقنىڭ دوامى مسئلەسىن
حل ايتىدىن عاجىزلىرى. اللەنىڭ وجودى بىدەھى، بارلىقى تەئەئىرى دائىم
بولون اعتىراف ايتىلەرگە مەجبۇر بولالارگە: اشيائىڭ اصلىنىڭ سىرنى آڭلامىق
و كائىناتنىڭ بىرسى آرتىدىن ايتكىچىسىنىڭ وجودى تەفسىر ايتىمىك مۇمكىن
بولسۇن؛ لىكىن شەكىلدەر معلملىرىدىن اوزوب آلارنىڭ نظرىيەلەرنى
اوزگارتەلەردە مذكور نظرىيەلەرنى صاقلاونى يالغاندىن دەئوى ايتىلەر»
دەيدەر. «ھىرمن شفىلىرى» روح مادە قوتلىرىدىن بىر قوت، «دەيرشۈ» حىيات
مىغەنلىق تور-نوعى-لەردىن بىر تور، «بو شىئىر» آدم مادەنىڭ نەتىجەسى،
«دەويۋارىيەون» ھەر تامىردە الەكترىك بار. فىكىر ايسە مادەنىڭ ھەركىتى

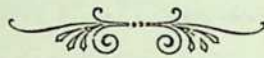
نڭ ائرى ديسه لرده اوزلرى كىي ماده عالملى وباشقه لرى بولار
خصوصنده نيچه تورلى فـكرلر بيان ايتمشلر. خلاصه حواس بله بلنمى
تورغان مسئله لرده فن عالملى بوزلرجه فكرده بولنه لىر. فـكرلر يغه
اوشانيق ممكن توگل .

مشهور «بيو» بارلقنڭ قانونلرن فكر لسام حيران بولوب
تفسير ايتودن عاجز بولام. بعض بازوچيلر بزنى قناعتلندروب على
فكرلر عرض ايتمك نيتى ايله ناقص ناقص تفسيرلر، يالغان ومبهم
عله لىر ايله تفسير ايتما كچى بولالار. من اوزم تجربه ايتوم ايچون
كامل جسارت ايله بوعله لىر واسملار طبيعته كيه قياس ايتكازده بوش
سوزلر بولون بيان ايتهم...» ديمشدر .

«استوارميل»: «انسان حياتى بزگه اڭ مشكل سرلرى ايله
ظاهر بولادركه: دنيا حياتى چيكسز بولغان بوشلقده غى كچوك برآطه
كبي در...» ديمش . «هر برت سبنسر»: «كون بكون آڭلاشلولرى
مشكلشكان سرلردن نيقدىر بحث ايتساك شول مقدار آچيدق روشك آدمدن
اوستون هر نرسه نى خالف ازلى وابمى قوت بولوى آڭلاشله» ديه در .
علوم طبيعيه عالملىرينڭ اڭ مشهورى بولغان «لينييه»: «ازلى
واڭ زور وهر نرسه نى بلوچى الله كائنا تده مثلسز بولغان فعلى ايله
تجلى ايتمشدر كه: فـكرلگان صايون هيرتده قلامن...» ديه در. علامه
«فونتئل» دائره^۶ معارفنده: علوم طبيعيه نڭ اهميتى طويمغان عقللر
يمزنى طويدىر وده غنه توگل . بلكه اڭ زور اهميتى عقللر يمزنى، كوننى
يارا تقان الله نى تانورغه يتا كلاوند، الله نڭ مقدس بولغان ذاتينه
لايقلى ره وشده عقلمزنى وحسياتمزنى آنڭ زولغى ايله عجبلىندرونڭ
ديمش .

فـكرلرى عرض ايتلكان ذاتلر بتون غرب عالمنده علملى،

فضیلتلری ایله مشهورلاردر. هر سوزلری بتون غرب خلقی طرفندن کمال احترام ایله قبول ایتلگان ذاتلردر. فنون، علوم الله نفی ایته دیوچیلر بولاردن عبرت آلسونلر! ینه علوم طبیعییه کونننگ برکچوک جزئندن بحث ایتگان و کتابلرغه یازلغان سوزلردنگنه عبارت توگل. بلکه علوم طبیعییه کائنات قدر کیلک و بیوکدر. فقط عقل بشر شول کچوک جزگه گنه ایرشدگندن علوم طبیعییه: شول جزلرگه محصور قالمشدر.

حدوث عالم مسئلهسی

(کل من علیها فان ویبقی وجه ربك ذوالجلال والا کرام)

عالم مسئلهسی اسکیدن بیرلی، بکلرجه سنه بتون عالم انسانیتنی مشغول ایتگان برم مسئله اولوی هر قایومزغه معلومدر. یونان فیلسوفلرن بوم مسئله مشغول ایتگان کیک اسلام فیلسوفلرنده مشغول ایتمشدر. مسلمانلر آراسنده حدوث عالم، ازلیت عالم کبی مسئله لر میدانغه چغوب تورلی مذهبلر پیدا اولویننگ باشلیچه سببی اللهنی، حشرونشرفنی نفی ایتوچی دهلریننگ اسلام دنیا سنده ظهورلری ایدی. ازلیت عالمنی اثبات ایدوب بو واسطه ایله اللهنی، حشرونشرفنی نفی ایدوب اصول عقیدهنی تلویث ایتارگه یونان فلسفه سن قورال ایتگانلر ایدی. اصول اعتقادییهنی صاقلامق ایچون اسلام علماسیده یونان فلسفه سن اولز لرینه قورال ایتمشلر ایدی. اول زمانننگ علوم، فنوننی عالم حقیقه توغری معلومات بیررلک درجه گه ایرشمگان، بحث ایتوچیلرده حدوث، ازلیت مسئله لرینه اعتقادی برم مسئله ایدوب قاراد یقلرندن مسئله ینه مبهملشگان ایدی. حقیقته حدوث، ازلیت مسئله

لری هیچ دینی عقیده لرحمله سنه کرمیلر . آنچف علمن ایکی مسئله در .
اللهنک بارلغی ، اولمدن صوکنک ترلمک مسئله سی حدوثن ، ازلیت مسئله
لرینه هیچ توقف ایتمیدر . الله ازلی ، ازلی بولغان عالم ایله برلکنده
بار ، عالم ازلی بولسه ده انسانلر روحلری ایله مافوق الماده بولغان
عالمده جزا و ثوابقه ایرشولری ممکن بولدیغندن عقیده مسئله سی ایله
رابطه سزدر .

کوب اسلام فیلسوفلری بولار جمله سنمندنه ابن رشد ، ابن باجه
عالم ازلیتی ایله مؤمن به صایلغان عقیده لرنی چیمشلر ایسی . قرآن
خلقتده شاهد بولغان عالمنک حدوثنی ، اوزکارشنی بیان ایته در .
بتون عالمنی یاراتوچی ، دنیادهغی بتون اوزکارشنی اُداره ایته در .
چی ذات الله بولوون غنه بیان ایتمک قرآننک مقصودی دیلر ایسی .
قرآن بتون آدملرنی تعلیم ایسوب بره مخصوص طبقه نی ، عالمر ،
فیلسوفلر نیغنه تعلیم ایچون کلمادگندن تعلیماتی عوامغه ، خواصقه
فایده لی بولووی عقلا و شرعا لازمدر . حقیقناده موضوع بحثمز بولغان
عالم مسئله سنی قرآن شول یول ایله بیان ایتمشدر . قرآننک خلقت
عالم مسئله سنده گی بتون تعلیمات ، عالم بوشکلن کسب ایتمازدن
مقدم دخان (متعدد سورهلرده گی آیتلر شول معناده در) . عالم شاهد
بتونسی متصل و بر جز شکلنده اولوب ید قدرت ایله برسی ایکنچسنندن
آیورلوب (انبیاء سورهنده) ، کوزمز ایله کورلنگان عالمر پیدای
اولوب تدریجی ترتیب و نظام حاصل اولوون ، بریوزنده گی بتون
فرسلر الله غه قایتیچغن (متعدد آیتلرده) ، برده زور واقعلر بولا-
چغن ، برنک آتشار آتاچغن ، طاغلرنک حرکنکه کیله چکرن ، کوبلر
نک جه یاولرن دیارلورن بیان ایته در (بو معنادهغی آیتلر خصوصا
۳۳ نچی پارده غایت کوبدر) آدملرده کائناتمن برجز اولدیقلرنن

طبیعت قاعده لری بویچه آدمده اللهغه قایته جفی ایله نتیجه لندره در. اشته قرآننگ خلقتمت عالم، حدوث عالم، ازلیت عالم حقنده فکری شو معناده در. نهایت قرآندن دخان بولغان عالم مشاهد الله طرفندن بوکونگی روشنه کتورلکان، تکرار اسکی حالینه قایتویغنه آکلشله در. دیمکه که دین، عقیده اسمندن آننگ حقنده یوزلرچه جلد کتابلر یازلغان حدوث، ازلیت مسئله لری قرآن نظرند بیک قسقه. اولده عالم مشاهدنگ اصلی دخان تکرار اوز حالنه قایتوندن عبارتدر. بوندن عالم حقنده اعتقادی لازم بولغان مسئله شول قدرسی گنه بولوی آکلشلمغاندر. کلام عقیده صاقلار ایچون اسکیدن بیرلی قورال ایتملکان برفندره. بز ده قرآن ذکر ایتمکان عقیده لرنی صاقلار ایچون بتون فنوننگ کلی اساسینگ نتیجه سی بولغان علم کلامنی قورال ایتمکله مز. بناء علیه موضوع بحثوز بولغان حدوث عالم مسئله سنک قرآن بیان ایتمکان عقیده نیکنه اثبات ایچون کلام بزگه قورال بولاچقدر. بونی اثبات ایچون زور تکلف لازم بولمادیغندن قسقه غنه اثبات ایته مز:

عالم مشاهد ازلی توکل

هرز حیات آیه سی بولغان جسم اوزندن اول حیاتلی بولغان جسمدن طوعار. شول کوزه زکورگان ماده دنیا سینه حیاتلی بولدیغندن ایکنچی بر حیاتلی نرسه دن طوعوی لازمدر. اولده الله دخان تسمیه ایتمکان حیاتلی ماده در. بناء علیه بتون عالم مشاهد ماده دن طوعمشدر. ماده اسمی بیرلوب سکسان قدرلی عنصرغه آیه بولغان ماده ده ایکی قوه بارددر. بری جاذبه دیگری دافعه در. (آنه شول ماده قوه لرن نظاملی اداره ایدوب بویچه عالملر تشکیل ایتمکان جناب حقدر) هر جسم مخصوص شکل کسب ایتماز ایلك غاز حالنده بوانور. بفاء علیه

صانئز بونچه عالم حالئده ائدئلر . چئكسز وچئكللاوى ممكن بولمئغان مدت ائلك غاز حالئده حركت ائتارلر ائدئى . نورلرى ائله بئتون دئدئانئ، ياقطرتقان قئاش، ئلئزلر، طئبئعئ حاللرى ائله بزئى عئبلئندر گان ىر يوق ائدئى . همەسئى غاز حالئده حركئتده ائدئلر . حركت ائناسئده مادەدەگئ جاذبە وداققە قوہلرئنگ ئاەئئئرلرى ائله اواق عالملرگە بولئدئلر . نھاىت ىر قئاشئمن و آئ ىردن آئورلئى . كچوك بولغان جئسمنك حرارئنى يوغاتوى زور بولغان جئسنگە قاراغان وقتئده تئز بولئىغئمن ىر، قئاش كئبئ چرملر حرارئلرن تئزرلك يوغاتوب بوكونگئى حاللرئنه كلئئلر . تكامل ائئدئلر . باشقە زور عالملردە حركئلرى نئئئئجەسئدە تكامل ائئدئلر . اثبات ائئئلگان نظرىە ائله (ھرنرئسە اولئدە غاز حالئدە اولور) عالم مشاھدئنگ غاز حالئدە اواج اولئ اولووى آچق اثبات ائئئلئش اولور . بئئاە عئئە عالم مشاھد ائلى توكل سوزى ئابئ اولور . بو نظرىە كرك مادئون؛ آئئئئستلر وباشقە اھل فن طرفئندن قبول ائئئلدگئمن عالم مشاھدئنگ ائلى بولماوى بئتون دئئدئاغئ معتبر اھل فن طرفئندن تسئلئم ائئئلئش اولورده ھئچ كم عالم مشاھدئنى ائلى دئوب دعوا ائئە آلماز . ذاتا بزئنگ مقصودمئز دە عالم مشاھدئنگ اوزئنگ ائلى بولماوئدر . مادەسئى ائله اشمزئوقدر . چونكە مادەئنگ قئمئ بزئنگ مقصودقە مئغالى توكل . بئئاە علئە عالم ائلى توكل دعواسئ ئابئدر .

عالم مشاھد حادئئر .

بوقارودە قرآنئن «عالمئنگ بئائئى دئغان و ائكئئئ مرئبەدە ىردە خرابەلك بولاقئى» آئلاشلون عرض ائئدوك . بو ائكئئئ مقصودئى يعئنى ىردە وباشقە مشاھد عالملردە اولئر پئدا اولوب

خرابه زار اولوبن (قیامت بولاچغن) اثبات ایتمهك ایچون عالمنڭ اوزگارون اثبات ایتمهك کافیدر. شوڭا کوره بزنگ مقصودمز شول نقطه نیغنه اثبات ایتمهكدر.

مسلمانلر عالمده خرابه لك، ایکنچی تعبیر ایله قیامت کوتکان کبک فن اهللریده قیامت وبوبیرنگ خراب بولاچغن کومتکه لر. مسلمانلر بزنگ خراب بولاچغینه ایمان ایتنکن کبک فن عالملریده بو بزنگ بته چگینه ایمان ایتمشلر در. نه ره وشده بتونده گنه اهل فن آراسنه خلاف بارددر. یلدزلر غایت نظا ملی حرکت ایتنه؛ ترتیبی بوزلمق احتمالی یوق دیکان ذاتلر بر وباشقه قیاشقه ایبارگان یلدز لر قیاش طوڭوی نتیجه سنده خراب بولاچق دیلر.

بز بو ایکی فرقهغه اعتبار ایتمازدن علم طرفندن تسلیم ایتلکان نظریه لر ایله عالمده اوزگارش بولوب خرابه زار اولاچغن اثبات ایتمهك:

عالم اوزگارهدر. چونکه آنڭ اساسی بولغان ماده ایله قوت اوزگارهدر. ماده، جزلرینه لازم بولغان قوهء دافعه نڭ جاذبه گه غایه سندن غاز، ایکسیده تقریبی برنسپتده بولسه لر مایع، جاذبه نڭ دافعه قوه سندن آرتق بولوندن جامد شکلده بولنور.

ماده، بربرینه ضد بو ایکی قوه گه بو یصنورغه مجبور اولدیغندن بر حالده گنه باقی قالماز، برشکلدن ایکنچی شکلگه کوچوب توررغه هر حالده مجبوردر. بر حال وبیر شکلده قالوی ممکن توگلددر.

چیکسز بوشلقده سونکان ضیالر جه یوچی یا قطنی بلوطده حسابقه صیهاز درجه ده ذره لر بارددر. مذکور ذره لر قوهء جاذبه لر تاء ثیری ایله بریرگه یا قنلاشوب زور مرکز لر تحصیل ایتارلر. شول مرکز لرگه هر طرفدن هجوم ایتارگه باشلاب بهرلشوب اوتلی کوب قیاشلر

میدانغه چغار. قیاشلرنىڭ اوزمورلرنىڭ قاطى حرىكلرنى سببلى خطاستوا لرى جهتنده گى جزلرى آيورلوب سيار بلمزلر پيدا اولور. بولار نىڭ هر قايسندن بيان اينلنگان روشده قمر آيورلور. شول روشده دنياده مليونلرچه قياشار حاصل اولور. زمان وحرىكلرنىڭ تائىرى ابله حرارتلرن يوغالتوب دولنگان جسم حالينه گرلر. ماده لرده جنب و دفع قوه لرى بتمادگى ايچون جاذبه و دافعه لر ساپه سنده بربر سنه بهرلشوب حرارت حاصل ايدوب غاز حالنه قايتورلر. ماده ابتدا بر حال اوزره قالوى ممكّن بولمغان كى نه ايتنده بر حال اوزره قالوى ممكّن توگىلر. بونظر به گه بقاء عالم مشاهدنىڭ حدوئى ثابت اولدى ديمكدر. بزماده نىڭ وائىرنىڭ حدوئى دعوا ايتيمىز. چونكه دعواز نى اثبات آلارنىڭ حدوئنه باغلو توگىلر. آلار كرك قديم و كرك حادث اولسون عالمده اوزگارش ثابت اولسه عالم مشاهدنىڭ حدوئى ثابت در. دعواز ايچون جزلرنىڭ آيورلو و چيلولرى يته در. بونى ايسه كرك مادىون و آتئىست لر و كرك باشقه اهل فن انكار ايتمايلر. اوسه ستونده باشادگمز ارضده شول نظامغه تابع اولديغندن بونكده حدوئى ثابت اولور. عالم ونادان هر آدم بالاسى يرنىڭ خراب اولاغىن سيزوى ايچون عالمده آزغنه غريب نرسه كورنسه دنيا خراب اولاغىن كوتادر. حس قبل الوقوع نوع دليل اولديغندن بوده بر نوع دليل اوله بلور

دنياده كورلنگان نرسه لر همه سى اوزگاروب تورادر، كائىناتنىڭ اجزاس بولغان اولن، يغاچ وحيوانلرده كورلنگان بو اوزگارش قانونى بتون كائىناتده بولنورغه تيوشدر. چونكه طبيعت قانونى عا- مدر. بوكى اوزگارشلرنىڭ يروقياش كى نرسه لرده هر كىمگه بلنورنىڭ آچق كورنماوى آلارنىڭ عمرلرى نهايت درجه ده اوزرن بولديغى

ایچونگنه در. جز لرکنک مقیاس، جز ده گی اوزگارش کلنکده اوزگارش
لازم ایندگندن اوز کارش بتون عالمدرده موجوددر.

حدوث و ازلیت عالم حقنده

مذهب قدیم

اسکی فیلسوفلر نظرند، عالم قدیمدر. آلاز قدیم عالم مسئله سن
بر نیچه دلیللر ایله اثبات ایتمشلردر. آلاز قاشنده حادث نرسه ننگ
قدیم دن صدوری میکن توگلدن. بز بونده بر ایکی مشهور دلیللرن
کوچرمک ایله کفایه لئه چکمز:

بر حادثنگ واسطه سز بر قدیمدن صدوری میکن توگلدن. چونکه
غرض اینتیک بر قدیم بار. بو قدیمدن ازنده عالم صادر بولمامشدر.
عالمنگ اول قدیمدن ازنده صادر بولماوی نیچوندر؟ البته
ازنده عالمنگ بارلغن بولنماوینه ترجیح ایتته چک مرجع اولمادی
ایچوندر. ازنده صادر بولمازدن سوگره عالم پیدا بولوی ایکی
صورتدن خالی اولماز. یا بر مرجع بولنور یا که بولنماز. اگر بار
لقنی ترجیح ایتته چک مرجع بولنماز ایسه عالم اولده گی رهوشنده
قالور، موجود بولماز. چونکه ترجیح بلامرجع محالدر. اگر بولنور
ایسه اول مرجعی احداث ایتوچی کمدن؟ اول مرجع نیچون اولده
بولنمازدن سوگره پیدا بولدی. اگر مرجع فلان نرسه دیوب کور-
ساتلور ایسه اول نرسه گه کوچامز. مرجعنگ بولنوی حقنده کتورلنگان
سؤال بونارغده کتورلور. ایمدی قدیمنگ حالی بو رهوشده ایکن
آناردن بر نرسه ده صدور ایتمز یا که هر وقت آناردن صدور ایتوب
تورر. آجغراق سویله گانده: متکلمین دعوا ایتکان رهوشده بو عالم
حادث اولسه حادث بولمازدن ایلمک نیچون صادر اولمادی؟ الله بولغان

قدیم اول وقت ایجاد اینارگه قدرتی بولمدیغی ایچون ایسه اللهنک عجزی لازم بوا یسه محالدر. بونارغه قارش: «عالمی احداث ایتمک ایچون از لده بر مقصود تعاق ایتمادی. غرض موجود بولمیده ده ایجاد ایدلدی؛ یا که ازلده دنیانی ایجاد ایچون قورال یوق ایلمی. قورال موجود بولمیده دنیا ده ایجاد ایدلدی» جوابی بیرلماس چونکه متکلمینگه کوره ایکیسیده محال. بلکه خیالغه یاقن شول جوابنی بیرمکلر: بو «عالم حادث اولدیغی زماندن اول جناب حق عالمک وجودینی اراده ایتمدیده عالمه اول حادث اولمادی». حقیقنا ده بو بر آز خیالغه یاقندر. فقط اللهنک اراده سی حادث اولدیغی لازم اولور. الله عمل حوادث اولمدیغندن اراده نک ذات بار بک حدوتی محالدر.

ایکنچی تورلی تعبیر اینلسه: عالم نرسدن پیدا اولدی؟ حادث اولدیغی زماندن اول نیچون حادث اولمادیده صوکنندن حادث اولدی؟. ازلده آلت، یا که قدرت ویا (عالمک کمالی بولغان) قوت یوقلغی ایچون؟ بو حالده آلت قدرت یا که قوت اولده نیچون بار بولمادیده صوکنندن نیچون موجود بولدی؟ بو آلماشنو سببلی عالمه حادث اولدی. بونارغه جوابک: «صوکنندن بر اراده پیدا بولوی ایچون شول اراده ایله عالم بار بولدی» دیلسه بو جواب باطل و مشکلا. چونکه بوسوکنندن حادث بولغان اراده ایکنچی بر اراده گه محتاج، ایکنچیسی اوچنچی اراده که. اراده لر بر برینه توقف ایتموب غیر نهاییه اراده لر نک بر برینه توقف ایندولری لازم. تسلسل محال بولوی ایچون بو ده محال. اگر توقف ایتماز دیلسه آلتسز، غرضسز، قوتسز اولارق حادثک قدیمدن ظهوری لازم بونک ممکن بولماوی بیان ایتمکدی. خلاصه - عالم حادث اولسه نیندای سبب کورساتلسه ده محال لازم اولور. بناء علیه عالم قدیمدر.

متكلمين طرفندن جواب: ۱) عالم حادث. حدوثى اراده ازليه ايله در. فقط بو اراده ازليه عالمك حدوثه ازليه تعلق ايتماز دن حادث وقتده تعلق ايتمشدر. شول تعلق سببلى عالم شول وقت ميدا. نغه چقمشدر. سز بوحالك «اللهنك ارادهسى حادث اولوى لازم» ديسز. اراده و ارادهنك تعلقده عالمك حادث اولديغى وقتنده موجود اولسه ارادهنك حادث اولوى لازم اولور ايدى. فقط بز اراده اولوى قديم، تعلقى حادث ديمز. بوندن جناب حقنك محل حوادث اولوى و ارادهلرنك الى غير النهايه تسلسل ايتماس لازم كلماز. بوندن با. لکن تعلقنك حدوثى لازم اولور كه: بوتعلقك امر اعتبارى اولديغندن هيچ بر محالنى مستلزم اولماز.

۲) قدم عالم محالدر. چونكه عالم قديم اولسه فلك ايچون نها. يتسز دورلر اثبات ايتمك لازم. حاله و گه فلك دورلرينك ثلثى، ربعى، نصفى باردر. چونكه هر يلدزلك دوره لرى تورليچه دور. مثلا فلك زحلده اوتوز سنه، مشترى اون ايكى سنه ده دور ايتنه در. چيكنسز بولغان نرسه لرده آرتق و كيهلك بولوى محال بولد يغندن عالم نك قديمه محالدر.

يا كه فلك دوره لرى جفتى؟ تكلى؟ ويا هم جفت هم تكلى؟
ويا جفتده توگل، تكده توگلمى ديلسه نه جواب ويررسز؟
اگر هم جفت هم تكدر يا جفتده تكده توگل ديسا كز بطلانى آشكاردر. اگر جفتدر و جفت بر آرتدر غاچ تك اولور، ره و شنده جواب بيرسا كز نهايتى بولمغان بر نرسه نك بر آرتدر مق ايله تك اولوى نيچك ممكن؟ اگر تكدر، تك بر آرتدر لغاچ جفت اولور ديسا كز عين استعاله لازم كلور.

فلاسفەنىڭ عالم ازلىقى ھققىدە ايكنىچى دليلىرى:

عالم قىمىدر. چۈنكىكە عالم حادث اولسە اللەنىڭ عالمگە تەقىمى
ھرىكت يىلنىڭ ھرىكتى مفتحە ۋېر كىشىنىڭ اوز ظلمىنە تەقىمى كېك ،
يا كە علەنىڭ معلولغە تەقىمى كېك تەقىمى بالعلیە در. يا كە بىر زمانە پىدا
بولغان حادثەنىڭ آنىن صوڭ زمانە پىدا بولغان حادثەگە تەقىمى
كېك تەقىمى بالزماندر. ا گر اللەنىڭ عالمگە تەقىمى تەقىمى بالعلیة اولسە
تەقىمى بالعلیە دە متەقىم ایلە متەقىمىڭ زمانە مساۋى اولولرى لازم
اولدىغىننن ايكسىدە حادث يا ايكسىدە قىمى اولور. مادامكە اللە
ازلىدر. بو حالە ايكسىدە ازلى اولور. بىرسىنىڭ ازلى ايكىچىسى
نىڭ حادث اولوى ھالدر. چۈنكى بو تەقىمىدە آرالرنە غى تەقىمى
تەقىمى بالزمان اولوى لازمدر. بىز آنى تەقىمى بالعلیە فرض ایتىمىش ايدىك .
ا گر اللەنىڭ عالمگە تەقىمى تەقىمى بالزمان دىلسە زمان دىنى عالمىنن
جزء اولدىغى ، اىچون عالم وزمان بوق اىكن حق تعالینىڭ بىر زمان
اىچىنە بولنوى واول حالە زماننن اىلك بىر زمان بولنوى لازم .
قبل الزمان بىر زمان بولنمى اجتماع نقيضين اولدىغىننن بالبداهە
ھالدر. زماننىڭ ھىۋى ھال اولسە قىمى ثابت اولور. زمان قىمى
بولسە ھرىكتنىڭ دە قىمى اولوى لازمدر. چۈنكى زمان مقدار ھرىكتدر.
ھرىكت قىمى اولسە متھرىكتكە قىمى ثابت. چۈنكى متھرىكتنىڭ ھرىكتى
اىلە زمان دوام ایتەدر .

جواب: زمان حادث و مخلوقدر. زماننن اول اصلا زمان بوقدر.
« اللە عالم وزماننن مەقىمدر » سوزمىزدن مرادىز « عالم بوق اىكن
اللە بار ايدى. عالم دىنى اللە تعالى ایلە بار بولدى. » دىمىكدر.
« عالم بوق اىكن اللە بار ايدى » سوزمىزدن مەقوم بولغان نرسە

ازلده الله نىڭ بارلىقى ايله برابر عالم نىڭ بوقلغىن خبردر. «صوڭنئىن عالم دىخى الله ايله برابر بار بولدى» سوزمزدن مراد الله ايله عالم نىڭ بارلىقىدا اجتماعلرن خبردر. الله تعالى نىڭ عالمگە تقدمىدىن مقصودمىز الله ياللىڭز اولدىغى حالدا بارلىق ايله ياللىڭز بىياندر. عالم بركىشى كىيىدر. مثلا بىز «عىسى يوق ايكن الله بار ايدى». صوڭره عيسى دىخى الله بارلىقى ايله برابر بار اولدى» دىساك بو جملە عيسى بوقلغى ايله برابر الله نىڭ بارلىغىن وصوڭنئىن بارلىقىدا ايكىسىنىڭ اجتماعىن افاده ايدىر. اوچىنچى بىر نرسە فرض ايتىمىك لازىم اولماز. بىناى عليه محاللىرنىڭ بىرسىدە لازىم كىلماز.

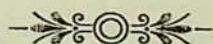
فلاسفەنىڭ اوچىنچى دىللىرى :

عالم ازلىدر. چونكى ھەر حادث بىر مادە ايله مەسبو قىدر. چونكى ھىچ بىر حادث مادەدن مستغنى توگىل. بىناى عليه مادە حادث اولمايۇب حادث بولغان نرسە مادە اوزرىنە جارى بولغان صورتلار، عرضلار، كىفئىتلەر، بونىڭ ايضامى شولدر: ھەر حادث حدوثىدىن ايللىك مەمكىن ويا مەمتنع ويا كە واجب الوجوددر. مەمتنع اولماز. چونكى ذاتىدە مەمتنع بولغان نرسە بولمەي آلماز. واجبە توگىل. چونكى واجب قانى اولماز. ھىچ بىر جەھتىدىن اوزگارماز. بىناى عليه ھەر حادث حدوثىدىن ايللىك مەمكىن الوجوددر. ايمىدى حادث حدوثىدىن ايللىك مەمكىن الوجود اولسە «امكان» آتالغان وصفنىڭ قىللىللىق آندارغە ثابت اولۇ شىكىسىزدر. حالىدەكە حادث اول وقتىدە ھىزوز موجود بولمىدايغىنىدىن بو امکان وصفىنىڭ مەملى شول حادثىنى وجودقە چىقارغە چىق مەملى بولماق لازىم. چونكى وصفى اضافى اولدىغىنىدىن بىنفسە قائىم بولمەي آلماز. بىناى عليه قىللىللىق مەملى ايتچون بىر مەملى لازىم. اول مەملىدە مادەدىن باشقىە شى توگىلدىر.

امكان صفتى ايله صفاتلنغان ماده نك ايكنچى بر مادهسى اولما-
ديغىننن ماده نك حادث اولوى ممكن كورلماز. چونكه ماده حادث
اولسه ايدى ياقنده بيان اينلگان ره وشده هر حادثنك امكاني اوز
وجودنن مقدم بولنويننن ماده نك امكاني بنفسه قائم اولارق باشقه
ايكنچى نرسه كه اضافه اينلماز ايدى. حالبوكه امكان اضافى بر صفت
اولديغىنن بنفسه قائم اولوى ممكن توگلدنر. ايدى ماده نك حدوتى
معال اولسه قديمى ثابت اولور. مقصودده شول ايدى.

جواب: فلاسفه ذكر اينگان امكان عقل حكمنه راجعدنر. بر نرسه
كه: عقل آنك وجود و عدمنى درست كورسه بز آنى «ممكن» تسهيه
اينهمز. بر نرسه كه: عقل آنك وجودن جائز كورماز ايسه «ممتنع»،
وبر نرسه كه: عقل آنك عدمنى درست كورماز آنى «واجب» ديور
مز. بولار عقلى قضيه لر اولوب بر بار بولغان نرسه كه محتاج توگللر
در كه: اول نرسه كه وصف بولسونلر. يعنى ممكن، ممتنع، واجب
آتالغان نرسه لر عوارض ذهنيه دن اولوب عوارض خارجيه دن
توگللر در كه: خارجي قائم بولورلى بر محل اقتضا ايدوب اوزلرى
شول موجودنك صفتى اولسونلر. بو حالده حادثنك حدوتننن اول
بر ماده اولوب اول حادثنك امكاننك قبل الحدوت اول ماده ايله
قائم اولماسى لازم كلمان كه ماده نك قديمى ثابت اولسون.

مذهب قديم حقنده يازلغان بوسوزلر «تهافت» دن كوچرلىدى.
ابن رشد امام غزالى نك حكماغه قارشى ذكر اينگان دليللرن قوتلى
دليللر ايله ابطال اينمىشدر. بز مذهب قديم اسمنده يازغان نرسه-
لر مرنى شا كردلر كه بر نوع معلومات بولسون ديوبكنه يازديغىنن
تفصيل اينار كه ازوم تابمادق.

صفات

ذات نه قدر درجهلى، بيوك اولسه آنلڭ صفاتيده شول نسبتده بيوك وعالى اولور. الله بتون كائناتمن اوستون وبتون عالمنى اداره ايدوچى ذات اولديغى اثبات ايتلگناچ آنلڭ كمالات بولغان صفاتلر ايله صفاتلانوى اوز اوزندن لازم اولور. قرآن، انسان ايچون كماله لات صفاتلرى بولغان علم، حيات، قدرت، اراده، سمع، بصر، كلامدن عبارت بولغان يمدى صفات ايله اللهنى صفاتلامشدر. انسانلر ايچون كمالات بولغان بوصفاتلر ايله اللهنڭ صفاتلانوى ضروريدر. چونكه عالمنى ترتيب وكممل نظام ايله ياراتوچى ذات اللهدر. بو قدر عالملرنى، آلاردهغى غريب وعجيب نرسه لرنى ياراتوچى ذات نڭ اڭ كممل اولوى لازمدر. چونكه كممل بولمغان ذات نڭ كامل بولغان نرسه لرنى ياراتوى وكممل اداره ايتوى عقل نظرندە ميكن توگلددر. انسانلر وحيوانلر بودعوامزغه همه سى شاهد عادللردر. آدم، حيوان ودينادهغى هر مخلوقنڭ اشى اوزينڭ كامللىگى ايله متناسبدر. ايكنچى جهتدن آدم، حيوان نڭ كمالاتنه دليل بولغان صفاتلرى نيقددر على اولور ايسه اشيده شول نسبتده كامل اولور. بناء عليه اڭ كممل بولغان جناب حقنڭ اڭ كامل بولغان صفاتلر ايله عقل نظرندە صفا تلانوى لازمدر. قرآنده بزرگه اللهنڭ شول كمالات صفاتلر ايله صفاتلانوى بيان ايتمشدر. عالم وآندهغى فوق العاده نظام وقانولر اللهنڭ اڭ كممل بولوينه شاهد اولسه اڭ كممل صفاتلر ايله صفاتلانوينده شاهد وديللدر. چونكه اشى اڭ كممل بولسه ذاتيده اڭ كممل، ذاتى اڭ كممل بولسه صفاتيده شول درجهده اڭ كممل بولوى

جديھيدر . بناء عليه جناب حق الكمكول درجه ده علم ، حيات ، قدرت ، اراده ، سمع ، بصر ، كلام صفاتلرى ايله صفا تلانوى ثابتدر .

يدى صفات

(۱) علم - بلمكدر . بلمك بتون بارلق ايچون لازم واك كمالات صفاتيدر . بلوچى بلمك صفاتى ايله صفاتلانويچيدر . علم بارلق ده كمالات صفاتى ايكن بتون كمالات ايله صفاتلانويچى جناب حقنك آنك ايله صفاتلا- نوى ضرور يدر . بناء عليه الله عالمدر .

بلمك بتون مكناتده كامللك صفاتى اولديغى كى مكنات آرا سنده علم ايله صفاتلنغان ذات آدمدر . الله عالم بولماسه مكنات جمله سندين بولغان آدم الله دن كامل اول- وى لازم اولور ، مقدمه دن آكلاشالغان ره وشده بوممكن توگلكدر . بناء عليه الله عالمدر . الله نك علمى اوزينك وجودى ايله موجود اولديغىدن وجودى بتون كائنا- تنك وجودندن على اولديغى ايچون علميه بتون علومدن عاليدر . بناء عليه هر بر علمى ممكن بولغان نرسه اللهغه معلومدر . وجود ايله موجود ايكنچى تعبير ايله وجودكه لازم بولغان نرسه وجودنك بو- لغوى ايله بولغور ، فناسى ايله فانى اولور . الله نك وجودى ازلى او لديغىدن علميه ازاييدر . بلونده وجودندن باشقه هيچ نرسه گه محتاج توگلكدر .

ايضاح - : « الله نك علمى اوزينك وجودى ايله موجود » در . چونكه الله واجبدر . واجب وجودنده باشقهغه محتاج اولماديغى كى صفاتندهده وجودندن باشقهغه محتاج توگلكدر . محتاج اولور ايسه الله- نك واجب اولماوى لازمدر . الله نك واجب اولوى اثبات اولنديغىدن جو محالدر . بناء عليه الله نك علمى وجودى ايله موجوددر .

«وجودی بتون کائناتنڭ وجودندن عالی اولدیغی ایچون عامیده بتون علومدن عالیدر» سوزمزدہ گی عالیدن مقصود مکمل دیمکدر .
اللهنڭ اڭ مکمل بولوی اثبات ایتلگندن «وجودی بتون کائناتنڭ وجودندن عالی» . جملہسی اثباتقہ محتاج توگلدر . «وجودی عالی اولدیغی ایچون عامیده بتون علومدن عالیدر» . چونکہ وجودنڭ علویتی صفاتلرینڭ اڭ مکمل بولویندن کیلہدر . صفات مکمل بولمغا نده ذاتنڭ ، وجودنڭ مکمل بولوی ممکن توگل بناء علیہ صفاتی جملہ سندن بولغان عامیده مکملدر . « . . . علمی ممکن بولغان هر بر نرسه اللهغه معلومدر » چونکہ اللهغه معلوم بولماسه اللهنڭ صفاتی بولغان علمی مکمل بولماوی وشول سببیدن وجودی اڭ کامل بولماوی لازم . بوايسه عالدر . بناء علیہ اللهنڭ علمی اڭ مکمل ومکملیتیدہ علمی ممکن بولغان هر نرسه آنارغه معلوم بولوی ایلهدر . بس اللهغه هر نرسه معلومدر .

اللهغه بلمک صفاتی لازم اولوینی حواسمز وهر کوزمزگه کوزنگان نرسه لر ایلهده اثبات ممکندر . کوزمز بتون ممکناتنی نظاملی ، ترتیبلی ، وجود وبقا نده محتاج بولغان هر نرسه نڭ آنارغه بیرلوینی کورمکدهدر . کوزمز وفکرمز بو نظام وترتیبیدن عبارت بولغان کمالنی بتون کائناتده ، یلدزلرده ، صولرده . . . کوره وبلهدر . هیئت علمندہ بیان قلمنغان روشده یلدز یا که قیاش اوزینڭ ایله نه تورغان چغرنندن چیقسه بتون عالم خراب اولاققدر . نباتات و بیجاچلرده غی امتصاص قانونی - اوزلرینده مناسب مادهلرنی بردن اوزلرینده تارتولری ، برهراء وطبیعت جهندن بر بولغان یرگه ایگولگان وبر صو ایله صوغارلغان وبر روشده تربیه ایتلگان اولقلرنڭ تورلی جنسلرگه بولنوب میدانغه کلوریدہ اللهنڭ عالم و علمی قصورسز ، اڭ مکمل

بولۇپتۇنە آچىق دىلىمىز. انسان و آنىڭ اعضالرنىڭ غى خاصىتىلر و سرلر،
آنالر قارنقىدى غى بالالرنىڭ ايرى، قاديىن و متناسب اعضالر ايله دنيا
غى چغولرى همەسى جناب حقنىڭ عالم و آنىڭ علمىدىن اوستون هيچ
علم بولماوينە عادل شاهىلردىر. علمىنىڭ زور بولۇپتۇنە كيميا و تاريخ
طبيعى كىي فنون ايله كوب يىللردىن بىرلى اهل فن اشتغال ايدوبىدە
عالمىدىكى سرلرنى كامل آكلى آلماولرى برهاندىر.

(۲) حيات - اللهنىڭ وجودى و انىڭ مكملى بولۇپتۇنە دىلىلر ايله
يوقارودە اثبات ايدىلمى و جودنىڭ معناسى عقل نظرندە بدىيى. اللهنىڭ
وجودندە غى كامللىك باشقى مكملىت و جودىنە قاراغاندە عاليلىك ايله،
اولدە وجودندە غى ثبات، قرار كىر اولمى و فالف عارض اولماوى
ايله اولوى آشكاردىر.

وجود، اوزىنىڭ مرتبەسىنە كورە، كامللىكى و ناقصلىكى نىسبەتندە
كامل و ناقص بولغان بارلىق صفاتنى لازم ايتىدۇر. چۈنكى بارلىق ايله
صفاتلىغان ھىر نرسەنىڭ اوزىنە نىسبەتەن صفات و جودىيەسى بولنۇپ عقل
نظرندە بدىيىدىر. وجودى انىڭ كامل بولغان ذاتنىڭ صفاتىدىن انىڭ مكملىدىر.
صفاتدە كامللىك مرتبەسى صفاتنىڭ نظاملى و بتون كىمچىلىكلىردىن پاك
اولوى ايلهدىر. صفات شول روشدە كامل اولور ايسە بوصفات ايله
صفاتلىغان ذاتدە وجودنىڭ معناسىدە كامل اولور. الله دىلىل ايله اثبات
ايتىلگەن روشدە بتون كائىناتنىڭ خالقى و بتون عالملىر آناردىن صادر
ايكىن وجودى بتون مكملىتىدىن مرتبەدە كامل و كامل بولغان ذاتنىڭ
صفاتىدە مكملى بولدىغىدىن الله صفات و جودىيەنىڭ انىڭ كامللى ايله صفاتلانىپ
ضرورىدىر. تركلىك معناسىدىن غى حيات صفاتى بتون وجودلر اىچرىن
كامل صفاتى و ضدى كىمچىلىك صفاتى اولدىغىدىن الله اوزىنىڭ انىڭ مكملى
بولغان وجودى نىسبەتندە انىڭ مكملى حيات صفاتى ايله صفاتلانىپتۇنە ظاهر
اولور. بناء عليه الله انىڭ مكملى روشدە تركىدىر.

ایکنچی جهندن الله نلڭ بتون عالم نلڭ خالق بولوی یقینی برهانلر ایله ثابت ایکن ترک بولویده عین شول برهانلر ایله ثابت اولور. چونکه بو قدرلی نظاملی و ترتیبلی حیات ایه سی عالم نلڭ اڭ مکمل حیات صفاتی ایله صفاتلنمغان ذاتدن صدوری ممکن توگلدیر. بنا علیه جناب حق اڭ مکمل درجه ده حیات صفاتی ایله متصفدر.

۳) اراده و اختیار — اراده علم مقتضاسنجه هر نرسه نی تلاو دیمکدر. جناب حق بتون ممکناتقه بارلق هبه ایتوی ذات، هر نرسه نی بلوی، هر بار بولغان نرسه آنلڭ علمنه موافق تلاوی ایله موجوددر. الله نلڭ وجود هبه ایتوی و هر نرسه نی بلوی اثبات ایتلگندن تکرار اثباتقه محتاج توگل. هر بار بولغان نرسه آنلڭ علمنه موافق تلاوی ایله موجوددر: چونکه هر بار بولغان نرسه الله نلڭ علمنه موافق تلاوی ایله بار بولمسه ایسی بو قدر عالمدرده نظام و ترتیب بولنماس ایسی. نظام و ترتیب علم نتیجه سنده و علمگه موافق تلاو ایله گنه بولنوی بتون عالمده حس ایتلگندن هر بار بولغان نرسه لر علمنه موافق تلاوی ایله گنه بارلق کسب ایتمشدر. هر نر نلڭ علمگه موافق ره و شده بولنوی علم و فتنجه تلاودن باشقه ممکن بولماون هر کم بلور.

اراده دن — تلاودن — باشقه عالم نلڭ وجودی محالدر. چونکه عالم اراده دن باشقه موجود بولسه اتقاقی بارلق کسب ایتمش اولور. اتقاقی عالم نلڭ میدانغه کلوی دیمقراط نظریه سنده ابطال اولندیغندن محالدر. بس عالم نلڭ اراده دن باشقه وجودیده محالدر. اختیار — الله اختیار لیدر. چونکه اختیار سنزلق بتون بارلق ایچون اڭ زور مقصاندر. الله نلڭ بتون کیچه کلردن پاک بولوی اثبات ایتلگندن الله کاملدر. بس الله اختیار لیدر.

الله اختیار لیدر. چونکه اختیار سنز بولسه اختیار سنزلی علم، قدرت

واراده صفتلری ایله کامل درجه ده صفتلنماوندنغنه بولوی
مکندر. هالبوکه اللهنک بوصفاتلر ایله صفتلنوی اثبات اینلدی. والله
اختیار سز بولسه علم، قدرت و اراده ثمره سز قالور. بئاء علیه الله
اختیار لیدر.

اختیار ایله صفتلنمغان ذاتن بوقدر نظاملی عالمرنک صدوری
عقلا ممکن توکلدر، بس جناب حق اختیار لیدر.

(۴) قدرت - الله اوزینک علمی و اراده سیله عالمگه بارلق هبه ایتو
چی ذات بولوی ثابت بولسه قدرت ایله صفتلنوی بداهه ثابتدر.
چونکه عالمنی ایجاد ایتمک ایجاد ایتارگه قدرتی یتوندن باشقه ممکن
توکل، بئاء علیه الله قادر در.

الله قدرت ایه سیدر. چونکه قدرت سز بولسه عجز ایله
قدرت آراسنده واسطه اولمادیغندن عاجز اولور. الله اک مکمل
واک مکمل بولغان ذاتنک عاجز بولوی ممکن بولمادیغندن الله قادر در.
قدرت مسئله سن «نظام وجود»، «خلقت عالم» نظریه لری ایله
اثبات مکندر.

(۵) سمع، ۶) بصر، ۷) کلام: - یوقاروده ذکر ایتلیکن صفا
تلرنی بتون شرایع اللهغه اثبات والله فی آلاز ایله صفتلامشلدردر.
عقل بدیهی صاناغان دلیلمرکده اللهغه بوصفاتلرنی اثباتی بیان ایتلدی.
فقط سمع - بصر - کلام صفتلری باردرکه: بولارنی ظاهر معنالرینه
حمل ایتوب عقل محاکمه سنه حواله ایتساک عقل و فکرمن ایله گنه اثبات
مکن اولمان. فقط بوصفتلرنی اللهنک ذات اقدسغه و بلاغت قاعده سنه
موافق ره ووده تاویل ایتساک عقل و فکرمن قبول ایتار: الله علم صفاتی
ایله صفتلنغاچ کلام صفاتی ایله ده صفتلانور. چونکه سوز معناسنده بو
لمغان کلام - ویلاوچینک - منکلمنک - نفسنده گی معناتی آکلاتوندن

عبارت؛ یا که آنکى واسطه سـيله مخاطب منکلمنىڭ كوڭلندهگى معنائى آڭلار. ايندى ضعيف بولغان انسان ذاتندهگى معنائى آڭلاتورغه قادر بولسه بنون عالمنىڭ سبب حقيقيسى بولغان ذات البته اوز مقصود ينى آڭلاتورغه قادر در. بزرگه ده اعتقاد جهنندن شول قدر يىس گنه لازمدر. لىکن انسانلر آراسندهغى آڭلاتمىڭ لفظ واسطه سيله اولد يىغندن اللهنىڭ عالم انسانيتىگه مرحمتا يبارگان ذاتلرغه آڭلاتوى - ايكنچى تعبير ايله وحىس - الهامى ده اوزينه مناسب ره وشده بولورغه تىيوشدر. شول آڭلاتوينى الله قرآنده وحى، وراء حجابدن آڭلاتمىڭ ايله بولوون بلدر مشدر. (*) وحى، تـكليم خصوصندهغى بتون قرآن آيتلىرى جمع ايتىلگنده نهايت آڭلاشله چق نرسه (ايكىدر ۱) وحى تعبير ايتىلگان لفظدن باشقه مخاطبىڭ كوڭلىنه معنائى القاء (۲) سوز واسطه سيله آڭلاتمىڭ دركه: بوده تكليم، وراء حجابدن - كورنمگان يردن - سوز آڭلاتمىڭدر. عقيدە جهنندن بزرگه اللهنىڭ نى ره وشده آڭلاتون بىلمىڭ لازم توگل. ايمانغه هيچ تعلقى بوقدر. باشلرنىڭ عقللرينى تقريبن ايتىمىڭ اىچونىڭكه وحى بىخىئنه برنىچه سوز سويلارمز.

قرآن ايسه اللهنىڭ بزرگه آڭلاتقان معنالىرى يا كه سوزيدر. بونده ايكى معنائى ملاحظه ايتارگه تىيوش. برسى الله تعالىنىڭ آڭلا تو صفاتندن عبارت بولغان كلام نفسيسى بولغان معنالىرى؛ ايكنچى ايسه كلام نفسينى بزرگه آڭلاتقان لفظلر، حرفلر، جمله لردر. برنچى بولغان آڭلاتمىڭ صفاتى جناب حقنىڭ ازلىتى بده ده درجه سنده اثبات

(*) وما كان لبشر أن يكلمه الله الا وحيا او من وراء حجاب او يرسل رسولا فيوحى اليه باذنه مايشاء (شورى: ۵۱ آيه) فكان قاب قوسين او ادنى فاوحى الى عبده ما ووحى (النجم ۹ و ۱۰ آيه) وكلم الله موسى تكليما (نساء ۱۶۴ آيه).

اينلىك گندىن قديم در. بىز اوزمىزنىڭ حياتمىزدا آڭلاتمىق صفاتى ايله
صفا تىلغا ئالدىمىز. جناب حقنىڭ بۇ صفات ايله صفا تىلغا ئالدىمىز. چۈنكى آڭلا
تمىق صفاتى بىزنىڭ ايچون كامىلىك اولدىغى كىي جناب حق ايچوندى
مكىلىككىمىز. ضدى بولغان تىلغا ئالدىمىز. آڭلاتمىق صفاتى بولمىدى.
جناب حقنىڭ كىمكى بولمىدى. اثبات اينلىك گندىن بولمىدى. بىنا عايمى
الله دىن كىمكى بولغان آڭلاتمىق صفاتىنىڭ هيچ بىرى بولمىدى. آيرىلدى
مكىمىز. چۈنكى كامىلىك صفاتىنىڭ بىر دىققىتى اولسون الله دىن آيرى
لدىمىز. الله هر كىمكى بولمىدى. بىنا عايمى هر وقت آڭلا
تورغى تىلغا ئالدىمىز. قادىردى.

جەلە، حرفلار و سوزلردىن عبارت بولغان اللهنىڭ كلامىنىڭ بىرگە
آڭلاتورغى قورال بولغان نىسەلر بىنا عايمىز. كوزمىز ايله
حرفلار، سوزلرنىڭ بىرلىكىنى قىزىقلىق تىزىملىرىمىز، ايسىكلرنى كوز
دىمىزدىن بىر نىسەل سوزلارگە دە اورون بولمىز. او قولوب تورغان
قىزىقلىقلىرىمىز، قىمىم دىمىك بىنا عايمىز. عىلىملىرىمىز.

۳ نىچى عصر ھىجرىنىڭ اولمىرىدا بولغان بىنا عايمىكى سىياسىت
قاتناشوب بىتون عالم اسلام ايچون بىلا و زور قىتتە بولغان ايدى. قرآن
مخلوق دىگان ذاتلرنى اولتورمىك كىي فظىيەلرگە قىزارتكا بىنا عايمىك
كىك قىمىم دىوچىلردە جانلردىن امىن توگلى ايدىلر. بىر قىتتە بىنا عايمى
دىوچىلر اولتورلسە ايكىنچى وقت قىمىم دىوچىلر اولتورلور ايدى.
امام احمد بن حنبل كىيلىرىنىڭ قرآن مخلوق دىما اولرىدە يالىكز ادب
يوزىدىنگە ايدى امام احمد كىي مىترم ذاتنىڭ او قولغان قىزىقلىقى
قىمىم دىماوى معلومدر.

بىنا عايمى بولغان مىسئەلەدە اشعرىلر ايله معتزلىرىنىڭ صوغىلىرى
بىرگە نىسەلدىن طوعمىشدر. اشعرىلر معناغىغى قاراب قىمىم، معتزلىرى

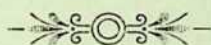
لفظغه غنه قاراب حادث ديمشلردر. بو ايسه اشعربلرنڭ «سويلاوچى سوزن اوزى فاعل» بولوى نظريه سن قبول ايتماولرندندرکه: بو- غارغده «اللهنڭ محل حوادث بولوى لازمدر» خيدالى قوشلوى سبب اولمشدر. معتزله لر «سوز سويلاوچينڭ اشى» نظريه سن اثبات وسوز لفظغه خيال ايتوب كلام حادث ديمشلردر.

سمع، بصر صفاتلرنى كورله وايشتله تورغان نرسه لرنى، بلمك ايله تاء ويل ايتهمز. بناء عليه اللهنڭ كورله وايشتله تورغان نرسه لر نى بلمك صفاتى بولغان سمع وبصر ايله صفاتلنوويده صفات بحثلنگى عين برهانلر ايله اثبات ايتلمش اولور.

جناب حق وانڭ صفاتلرى خصوصته غى بو قدر نزاعلر، اختلا فلر آدم هر نرسه دن اول الله نى بلورگه، ايكنچى تعبير ايله سبب سز هيچ بر نرسه نڭ بار بولماون بلمك آدم ايچون طبيعى، واللهنڭ بارلغن بلمك ايله گنه كفايه لنمازدن آنى اوزى كيك چيكلى صاناب صفاتلارندن بعث ايتارگه آتلوينمن وبارلقنڭ سرلرنى آكلارغه تورشوندندر. بز آدمنڭ بلمگان نرسه سن وفكرن اولچاب قاراساق الله نى بتون گنه سيله بلورگه نيقدر تورشه ده بله آلمايه چغن آكلابه چقمز. انسان اوزينڭ وجدان، حس وعقل قوه لرى نسبتنده كائئاتدن بعض نرسه لرنى بلور؛ وشول بليمى نسبتنده كائئات حقنده علمى قاعده لر ترتيب ايتارگه قوتى ايرشور. كائئاتنڭ كنه سته ايرشمك بو كو نڭه قدر ميسر اولماديغى كين بوندن صوكل تيز ميسر بولماز. چونكه.

«كائئات بسيطان مركبكه تابه ترقى ايتنه» وكائئاتنى بلمك اجزالرنى بلمك ايله اولاققدر. فقط بو مركبلر خالص بسيطان نرسه گه توقنالديغندن بلمك مشكلاشه در. آدم كائئاتنى عوارض و آنا رى ايله گنه بله در. اوز مرگه اڭ ياقن ياقطنى مثالگه آلساق انسانلر

بوخصوصده نيقدر اجتهاد ايتسه لرده، قاعده ار و دليللر كنورسه لرده
يا قاطلقتك كنهسن بلودن عاجز اولمشلردر. اگر برنرسه ني بلمك كنهسه بله
بلمكدن عبارت بولسه دنيا ده بلنگان آز نرسه قاله چقدر. اگر برنر
سه نك بولوي كنهسيه بلنودن عبارت بولسه ضيالر، عناصر، آدملر
اوزلري بولنماولري لازمدر. چونكه انسان اوزن نيقدر بلورگه تور
شده كنهسيه بلنگاني بوقدر. نهايت اوزينك بارلغن، تركلنگن،
اراده لي وحسلي بولون بامشدر. الله آدمي كائنا تنك كنهسن بلورگه
تكليف ايندكي بوقدر. نهايت اثرلري، خاصيتلري، عوارضلري ايله گنه
بلورگه امر ايتمشدر. كائنا تنك كنهسن بحت ايتمك وقت ضابع ايتمكدن
باشقه برشي توگلدن. كائنا تنك بحت آنچق فايده لنمق ايچون بولورغه
تيوش. فايده لنور ايچون كنهسن بلمك لازم توگلدن. خلاصه آدم
چيكسز بولغان و بولوي بداهت درجه سنك بلنگان وجود از لينى كنهسيه
بلورلك درجه گه ايرشدي بوقدر.

الله و بنده نك افعالى

اسكى كلام علماسينك الله اشلري خصوصنده غي سوزلرني، فكر
لرني عرض ايتساك فكر و عقل بورمق، مذهب نزااعلارن قوبور-
تمقدن باشقه هيچ بر فايده طو غاچق توگل. الله غه هر مصالحنلى اشنى
اشلامك واجيبى؟ جائزمى؟ وعيد، وعلمن برينه يتكرمك لازمى؟
بوقمى؟ كى سوءاللرگه جواب بيمك و بوخصوصده عقل قبول اينه ازلك
درجه ده ضعيف سوزلرني كوچرمك البته هبادر.

معتزله، اشعري، ماتريدى بتوفسى الله نك اش حكمتسز توگل.
الله بوش اشلامكدن، يالغان سوز سويلامكدن پاك اولوبنده اتفاق
ايتمشلردر.

هر اشنىڭ حكمتى نظاملى و ترتيبلى اولوى ايله، خصوصى يا كه عمومى ضررلرنى دفع ايتوى واش عقل عا كمه سـنه طاشـلانغاند، عقلنىڭ آنى فايدهلى ساناوى ايله در. اش اشلاو بالذات مقصود بولوب اراده و عقل غه موافق ميدانغه چغوى ايله در. صدفه و اتفاق ايله گنه اشلاو گمان اشار حكمت سانالسه اويقودهغى كشىنىڭ بالاغه يا كه باشته بىر نرسه گه ضررى تيگه چك يلاننى، چاياننى اتفاقى اولتروى حكمت سانالوى لازمدر. حالبوكه: بونى هيچ عاقل حكمت ساناميدىر.

بتون عقل آيه لرى عقل آيه سى كشىنىڭ اشى عبثن مصون اولوينه اتفاق ايتمشلردىر. «عقل آيه سى» ندىن مقصودلرى اراده سى ايله بولوب اشلاوچى، «عبثن مصون» سوزلردىن مرادلرى بر مقصود و نتيجه نى اويلاپ اشلاوچى ديمكدر.

ايندى عقل آيه سى آدمنىڭ حادث و هر وقت بتارگه حاضر بر اشنى اشلاوندك شوندى على مقصود بولنسه بتون عقل، علوم، معارف، كمالت بشريه نىڭ منشاعى بولغان ذات اقدسنىڭ اشى عبث بولون عقل نيچوك قبول ايتسون؟ . . .

الله نىڭ اشى البته غايت حكمتلى و محكمدر. بىر و كوكلرنىڭ يارا تلووشلرى و آلاردهغى غريب و عجيبلك، كاڭناتدهغى بو قدر نظاملر همه سى الله اشى؛ هر بار بولغان نرسه نىڭ مصلحتى اختىپاچاندىڭ اوزى ايله بولنوى، خصوصا حيات آيه سى حيوان و نباتلردىغى نظام و قانونلر و آلاردهغى تكامللر همه سى الله اشى كامل و اڭ مكملى بولوينه دلالت ايتىلر؛ و بولار واسطه سيله الله نىڭ اڭ عالم اولويندىك استىب لال ايتوب بله مز. كاڭناتىڭ كورلىگان هر نرسه كچوك اولسون، بيواك اولسون همه سنده حكمت اثرى كورلوب تور ادر. علم و فنون بتون كاڭناتنىڭ زور حكمت اوزره ياراتلون آچىق بلسىدره در. اشعرى،

ماترىدى ، معتزلى كائىناتىدى غى ھىراش ھىكمتلى بولۇپتەنە اتفاق ايتكان
كېك عصرمىزدە غى ، عالملىردە كائىناتنىڭ ھىكمت اوزىرە ياراتلۇپتەنە اتفاق
ايتمىشلىرىدۇر .

ھىكمت و ھىكمتلى سوزمىزدن مقصود ھەر نىرسەنى اور نىبە قويمىقە
و ھەر محتاجقە اوز احتياجن دفع ايتەچك سببلر ايلە خلىقتۇر . ھىكمت
معناسى و ھىكمتلىمىن مراد آ كئانئسە اللە نىڭ ھىراشى ھىكمتلىدۇر سوزىنىڭ
معناسى آ كئاشلور . بىنأ عليه « اللە نىڭ ھىراشى ھىكمتلىدۇر » دىوب
دعوا ايتەمىز . چونكى اللە اشنى اشله گانئدە اشنىڭ ھىكمتلى اولوى اللە
غە معلوم و مراد بولور ياكە بولماس . اگر مراد و معلوم بولما
سە اللە نىڭ علمى مكملى بولماوى و ارادە سىز اشلاھىكىكى لازم اولور .
بولنىڭ مكملى بولماوى علم و ارادە بختىندە كچىدى . بىنأ عليه اشنىڭ
ھىكمتلى بولوى معلوم و مراد اولور غە تىوشىدۇر .

ھىراشنىڭ ھىكمتلى بولوى علم و ارادە نىتىجەسى و اللە نىڭ علمى
و ارادەسى اڭ مكملى اولدىغىنن اشىدە اڭ مكملىدۇر .

اللە نىڭ وعدە سن ، وعىمىن بىرىنە يتكىروندە اثبات عىن شول
اثباتدۇر كە : علمى و ارادەسى مكملى بولغان ذاتنىڭ وعىد و وعدەسىدە
مكملى يعنى بىرىنە يتكىرلىگان بولوى لازم دۇر . چونكى وعىد و وعدە يەنە
ارادە و علم نىتىجەسىدۇر . اللە درست سوزلى اولوى بىداهت درجە سىنك
دركە : عكسچالده صدق ايلە كذب آراسىندە واسطە اولمادىغىنن اللە
نىڭ صدقنىڭ ضدى بولغان كذب ايلە صفاتلانوى لازم اولور . بوايسە
اللە اڭ مكملى ذات اولدىغىنن محال دۇر . بىنأ عليه اللە نىڭ وعد و وعىدى
ھەمسى كىلاچكىدۇر . حق دۇر .

اللە غە مصلحتنى رعايە و اجىبى ؟ بوقمى ؟ بختىندە كىنچە معتزله
آ كئالغان رە و شىدە گى « و اجىب دۇر » سوزىنن نوع اجبار معناسى

آ کلاشلدی یغندن بز آنمن تعاشی ایته مز . . صاقلاننه مز . . فقط الله امر
ایتنکان ره وشده قوت و عقل صرف ای دیوب اسبابیله شروع ایته کائنه
کائنه هر آدمک مصلحتینه موافقنلق ویتزلک کوره مز . کائنه
آدم ایسته گان و آنک حیاتی ایچون لازم بولغان هر نرسه بار بولد .
یغندن کائنه الله بتون عالم انسانینک مصلحتینه موافق یاراتقان .
و موافق یاراتمق سنتیمر دیوب حکم ایته مز .

معتزله ایله باشقه مذاهب کلامیه نی توفیق ایتمک لازم ایسه شول
ره وشده بر ایکی سوز سویله مک ممکندر: معتزله و باشقه مذاهب کلا
میه الله نک اش حکمنلی اولوبینه اتفاق ایتمک لری ذکر اولندی .
فقط معتزله حکمت سوزنی غرض ، علیه غائییه و رعایه مصلحت گه ده
اطلاق و رعایه مصلحت واجب دیوب مبالغه ایتمشلردر . باشقه اهل
کلام صاقلانوب ، ادب و حسیات دینیه گه بو اطلاق لری موافق تابماز .
دن بو سوزدن صاقلانمشلردر . خصوصاً رعایه مصلحت ایچون عقل
اشلاتمک ، فکر یورتمک ملحوظ اولوب بونی ایسه الله نک علمه نک
مکه الگینه موافق تابمادیقلری کبی علیه غائییه و غرضه ده اش نک
اولمن آخرینه قدری فاعلنک کوکلنده حرکت موهوم اولدی یغندن
بونیده جناب حق ایچون کیمچیلک صاناب رعایه مصلحت ، علیه غائییه
و غرض کبی سوز لری اطلاق ایتمدن صاقلانمشلردر . لکن بؤکی
خصوصاً سوز سویله مک و عفتلکنی مسلمانلر آراسنده غی قردا .
شکنی بتوررگه آلت و تفرقه غه سبب ایتمک تاء سفلی حال لرندندر .
بنده اش خصوصنده کلام اختلافارن بر طرفه آتوب قسقه چه
شول روش سوز سویله مک ممکن : بنه هر کون اش اشلاب توردی یغندن
عقل و حس شهادتی ایله بنده نک اش باردر . میدانده در . آدم اوز
اختیاری ایله اش لگان اش لرن کوزی ایله کوردگی کبی باشقه لری نک

اشلرنده كوره در، بله در. بنده نلڭ اشن انكار ايتمك عقل وحسنى انكاردر. بنده نلڭ اش اوزينلڭ اراده سى و علمى نسبتنده در. اشينلڭ مقدمه سن، نتيجه سن اويلى و عقلى ايله هما كه ايتنه؛ نهايت اوزينلڭ علمى و قدر تينه مناسب اختيارى ايله ميدانغه چغاره در. فقط بنده عقلى، حسلى سلامت بوله توروب خطالقه ايتنه در. دوستن رضا قلم-ق مقصودى ايله آچولاندره؛ سعادتى ايچون حركتى ائناسنده هلاكت چغرينه توشه؛ اوزن شلمتهلى. نهايت عقلمن اشله توب و فكرن يورتوب هلاكتدن خلاص اولورسه، اشنى نتيجه ليره ك يول وسبيلر ايله ميدانغه چغاررغه و بونلڭ سايه سنده مسعود و بختلى بولوررغه توروشه در. مقصودينه قيمه بولغان اييداشلرينه و باشقه لرينه آچولانه؛ كوب و قتلر آرالرنده منازعه، تارتشولر پيدا بولادر.

انسان اشى ايچون اوز اييداشلرى بولغان انسانلر ايله منازعه ده بولنغان كيك طبيعته آنلڭ ايله هر وقت مبارزه ايتنه، جيللر سببلى فورطنه لر بولوب كيمه و پراخودلرن باطره؛ ياشن به شتاب اوزن يا كه حيوانن هلاك ايتنه؛ ياردمى مامل بولغان كمش اولوب ياردمچيلدن محروم بوله؛ منصب ايه سى بولسه اورننمن چغاره له؛ و باشقه بوكى طبيعى حاللر بنده نلڭ باشنه كلوب هر كون حيات ميداننده يگى واقعه ميدانغه چغوب آدم تنازع بقاده بولنه در. بوره وشه حاللرنلڭ هر كون آلماشنودن اوزندن اوستون بولغان قوتنى سيزه؛ آنا رغه قوتى يئمه چگن بله در.

بو قسقه مقدمه دن بنده ده اختيار جزئى تعبير اينلگان بعضى موفقيتلكر بواوى آكلشله در. اشته اهل كلاملڭ اختيار جزئى تعبير اينلگان نرسه لرى شونندن عبارتدر. حقيقتاده بنده ده اختيار جزئى تعبير اينلگان جزئى موفقيتلرگنه بار. بونى منطقى اثبات

ایتساک شول ره وشده اثبات ایته بلور مز:

بنده ده اختیار جزء یکنه بار. اختیار کلی یوق. چونکه بنده ده اختیار کلی بولسه تله گان هر نرسه سنه تصرف اجرا اینار ایدی ده هر تله گان نرسه سن میدانغه قویار ایسی. چونکه بتون اختیارلی معناسنده غی اختیار کلینک نتیجه سی شول. حالبوکه هیچ بر ذات بتون تله گان نرسه سن میدانغه قویا آلیدر. بنه علیه هیچ کومه اختیار کلی یوق. بونی علمیراک شول ره وشده اثبات ممکن: کائناتده غی نظام وقانون، طوغروس کائناتده کور لکان مبارزه حیاتیه انسا نده اختیار کلی بواماون کورساته؛ انساندن اختیار کلینی آلادر. اولا آدم لر آراسنده غی نظام غلبه لک اوزره تاسیس اینلدگندن بنده نلک اختیار کلیسه مانع بولادر. ثانیا طبیعت قانونلری باشرن قوللری ایله هر وقت زمینک اختیارینه قیبه بولوب تورالر. عالمده کون بکون طوغان حادثه لر، یکیلقلر بنده نلک اختیاری ایله معنوی ره وشده صوغشهر. نهایت بنده نلک اوزاراده سی ایله طوغان اختیاری اوزینک علمی، قوتینه متناسب اشلرگه میدانغه کنوره در.

قسقه سی آدمک اختیارلی اوزینک قوتی نسبتنده؛ قوتی، علمی اولچارولی بولدیغندن اختیاریده اوچا اولیدر. اختیار کلی بتون طبیعتکه حاکم مطاق بولغان الله دن باشقه ذاتده بولنوی ممکن توکلدر. الله نلک قوتی، علمی کلی اولدیغندن اختیاریده کلیدر. بنده نلک علمی وقوتی جزء ای اولدیغندن اختیاریده جزئیدر. انسان شول جزء اختیارلی نسبتنده حیات ولوازماتن حاضرلگی ایچون شول اختیارلی جزئی هبه اینوچ ذاتقه هر وقت شکران نعمت اینتارگه یعنی شول اختیار سببلی تابلغان هر نرسه نی اوزیننه صرف اینتارگه بورچلودر. معتزله کبی بنده گه اختیار کلی اثبات ایتمک ممکن اولمادیغی کبی اشعری

کبی آدمنی حیوان منزله سنه ایندروب اختیار سز ایتمک ده مناسب توگلدنر. بناء علیه بنه اختیارلی. فقط هرته لگان نرسه سن برینه بنگر مک بنده قدرتمدن خار جدر. بنده هر اشکه کسب مقتضا سنچه کر شور که قدر تلی. لکن هراشنی میدانغه چغاررغه قدرتی یوقدر. خلاصه بومسئله دینی جهتمدن قارالسده دین سعادت اساسی بولغان ایکی بیروک اساس وضع ایتمشدنر. بری بنده اوز اختیار ی ایله سعادتینه سبب ووسیله بولغان نرسه لرنی کسب ایته آلادر، ایکنچیسى اللهنک قدرتی بتون کائناتدن اوستون و بتون کائنات اول قدرتمک نفوذی آستونک در که: کائناتده تصرف ایندگی کبی آدم و آنک اشار نده ده متصرف و آدمگه اللهدن باشقه هیچ بر یاردمچی یوقدر. اللهدن باشقه ذاتدن استمداد بنده گه حرامدر.

افعالنک حسنی و قبحی

آدمنک اختیار ی ایله اشلگان اشنی بز ادراک اینگان کائنات جمله سندن خارچ توگل، آدم لرنک اش لرن حس اینگانده یا که اول اشار نک صورت لرن ذهنیزگه کتورکانده نینمای حس لری و صورت لری حاصل بولسه کائناتنک بعض جز لرن سیزگانده یا که خیالیزغه کتورگانده ده عین شول حس و صورت لری حاصل بولادر. بو ایکی حس و صورت لری آراسنده آیو-رما بولماوی بدیهی اولدیغندن اثباتقه محتاج توگل.

کوکلهمزده ماتور نرسه لری ایله نچار نرسه لرنی آبرو حسنی بو-لنون همه مز سیزه مز. چونکه مشربلری و مسلک لری تورلی بولوی سببلی ایرلری و قادینلری ماتور لری کبی بعض بر نرسه لری ده تورلیچه فکرده

بولسا قەدە گىللىر ، باغچەلەر ماتورلغى خصوصىدە بىر فەكرگە كېلەنمەن خىسوس.
ساگىللىر نىڭ وضعىنلىرى ، تور شىلىرى و توسلىرى آراسىدە مەنسەبەت بولۇپ.
لەنوب ماتورلغىنىڭ تەمىنات مەجسۇمى بولۇپ درجەدە بولسەلەر ، قورمىق ،
كېمىك ، اجزالىرى آراسىدە نىظامسىزلىق بولغانمەن ماتور بولۇپلارنىدە
بىگىراڭ اتفاققە كېلەنمەن. ماتور بولغان نەرسەنى كورگانكە كوكىلمەندە اثر
لەنمەك و عەجىبانمەك ، قىيىچ بولغان نەرسەلەرنى كورگانكە نەفەرت و كوكىل تار
لغى كېيى صفاتلەر بولۇپلار بىلەنمەن. نەچارلىق ايلە ماتورلغىنى كوزلەر مەزايە
بىلەنمەن تورغان نەرسەلەردە - مەبصراتىدە شول رەشودە آيۇر دىغەنمەن كېيى
ايشىتوب ، طوطوب ، طاطوب ، ايسىناب بىلەنمەن تورغان نەرسەلەردە دە عىن شول
صورتكە تەبىئىز ايتەنمەن. ھەر حەس آيەسى بولمەنمەن صفاتىدە بىر درجەدە
بولۇپ ايتەنمەن بىر نەزەر بىلەنمەن.

بىر ايتەنمەن صفات آراسىن آيۇرەق حەس آدەمە بولۇپلار بىلەنمەن بىزنىڭ ايلە
بىر ايتەنمەن ھەر كەم اتفاققە ايتەنمەن. بىلكە بەئزى بىر حەيوانلار دە بولۇپلار تەسلىم
ايتەنمەن. ھەر تورلى ھەنەرلەر بىر ايتەنمەن صفات ايلە تەبىئىز ايتەنمەن كېيى مەن
نەبەتلىك مەھم قەسەم تەشكىل ايتەنمەن عەمەرتىدە بىر ايتەنمەن صفاتنى تەبىئىز سەبىلى
تورقۇ ايتەنمەنمەن. بىلكە بىر نە مەنەيت بىر ايتەنمەن صفات ايلە قانۇنمەن.
دوقلەر نەبەت تورلى اولسەدە نەرسەلەر ايتەنمەن گە بولۇپلار كە: قىيىچ بىلەنمەن
ماتورلەر.

ھەسوساتىدە بىر ايتەنمەن صفات بولمەنمەن كېيى عەقل نەزەر نەمەن بار بولغان
- مەوجودات عەقلىيە - نەرسەلەردە دە بولۇپلار آشكارلەر. اللە ، لطفى رەھبەر
و نەفوس بىشەرگە ايتەنمەن صفاتلەر دە كەلەنمەن بولۇپلار اشىيانى مەرفەت دور
بىلەنمەن قاراب اولچىكان ذاتلەر بىلەنمەن رەھبەر و عەجىبانلار. كېيى چەككە كېيى
قىيىچەنمەن كېيى عەقلى ادرا كلى ذاتلەر كورلەر. ھېچ انكار ايتەنمەنلەر.
عەقلىدەن كېيى چەككە ، ھەتتەنمەنمەن و غەيرەتسىزلىك كېيى صفاتلارنىڭ قىيىچ

بولون كم انكار ايتە بلور. بوكى معنوى نچار صفات ايه لرينىڭ اوز-
لرنىڭ بوصفاتلرنى ياشررگە بتون غيترتلرن صرف ايتولرى بونار
غە شاھد عادل اولە بلور.

قبيح نرسە اثرينىڭ ماتورلغى سببلى ماتور وماتور نرسە اثرينىڭ
قبيح اولوى سببلى قبيح اولور. چونكە نرسەنىڭ اثرينىڭ ماتورلغى سببلى
وجدان اول نرسە دن ماتورلقدن باشقە سن حس ايتميدىر. ماتور اثر نرسە
نى ماتور كورساتورگە سبب بولغان كېك عكسیدە شول نسيبتە يە مسزلنە در.
آدم كاڭنات حقنە قبيح وكورگەلك ايله قطعى حكەمە بولدىغى
كې باشقە آدم لرنىڭ اختييارلرى ايله اشلانگان اشلرن بلكانە وەس
ايتگانە دە عین شول رە وشدە حکم ايتەر. كاڭنات و آزاردە غى نرسە
لرنى كورگانە نینە مای حس و اثرلنمك حاصل بولسە آدم لرنىڭ
اشلرن بلكان و كورگانە دە عین شول حس و اثر حاصل بولور. خلا-
صە - آدم نىڭ اختييارى اشلرى بارلقدن بر قسم تشكيل ايندگندن حسن
يا كە قبيح لقنى حس ايتودە كاڭنات ايله اختييارى اشار آراسنە آيرما
بولماوى بد يەيدىر.

نظامى عسكر حركتى، اوستا زەھناسنىق اويناوچيلرنىڭ حركت
بدنيە لرى، اوستا موزيقەچيلر اوينانغان موزيقە طاوشلرى بزنك كوكل
وبتون حس قوه لرمزنى اوزلرينە جنب اينوب عچلننە رە لر. بز
آلارغە ماتور، حسن ديوب طبيعت ايستەوى ايله حکم ايتە مز. نچار
بولغان اشلرنى، يە مسز حركتلرنى حس ايتە كانە و كورگانە يە
طبيعت تلاوى ايله يە مسز، قبيح ديوب حکم ايتە مز.

انساننەك اختييارى اشلرنىڭ قبعى و حسنى آزارغە اياروب
كىلە كان رنجتو، لذت در. رنجونى بترمك كې صفاتلر ايله دە اولور.
صوقەق، جراحتلنمك، الم بيدرە چك اشلر، قارن آچقان وقتەك آشامق،

صوفاغان و قنده اچمك و هر لذت بیره چك اش يا كه الم دفع ايتنه چك نرسه لر كېس. اشته بولارنك حسنې و قېچى لذت بېرمك ورنجتمك اعتبارى ايله دركه: ماتور لقلرى لذت بېرولرندن و به مسز لقلرى المناك ايتولرندن نشاءت ايتار. كرك حسلرمز نك ماتور ايله قېچىنى آيروي سببلى و كرك لذت ورنجتمك اعتبارى ايله، هر كم حسن ايله قېچىنى آيور. حتى بوره و شده تمېيز ايتوده ترقى ايتكان حيوانلر ايله آدم شريكدر. آرالرنده غى باشقه لىق آچقى حسن و قېچىنى چيكللاوده، و چمان قوه سينك تمېيزى مقدارنده غنه در.

اختيارى اشلرنك قېچى و حسنى ضرر و فائده اعتبار ايله ده اولور. فائده و ضررنى آيرونى كامللك ايله قيد ايتساك «كامل تمېيز» آدمه گنه بولوى ممكن اولد يغنه من بو معنا ايله حسن و قېچىنى تمېيزدن حيوانلر استثناء ايتلور. بو نوع تمېيزدن عقللرى و فكرلرى الك توبان درجه ده گى آدملردن باشقه سى استثناء ايتلماز.

افراط آشامى و ايچمك، ماتور آواز لر ايشتور گه بتون عمر صرف ايتمك، شهوت آرطندن بورمك كېس لذتلر عاقبتلرى و نتيجه لرينه بناء قېچ اولور. رزق كسب ايتمك، شهوتلر ايله صوغشوق بدن و عقل قوه لر كمال گه ايرشدر مك ايچون معين و قنده نفسنى محروم ايتمك، تاءمين حيات كېس اشلر ايچون تحمل ايتاگان مشقتلر و آلملر عاقت اعتبار ايله كور كام - حسن - اوله بلورلر. آدم نك اوزندن يا كه اوزينه ياردچمپلردن، قبيله سندن، جنسندن و وطنندن دشماننى دفع ايتمك ايچون صوغشوى نيقدىر خطرلى، الملى اولوى هر كم گه معلوم. لكن آدم حساباتى و عقلى ترقى ايتد كچه بوكېس حقيقت و فاءده لى مشقتلرنى لذتلى سانيدر. حقيقتنك اوستون بولوى و ايكنچى عالمده بومشقت برابرينه فايده اميد ايتوب اوزن فدا ايتوده حتى

زور لذت تابادر.

بوكى نرسەلرنىڭ حسنى وقبىنى عقل نظرفىدە معلوم ؛ بلكە بديهيىدر. عقل بشر بولارنىڭ آراسىن آيروب برىچى قسىمنىڭ ضررلى و ايكنچى قسىمنىڭ فايدهلى اولون بلوب برىچىسن خيبر و ايكنچى قسىمن شر آطامشدر. اشته آدمنىڭ بورە وشدهگى تميميزى فضيلتنىڭ درجهسن كوتاررگە، نچارلق و ردىلتنىڭ درجهسن توشررگە زور يار دمچيدر. عقل بشر نيقدر تورليچه بولسەدە بوتميميز انسان سعادتينه زور وسيله در. مدنيت و عمارت شول تميميز سايه سنەك اوسەدر. امثلر نىڭ علويتلرى و شرفلرى، ضعيفلك و قوتسزلكلرى شول تميميز سايه سنەگنە بلنە در.

اختيارى اشلرنىڭ حسن و قبيح بولولرندە بتون عالملر، فيلسوفلر اتقاق ايتمشلردر. هراش اوزى با كه خصوص و عمومى اثرى ايله حسن يا كه قبيحدر. عقل وحس اوزىگنە بوكى كوركام و نچار اشلرنى تميميز ايتەرگە اقدارليدر. حيوان صنفلرندە و شريعت معناسن بلمازدن ايلك صبيلردە كورلگان اثرلنولر و امثلرنىڭ تارىخلىرى و دىنلر كلمازدن ايلك بولغان حاللىرى بو دعوا مرغە شاهد عادل اولە بلولرلر. حيوانلر حالتندىن بحت ايتوچى عالملر بولار جملە سنەك انگلىز فيلسوفى هربرت سبنسر تربيه لگان حيوانلرنىڭ اوزلرينە فايده ايله شرنى و ايكنچى تعبير ايله قبيح ايله حسنى آيرمىق حسى بولنون ذكر ايتەمشدر. حتى قرمىسقە لر او بئە ايتمك ايله شغىللىگانە گوبيا اشلرن مراقبه ايتوچى صقنندە بر قرمىسقە توبەسن موافقى درجه ارتقاعده بئە ايتماگانلرنى كوروب و اطارغە و توبەسن بوغار و راق ايتوب بئە ايتەرگە امر ايتمش. امرينه اطاعت ايتوب اسكى نيگنر گە اونىڭ توبەسن كوتاروب بئە ايتەشلردر. اشته بو ضرر ايله فايدهنى

یا که قبیح ایله حسننی آیرمقدر. هر کم اختیاری اشلرده حسن و قبح بولون انکار اینسه عقلسز و احمقدر.

یوقاروده الله و آنک صفات کمالیه سی عقل ایله بلنون ذکر ایندک. بر ذات دلیل ایله الله نلک وجود و صفات کمالیه سن بعض امتلرده بولمغان کبک رسول دعوتندن باشقه اثبات ایتهر؛ سوگره بومسئلنی اثباتی و اوزنده گی حاللر ایله روحنلک اولنگاچ—ده بقاسن بعض بر ملت رکبی اثبات ایتهر مسعود یا که عذاب ایچنده قالاچغن، سعادت اللهنی توحید و فضیلت ایله، عذاب اللهنی انکار و یاوز اشلر نتیجه سنه بولاچغن استدلال ایتهر که موفق اولور؛ اللهنی معرفت و خیرلی اشلر اشلکمک واجب، اللهنی انکار کفر و یاوزلق اشلرنی اشلکمک حرام اولون اثبات ایتهرده قانون و قاعده لر باصار؛ هیچ بر شریعتکه مخالف بولمغان اشلرنی اشلکمک کنی واجب صانار؛ انسانلرنی اوز دینسنه دعوت ایتهر ایمانغه کنورر؛ یا که بتون آدملر عقللری سایه سنه رسول دعوتندن باشقه اللهنی برلامک، دنیا و آخرت سعادت بولمغان فضیلتلر واجب اولون، شقاوت بولمغان یاوزلق صانالغان نچار لقلرنلک حرام اولون اعتقاد درجه سنه ایرشورلر؛ بس رسول و کتابقه هیچ بر احتیاج قالماس دعوا سنه بولنمتی عقللی انسان اش توگلدر. بتون ملتدرده کور لگان حاللر بودعوانی ابطال ایتهر بومسئلنه خصوصنده سوز سویلر که احتیاج یوق ایسه ده توباننده ایضاح ایتهر چکمز:

آدمنک احتیاجی و آنی قور قده تورغان نرسه لر باشقه حیوانلر دهغی کبی چیکلی بولسه، فکری اوزی محتاج و اوزینه کرکلی نرسه لر نیکنه فکری تورغان بولسه ایسی بتون افرادی ایله اختلاف ایتماسلک ره وشده فایده لی و ضررلی بولمغان نرسه لر نی بلور؛ حیاتک راحت و بختبار اولور؛ هر نچار لقلدن قوتلور ایسی.

لكن آنك احتياجى چيكنسز؛ تورهش بر برده گنه توگل؛ فكر وعقلى هيچ بر توقناوسز حركتهه؛ حياتى، فكرى وعقلى هر كون وهر ساعت آلماشنوب توره در. الله آدمگه ذا كره، مغيله ومفكره دن عبارت اوج قوه نى مسلط ايتكان. ذا كره، ماضيه غى صورتلرنى ايسكه توشره؛ حاضرده گى ضد يا كه مشابه صورتلرنك دلالتى بويته مكرهه يا كه رغبتلى ايتوب حاضرليدر. هر نرسه اوزينك ضدى باكه مشابهى ايله خاطر گه كلوى بديهيدر. خيال ايسه بوكبى صفاتلرنى و آدمنى چرناپ آلمان حاللرنى كورگان كبى ايتوب كوز آلدينه كتوره؛ او تكانده گى حاللرنى كلاچكده لنت يا كه آلمانك ايتهرلك ره وشده حكاية ايتنه؛ نفسكه طلب يا كه آلاردن قاچمق وسوسه من خاطرگه تورشرده نفس خيال قورغان پلانلرنى تدبير ايچون قوه فكريه گه مراجعت ايتهدر. ايشته بو اوج قوه انساننك سعادتى هم بلاء ومصيبتيدر.

بعض كشى نك ذا كرهسى معنمل، خيالى تيك تورروچان، فكرى درست بوله؛ ماضى، حاضر وكيللاچك حقهده ذا كره وخيالى درست خيال وفكرى اصابت ايتنه؛ فايده ايله ضررنى آيره آلادر.

بعض آدم باركه: ايكنچى كشى قولنده مال كوروب بوكبى مال ماضيه نيقدر لذت وراحتلر كورون ذا كرهسى كوكلينه كتوره؛ خيال استقباله بومالنتك ينهده زور راق لنتلرگه سبب اوله چغن كوز آلدينه كتوروب كسب ايله بوكبى ماللرنى طابو يوللرن باغليدر. آدم نهايت خيال سوقيله بو مالنى آيهسى قولندن طارطوب آلورغه بتون فكرن صرف ايدوب حيله لر، چاره لر ازله رگه باشليدر. خيال سائقه سيله اوزينك قوه لرن اشله تمازدن باشقه سينك حقوقينه تجاوز ايتو هيئت اجتماعيه ده گى امنيتنى بتوره در.

بوكبى تجاوزلر ايله شخصى وعمومى راحتلرنى تحصيل مكن بولماسه

ده ذا کره، خیال، فکر قوه لرینک تائیری ایله بیچاره آدم باشقه لرینک حقوقلرینه تجاوز ایتوب هیئت اجتماعیه نی لکه لیدر. خلاصه خیر ایله شرنی یا که فایده ایله ضررنی تمیز ایتوده بو اوچ قوه نلک تائیری اولدیغی کبی محیط، مزاجلرنلکه بو اوچ قوه گه تائیرلری زوردر.

انسانلر عمللرنلک خیر و ضررغه وایکنچی تعبیر ایله حسن و قبیحه بولونوینه اتفاق اینمشلردر. کامل عقللی، درست فکری، معتدل مزاجلی آدملردن بعضلرینک فکرلرینک حقنی بلوده اصابت ایتو- لری ممکندر. همده انسانلر حسن حاضر الم بیره طورغان بولسه ده فایده سی دائمی بولونک، قبیح حاضرلنتلی بولسه ده امنیت عمومیه نلک بتوینه و نظامنک بوزلوینه سبب ایدکنده اتفاق ایتمشلردر. لکن انسانلر هر خصوصی اشنگ خیرن و ضررن فکرلاوده مزاج و محیطلری تورلی ره رشک بولغان کبی تورلی فکرده بولنمقلر. شول سببب انسانلر آراسنک بوز و قلف میدان آلمشدر. هر آدم خیر یا که حسن طلب ایتمک، شردن یا که قبیحدن صاقلانمق فکرنک بولنور. لکن یوقا- روده ذکر ایتلگان قوه لر، مزاجلر و محیطلر تائیری ایله انساننک عقلی خطاغه دوچار اولمقلدر. بناء علیه عقل یالکز اوزیگنه انسا غنی سعادتکه ایرشدره آلمیدر. عقل اوزیگنه حقیقتکه ایرشدرگان، الله نلک وحدانیتن بلگان، حشر و نشرگه، روحنک بقاسنه، ایکنچی تورلی حیات ابدیه گه و باشقه بو کبی دینی فضائلگه رسول دعوتندن باشقه ایمان ایتکان ذاتلر بتون عصرلرده بارمق ایله صائارلق درجه ده آز اولمشلردر.

اللهنی وایکنچی حیاتی معرفتک آدملرنلک عقللری بر تورلی گه توگل؛ اوزلرینک قوتلرندن اوستون و عالی بولغان قوتگه اطاعت،

ایکنچی حیاتیته ایمان ایتوده کوبسی اتفاق ایتکان کبک بولسه ده وثنیت عقللرن بوزوب سعادت یولندن چقارمشدر. بتون آدملرنک عقل ایله گنه اللهنی وایکنچی حیاتی کمال معرفت، هر عمل برابرنده جزا تعیین ایتولری ممکن توگلدن. عقللری و فکرلری اڭ مکمل بولغان بعض ذاتلر رسول دعوتندن باشقه بو درجهگه ایرشمشله ایسه ده سانلری غایت آز ورسول دعوتنه ایرشکان بولسه برنجی درجه ده مؤمن اولورلر ایسی. حالبوکه بولارکده فکر و معلوماتلری ایله گنه اللهنی عظمتنه مناسب فکرلاو درجه سنه ایرشولری عقلا بعید در.

آدم معلوماتی ایله نیچه عصرلردن بیرلی کوب علمی مسئله لرنی حل ایتودن عاجزدر. ایسکی عصر عالم وفیلسوفلری حقیقت صاناغان کوب علمی مسئله لر بوکونده خرافات جمله سندن صانالوی علم تاریخندن خبردار هر کسگه معلومدر. حتی آدم هر اعضای وقوه لری معلوم بولسه ده اوزینی کامل تانودن وقوه لرن تمام بلودن عاجزدر. آدمنگ فکری نیقدر زور بولسه - حقیقتگه ایرشمک آندن درجه لرچه زوردر. عقل نیقدر کبک بولسه دینلر اساسی بولغان فوق الطبیعه، مؤمن بهار وکائنات آندن قیاس قبول ایتماسلک درجه ده بیوکلدر. اشته شول ذکر ایتلکان سببلر ایچون عقل اوزیگنه دنیا و آخرت سعادت بولغان دینلر تالیف و تاسیس ایتودن عاجزدر. بنساء علیه عقل و بدن قوه لرن سعادت انسانیه گه وسیله اولورلق ره و شده حقیقتگه ینا کلاوچی یاردمچی لازمدر که: اول حقیقتگه ایر- شورگه وسیله بولغان عمللرنی چیکلار؛ اللهنی وصفاتلرن اعتقاد جهتن بیلگیلار؛ ایکنچی حیات احوالن بیان ایتار؛ آخرت و دنیا سعادتنه وسیله بولغان نرسه لرگه عقل بشرنی ارشاد ایتدر. عقل بشرگه حقیقت و سعادت بوللرن کورساتوچی بو یاردمچی ذاتنگ الله طرفندن وحی

والھام ایتلەنگان بولون بىلدىمكىڭ اېچون باشقە آدملىرىدىن بىر پاقىم فۇق العادە لىك و طىبىعت بشردىن خارىج بىعض صفاتلىرى اېلە مېتاز اولوى لازىمدر. بو امتىياز ساپەسىندە باشقە انسانلىرى بو ذاتنىڭ بىتون قۇۋە لىرىدىن اوستون بولغان الله طرفىدىن ھى، الھام ايتلىغان كىملىرىنى تېلىغ ايتون آڭلار لىرىدە عقللىرىنى حىقىقەتكە اېرىشىپتە بولدى. بو ذات اېرىشىدىغان كىملىرىنى اوزلىرىنى ھىر اېتىرىلىرى. اشته بو يارىدىمىچى ذات رسولدىرى. بو رسول كىملىرىنىڭ ھىسنى، آدملىرىنىڭ ھىسنى، عقللىرىنىڭ ھىسنى، عقللىرىنىڭ ھىسنى، نەھى ايتلىغان نەرسە لىرىنىڭ قېچى عقل انسان ترقى ايتدىكىچە، ھىئات انسانىيە دىنسىزلىك سېپى بىر پاقىم مىشكلات اېچىندە قالدىكىچە، وئىتىدىن اوزاقلاشدىكىچە، تھام آڭلاشلىرى. بو كۈندەدە آز كىملىرى استىنئاء ايتلىسا مائىمورات و منھىيات شىرىيەنىڭ كىلىسىنىڭ قېچى ھىسنى تھام آڭلاشلىرى دىمىكىدىرى.

رسالت

رسالت - الله طرفىدىن عقىدە و احكاملىرىنى بىندە لىرىنى اېرىشىدىمكىڭ اېچون رسوللىرىبار و دىمىكىدىرى. بىتون انسانلىرىنىڭ يا كە كۈبىسىنىڭ الله و آخرت كۈنى، باشقە احكام لىھىيە، دىنيا و آخرت سعادىتلىرىنى سېب بولغان قانۇنلىرى حىقىقەدە طوغرى و بىر فېكر دە بولنوب شىرىعتلىرى تاءلىف و تاءسىس ايتولدىرى مېكىن بولماوى ذكر ايتلىدى. بىعض انسانلىرى الله و آنى كمالىت صفاتلىرى اېلە صفاتلىرىغە عقللىرى اېلە اېرىشىپتە بولدىرى ايسەدە تورلى

فكر و تولى صورتى بىيان ايندكلرنىن مقصود بولغان آدملىرىنى
دىنى بىر جامعه آستوندى ياشاتمىك ممكن اولمايه چقدر. ايرشمىك مدتى
نىقدر اوزون بولسىده بتون انسانلىر ايچون لازم بولغان عقيدة بىر-
لىگن حاصل اولمايه چقى؛ انسانلىر عقيدة تعصبى ايله هر وقت مشقتلىنه
چىكلر؛ اجتماع نظامن بوزاچقىلردىر.

اشته رسوللر هر وقتىده الله طرفىنن عقيدة، حكملىر تېلىغ ايتوب
انسانلىرىنى الله غە لائىق صورتىدا ايمان ايتارگە وانسانىت ايچون فايلىلى
حكملىرگە اياررگە دعوت ايتىلدى.

رسوللرگە اعتقاد ايتىمىك ايماننىڭ اىك مېم رىكلىرىدىر. هم اير
وقادىنىغە الله نىڭ آدملىر آراسىنن رسوللر بىباروب انسانلىرىنى حقيقت
يولىنى دعوت وردالدىن طيويىنە اشانمى لازمىدىر. الله نىڭ ذاتىنىڭ هر
عيسىن پاك و هر نرسەگە اقتدارلى، بىندىلرن فضايلت بولغان هر نر
سە ايله امرورذالت بولغان هر نرسە دن طيويى رسوللر واسطە سىلە
حكملىر ايندىروىنە و آلارنىڭ الله طرفىنن ايندىرلىگان حكملىرىنى بىندى
لرىنە ايرشدىروچى بولولرىنە، آلارنىڭ سىرتلرن رىبىر ايتىمىك و امر
ايتىگان نرسەلرن اشلامىك، طيغان نرسەلرنىن طيىمى لازم بولويىنە
اعتقاد ايتىمىك و اجبىدىر. آلارنىڭ عقل بشرگە آچىق بولمىغان وانساننىڭ
قوتىنن اوستون بولغان معجزە ايله بىبارلوب تاءىيد ايتىلولىرىنە
ايمان ايتىمىك لازمىدىر. هر ذات نىپىلىك دعوا ايتوب دعواىن معجزە
ايله اثبات ايتىسە نىپىلگىنە اعتقاد فرىضىدىر.

نبى بولغان ذاتنىڭ خلقنى عالى و عقلى درست، سوزىندە طوبى-
غرى و سىرت شريفە سن بوى توراغان هر كىمچىل-كىدن پاك اولوى
لازمىدىر. نىپىلرنىڭ رولىرىنە مافوق الطبيعه بولغان عالمىن ياردم ايرشور.
روحانىيتىدە باشقىدە بشر ايرشمىگان درجەگە ايرشورلىر. رسوللرنىڭ

باشقه آدملردن امتیازلری روحلری ایله در. آشامی، ایچمک، یغلامق، باشقه سن طرفندن ظلم ایتمک حتی اولتورلمک کبی صفاتلرده باشقه بشر ایله آرالرنده آبرما یوقدر.

معجزه عقل نظرنده حال توگل. معجزه نلک قوانین طبیعییه که مخالف بولوی تسلیم ایتماسه ده واقعدر. چونکه قوانین طبیعییه که مخالف نلک حال بولوینه هیچ برقطعی علمی دلیل یوقدر. بلکه قوانین نلک طبیعتکه مخالف لغت هر کون کورلمکده در. مثلا آورولرده هر کون کورلور. بعض آورولر آشادون نیچه کونلر قالور. اگر سلامت وقتلرنده شول مقدار آشاماسلر خسته لک هم ضعیفلا شورگه یار دم بیر وزن اولارلر ایدی. اگر خسته لک ایکنچی تورلی طبیعت قانونییه تابع دیلمسه معجزه هم ایکنچی تورلی ناموس طبیعی دیورمز. عالیه گی بتون طبیعت قانونلرنی بتون فیلسوف و عالما را اعترافی ایله آدم بلوب بتورکانی یوق. دنیاده معنوی و روحی بعض قانونلر بارکه: ظاهرده مذکور قانونلرنلک بولون حتی کورمازدن ایلمک عقل هیچ جائز کورمیدر. اشته معجزه بوکونگه قدر عقل بشر حقیقتنه ایرشه آلمغان شول قانونلردن برسیدر.

نبوت دعوا ایتمک ذاتنلک معجزه سن دعواسنه (تجدی) معجزه سینک مثلن کتورونی طلب ایتمک ایله مقارن بولوی شرطدر. نبی الله طرفندن یبارلوب والله امر ایتمک حکملرنی ایرشدرونی دعوا ایته در. شول دعواسینک حق بولوینه الله طرفندن بشر آنلک مثلن کتورون دن عاجز بولغان معجزه بیرلون دعوا ایته در. بشر آنلک مثلن کتوره آلهماوی الله طرفندن دعواسی تصدیق و تائید ایتملوینه دلیل بولادر. اگر دعوا ایتمک ذاته باشقه بشردن آرتقلاق، فوق العاده لک بولما. سه آلارده مثلن کتوروب دعواسن ابطال ایتملر ایدی. مثلن کتورون دن عاجز بولولری بودا نلک الله طرفندن دلیل ایله تائید و تصدیق

ایتملوینه دلیلدر . الله نڭک یالغانچینی تصدیق ایتموی کمالت واکمکمل ذات بولوینه منافی اولدیغندن یالغانچینی تصدیقی ممکن توگلدر . بس رسالتن بشر آنڭک مثلن کنورودن عاجز دلیل ایله اثبات ایتمکن ذات الله طرفندن یبارگان حق رسولدر .

بدنی، عقلی و اخلاقی باشقه آدملردن کیم درجه ده بولغان کشینک بو عالی وظیفه نی ایفا ایتموی عقلا ممکن توگل . الله نڭک آدملر نفرت ایتمارلک کشینی یباروی خیالغه بیله کلمیدر . مقصد ارشاد بولدیغندن بونارغه البته آدملرنڭک اڭکاملی انتخاب ایتملوی حکمت مقتضاسندندر . حکمت ایله بتون بارلق دنیا سن تولتورغان الله نڭک حکمت و مصلحتکله مخالف بدنی، عقلی و اخلاقی توبان درجه ده گی ذاتنی یبارماوی بیهییدر . بناء علیه رسوللر آدملرنڭک اڭکمکملریدر . رسوللر مکمل بولماسه لر آدملر آلاردن نفرت ایتمار و مقصود بولغان ارشاد، هدایت فوت ایتمار ایسی، رسوللرنڭک بشر ایچون کمالت بولغان هر فضیلتده بتون بشردن اوستون، رسوللر دعوا ایتمکن معجزه لر نی باشقه انسانلر کنورودن عاجز بولولاری، بکله چه سنه ده میدانغه چغاچق حیاتی و اخلاقی انقلابنی آز مدتک میدانغه چغارولاری بتون انبیاء تاریخیله ثابتدر . تاریخ زور دلیل بولدیغندن رسوللرنڭک بتون بشردن اوستون بولولاری قطعی صورتده معلومدر . بشردن اوستون بولوب رسالت دعوا ایتمکن هرکشی رسول بولدیغندن رسوللرنڭک رسالتی ثابتدر .

رسالتکله احتیاج

آدمنڭک رسالتکله احتیاجی آنڭک اوز طبیعتندن معلومدر . ایسکی وقتلرده و حاضرده بعض آدملر جمعیت بشریه دن عزلت ایلدوب اورمان و طاغلرده وحشی روشده معیشت ایتمکده لر . حیوانلر کبی

اولنلر آشارلر. مغاره لرگه و طاغ تيشوكلرينه كروب ضررلى حيوا-
نلردن صاقلانورلر. يغاچ يافراقلى ايله بدنلرن اورتورار. يا كه
ئولگان حيوان تيرلرن كيوم اينارلر. شول عزلت حالنده هلاك
بولورلر. لىكن بوكبى عزتلر فايده سز؛ انسانلتن اوزاقلاشودر.
چونكه جمعيت حالنده ياشامك انساننك طبيعتنك غرس اينلمشدر كه :
آدمنك هر فردى بقاسنده، اوسوونده وتورمشنك جمعيتكه محتاجدر.
هر فردنك كوكللى جمعيتكه احتياجى طبيعى رهوشك حس اينمكدهدر.
آدمگه قوهء نطقه همه اينلوى، تلمينك كوكلنكده كى معنالرنى جملة لىر
واسطه سيله آكلاتورغه استعدادى وعبارلر تاءليف اينارگه اقتدارى
انسانغه اجتماع حالنده ياشامك طبيعى و آكلاتورغه مجبوريت نتيجه
سى، آكلانتمى ايسه فردلر آراسنده غنه وقوعى ممكن بولوى آچق
معلوم بولمىغندن تفصيل اينارگه احتياج يوقدر.

هر فردنك جمعيتكه احتياجى هر كمگه معلومدر. كشينك معيشتى
زور ايدقچه جمعيتكه احتياجده شول درجده زور ايددر. طبيعت
قانونى بويىچه آدم عائله ترتيب ايتيه وبوسايدهده روغ حاصل بولا؛
اوزن و روغن صاقلامق ايچون اتمكه احتياج توشهدر. اقتصادى وسياسى
حيات، حقوقنى تاءمين هر وقتده اتم رهوشنك جمعيت بولوب ياشاودن
باشقه ممكن بولماوى انسان تاريخنى فكرلنگان هر كشيگه معلومدر.
آدم اگر خلقت و طبيعتنكده غرس اينلنگان شول احتياج قاعده سنه موا-
فق حركت ايتسه ايدى، جمعيت اعضالرندن عبارت فردلر آراسنده
اك زور مېنكه سبب بولور؛ هر فرد اوزينك حياتى جمعيت ايله گنه
ممكن بولون بولور؛ بنون فردلر جمعيتنك فائده سن كوزاتور و ضرر
لرنى جمعيتنن كيناررگه تورشور ايدى. محبت سلامتلكنك نيكلى
وكوكل طنچلغينك اك باش سببيدر. محبت سويگان كشيستن ضررلرنى

کیناررگه و فایده لی هر نرسه نی جلب اینارگه سه پیدر. آدم بالالری طبیعتده گی احتیاج قانونی سبیلی شول ره وشده سوشه لر امتلر نلک بقالرینه ونظاملرن صاقلارغه اوزیگنه کفایه اینه ر ایدی. محبت سولسگان کشینک اوزن یا که آنلک سه یرتن سومکدنکنه عبارت بولسه دائمی بولا. اگر محبتکه چیندن معاوضه، مبادله کبی فایده لنو عارض بولسه محبت عوضی برله فایده لنو غه نه ورله ده فردلر آراسنده غی محبت حیلله، مکر و بویونصندر و دن عبارت بولوب قالادر. حیوانلرده حیات حاجتلی آرز بولو سبیلی حاجتلیرن ئوتکان ذاتنی اوزن سوله لر. مثلاً ات اوزن خواجه سه ن سوه، آنلک خدمتنه هر وقت حاضر توره، احساننی هیچ اوزنمیدر. سبیده ذکر اینتلکان ره وشده آنک حاجتی آرز شعوری چیکلی؛ هر کم احتیاجن اوتسه اوزن سه وگان کبی آنی سه وه؛ قوتی ایزشکان قدر خدمتنده بولنده در. لکن آدم نلک حالی حیوانلر حالینه بسبتون باشقه؛ آدم اوگرانه، اوقی، کوب سیزه، کوب فکری، شهوتی چیکسز لذتلیر تلیدر. آدم نلک فکر و شهوتی چیکسز بولوی باشقه لر. ینه غلبه اینارگه، فکر و اوز اجتهادی سایه سننده کوب نرسه لر طلب اینارگه یاردمچی و سبچی بولادر. هر نرسه ده بر لذت و آلم تابارغه قوت بیردر. انسان نلک اعضا لری فیکرده؛ عملده، همت و عزیمتده تورلی ره وشده لر. بعضی غایت بالقوا و ضعیف بولا تورب شهوتی و طمعسی غایت زور، معیشتن اوز فیکری، اش ایلله تاعمین اینمک یو. لینه سلوک اینمیدر. حتی اوزینک قولنده غی نرسه گه قناعت اینمی؛ بار لذتی اشسز و کوچسز فایده لنو بولادر. فیکری، اش ایلله تاعمین معیشت لازم ایکن فیکرن حیلله و مکر ایلله باشقه سه یینک مالنی آلمق یولینه صرف اینه در. بعضی آدم بتون عالمگه غلبه اینوب بولسه ده مقصودینه ایزشونی خیال اینه؛ آرزوس یولنده کشی اولتورونی،

حیله و مکرنی بر نرسه گه ده حسابلامیدر. آدمنی ذاکره و خیالی بر لندتکه
قز قنورسه فکری حیله و قوت استعمال ایتوب بولسه ده لذتینه ایرشورنه
تورغان بوللمرنی حاضر لیدر. شول سببلردن محبت نتیجه ده هبه ایتشو
اورفنه طارتوب، اولتوروب، حیله، مکر و قوت ایله غلبه ایتشودن
عبارت بولوب قالادر. آدمنک آرزوسی هر تله گان لذتینه ایرشمک
بولنده تارتشو ایله گنه بتمیدر. بلکه انسانده زور روحانی آرزولر
بارکه: آلا رجمله سندنده هیئت اجتماعیه ایچنده گی هر فرددن اوزن
سودرمک و هر مثلتمک آرزو سیدر. بو آرزوسی بولنده آدم بار
قوتن صرف اینه؛ حتی قورقنطوب، قورال استعمال ایتوب و قان توکوب
بولسه ده آدم بو آرزوسته ایرشورگه تلیدر.

آدمنک روحانی بو آرزوس حدنمن آشماق و بتون شهوتلرینه
غلبه ایتمکه در. بو درجه گه ایرشمک لذتی مادی بتون لذتلردن
اوستوندر. روحانی بولسنت یرنده استعمال ایتلسه فضیلت کسینه
و فردلر و امنلر آراسنده محبت پیدا ایتدررگه برنجی درجه ده وسیله
بولورغه لائق در. لکن ذکر ایتلکان ادراک، فکر، همت و عزیمت
صفاتارنده آدملرنک اختلافی بو روحانی آرزونو چیغرنسن چیغار
مشدرکه: حتی بعض عقل آیه لری بو روحانی آرزوغه حیله و مکر
بلکه قورال قوتس برله بولسه ده ایرشورگه قصد ایتمشلردر.

روحانی و مادی حالی شول ره و شده بولغان جمعیتنک تورمشنده
فردلری آراسنده اتفاق ایله قانونلر ترتیب ایتوب شول قانونلرغه
اطاعت ایتوب باشاولری نیچ-وک مهکن بولسون؟ - یوقاروده ذکر
ایتلکان روحانی و حیاتی سببلر نیچوک مانع بولماسون؟ البته اول سببلر
تورمش ایچون زور قیمه بولالر. ایسکی وقتلرده مانع بولغان کبی
حاضر و کیلاچکده ده سد بولوب قالاققلردر. بناء علیه نوع انساننک

عدالت ایچنک حیات و بقاسن تاءمین ایبتارگه محبت یا که آنلک اورننه نائیب بولغان ایکنچی بر سبب لازمدر.

بو خصوصه بصره خلقی تورلی وقتلرده عدالتکه التجاء ایبتوب قارادیلر. عدالت محبتنی نغفور دیوب گمان ایبتکان و «عدالت محبتنک نائیبدر» مفهومندک عالی معنالی سوز سویله گان بعض عالی فکر ایهلری کیی گمانده بولندیلر. لکن عدالت قانونلرن کم تاءلیف ایبتار؟ بتون خلقنی عدالت قانونلرینه کم بو یونصندر؟ — بوسئوالگه عقل دیوب جواب بیرلمشدر. «فکر، ذا کره، خیال شقاوت منبئی بولغان کیی عقل سعادتکه وسیله؛ معتدل فکر، کامل علم و عقل قوه سی کوپ کشیلرنی حقیقتکه ایرشدره؛ جمله شهوتلردن طیا؛ هر تورلی حقوقلرنی تانورغه وسیله؛ فانی لذت ایله دائمی فائدهنی آیر تورغه سببدر. هر امت ده فضیلت گه سببچی اصوللرنی تاءلیف ایبتوچیلر، رذالت و هر قباحندن طیوچیلر بیتشدی. انساننک اشارینی فضیلت و رذالتگه آیر دیلر. فضیلت بولنده مال و جانلرندن آیر لیدیلر. مونه شول فضیلت ایهلری عدالتلی شریعت قانونلری تاءلیف ایبتارلرده قوت ایهلری و حکومتلر بتون خلقنی شول شریعت نظامنی رعایه ایبتارگه مجبور ایبتارلر» مفهومندک جواب بیرله بلور.

بو سوزنک ظاهری نیتدر حقیقت کیی کورنسه ده تاریخ انساننک وقوعسی ممکن بولمغان بر حادثه در. انساننک بتون فردلری یا که کوبس نیتدر حقیقت بولسه یا لکن حقیقت بولغانلغی ایچون نیچوک بویونصنور؟ عقل آیه سینک: «سز خطالی و ضلالت ایچنده، من دعوت ایبتکان قانون حقیقت» دیوی ایله نیچوک بر امت و ملت اطاعت ایبتوب قبول ایبتار؛ حقیقت بولون اثبات بولنده نیتدر دلیل کتوروب اثبات اینسه ده قبول ایتماز لر. انسان تاریخندک کورلمگان و کورلمایه

چكىر. آدملىرنىڭ ادرا كىدە تور لىچە بولوى بونارغە زور قىمەدەر. آدملىر فكىر و عقلىدە تىگىز بولولرن يا كە تفاوت آز درجە دە بولون نىقدەر دعوا اينتسە لىردە آيور ما غايەت زور در. عوام فاضل بولغان ذاتنى جاھل بىر ذاتىن آرتق اينوب تانمىدەر. يالگىز عقلى دليل ايله دعوانى اثبات نىزاعنى بتورب كوگلىگە راحت بىرە آلمى؛ شكىنى كىنارە آلمىدەر. عقل ايله ياصالغان شرىعتكە مخالفت اينوچى عقل و علمدە آنى تاللىنىف اينوچى قدر يا كە آناردن اوستونلىك دعواسىلە آدملىرنى آغوا اينوب عقل شرىعتىن حرمتىن توشروب بالكلية تائىرن بىباروى مەكن و واقعەر.

طبيعەت انسانىدە يا بشقان هوا و حسلىر بونارغە قوشاسە عقل شرىعتىنىڭ نىقدەر اساس بولوى بىگىراك آچق آڭلاشلور. انسان نىقدەر فكىرى عالى، عقلى كامل بولسون يا كە غىبى و فطرتكە توبان درجە دە بولسون اوزىدىن اوستون بولغان بىر قوت و ارادەگە اوزىنىڭ و بىتون انسانلىرىڭ خضوع اينتون، اوزىدىن اوستون بولغان بىر قوتنىڭ حكىمى آستونىدە و بىتون عالملىرىگە عالى اول قوتنىڭ ما كم بولوون حس اينتەدەر. كوگلىدە اختيارسىز شول قوتنى تانورغە و بلورگە بىرلو آرزوسىن سىزەر. بو قوتنى تانورغە اوزى و باشقە انسانلىرىچون فاكربولنىدىن باشقە بول تابه آلماز. هر انسان بو قوتنى بلورگە آتلغان. بعضىسى فايدەسى يا كە ضررى زور بولغانلىغىدىن حيوان، بعضىسى يىلدىلردە علمىت كورب يىلدىز، بعضىسى آغاچ يا كە طاش دىوب تائوىل اينتار. خلاصە اللە حقنىدە يوزلرچە خيال و فكىردە بولولرى كورلور. وجدان ترقى و دهنلىر لطفە فت كسب اينتكە، فكىر بشرنى ستر اينتكەن پرده لىر ازالە اينتلىد كچە نتيجه ياقنلاشور. حقيقتكە ايرشكان بعض ذاتلىر بوزور قدرتنى تانوشرفنە ايرشورلر. لىكن آنك قدرت باهرە سن كماليله تانى آلمازلر.

آدملر آراسنده اختلاف همان قالور . شهوتلر غلبه سيله خیر و شرینی تانوده هیئت انسانیه هنوز نزاع ایچنده بولور .

آدمگه قرصقه، اومارطه قورتی و باشقه حیوانلرغه اوز کیره کلرن بلور ایچون بیرلنگان الهام بیرلنگان، بلکه فکری حر بر اقلوب ایسته کان ره و شده آدمگه تصرف ایتمک و اختیارندن باشقه اوزندن اوستون قوتنی سیزمک قوه سن بیرلشمدر . فکری انسانده ایسته گانی کبی تصرف ایته؛ آدمنی جامعه سنه ضررلی بولغان هر واقعه لر ایچنه آتادر . آدم فکر قوه سيله ملکوتیت نکی ائک یوغاری درجه لرینه آشا؛ کائناتده گی هر قوتکه مثل بولا، بر نرسه نکی سپن بلماسه اوزن ائک توپان درجه ده کوره؛ ضعیفک و توپانچاک کورساته در . شول سببمن جناب حق انساننی عقل ایله باشقه حیوانلردن آیردی . آشامق، سنر عورت، صالحون و اسیدن صاقلانمق و بقاسی ایچون لازم بولغان نر . سه لر نی حاضر لیک ایچون عقان باشقه حسارینه حاکم و متصرف ایتمدی . اجتماع نظامن صاقلارغه ائک زور سبب بولغان ممکنه نائب اولارق ارشاد و تعلیم ایله آدم نکی اوز جنسنن هدایت و حقیقت یولن کور . ساتمک و عقلنی ضالانیدن صاقلانمق ایچون مرشدلر یباردی . اول مرشدلرنکی بتون کائناتدن اوستون بولغان قدرت باهره ایسه سی الله طرفندن یبارلورنی آلا رغه باشقه آدملرنکی قدرت لری ایرشمگان غار قه لر، معجزه لر بیرلر بولر تا کیند ایتمدی . بومعجزه لر نکی باشقه آدملر دن صدوری ممکن بولماوی انساننی آلا رغه ایمان ایبتارگه مجبور ایتمدی . مرشدلر قولنده غی بومعجزه لر عاقل و جاهل لرنی دهشت و حیرت در یاسنه عرق ایتمدی . قل، درویش، پادشاه، بای، عالم و همه طبقه ده غی خلقنک کوکلن معجزه لر ایله قناعتلندروب اعتقاد ایبتارگه مجبور ایتمدی . اشته بو مرشدلر الله نکی رسول و نبیلر یدر . بتون آدم بالاسی

بۇداتلار واسطەسىلە حەقىقەت يولنى تاپسا، اللە ۋە فۇرق المادە بولغان نەرسە
لەر حەققىدە درىست مەلۇمات آلا؛ رسوللەر ۋە ئىپتىھاس مەبەئىتىدە بىيان ايتىلە—
چەك رەۋشە بۇداتلار بىتون نۇوع بىشر اىچۇن آدمگە نىسبەتا عقل كىيىدەر .
آدمنىڭ عقلسىز باشاۋى مۇمكىن بولمىغان كېيى نۇوع بىشرنىڭكە رسولسىز باشاۋ
ئىرى مۇمكىن تۇگىلدەر .

رسوللارنىڭ ۋە ئىپتىھاس لىرى

تارىخ عقل بىشرنىڭ كۇب ۋە قىلەر خىطاغە دۇچار اولون كۇرسا—
تەڭدىن ۋە عقل نىڭ يا كۇلشۇبىنە شەۋت ۋە ئىپتىھاسنىڭ تائىرى بولۇى
آچق مەلۇم بولدىغىنىدىن عقل بىشرنى حەقىقەت يولىنە كۇندىرىك اىچۇن
جىناپ حەق پىيغەبىرلەر يىبارمىشدر . آدمنىڭ ھەر فۇردى حىيات رۇحىيە
ۋە اجتماعىيەسى اىچۇن عقلغە نىيەتەر مۇتاج بولسە نۇوع بىشر دە اوزىنىڭ
شەۋتن ائىتىدالغە ۋە عقلن حەقىقەت يولىنە ارشاد ايتۇدە پىيغەبىرلەرگە
شۇل درجە دە مۇتاجدەر .

اللە رسوللارنى آدملەرگە اوز جىناسارنىدىن فۇوق العادە لك ۋە بىر
طاقم مەبەئە ئۇر ايلە آيروب آدملارنىڭ رۇوح ۋە رۇوحقە تەلقلۇ حىسلرن
شەۋت ۋە بىتون اخلاقى ئىچارلقلاردىن پا كلامق ۋە ايكى دىنيادە دە مسعود
بولۇرلىق فۇضىلەتلرنى رۇوحلار بىنە القاء ايتىمەك اىچۇن يىبارمىشدر .
رسوللارنىڭ بىرىنچى ۋە ئىپتىھاس لىرى رۇوحىنى ھەر ئىچارلقلدىن صاقلاپ آدمنى
فۇضىلەتكە عادەتلەندىرىمىكەر . اسلام حەكىملەرنىدە فىلسفە ۋە حەكىمەت ازلەك لازىم
بولسە شۇل نەقشەدىن ازلەرگە تىيۇشدر .

رسوللارنىڭ مەبەئەت يوللىرى، كىسب رەۋشلىرى ۋە عقلنىڭ بىتون
ئىستىعادىن عام ۋە حەكىمەت يولىنە صرف ايتۇ تىيۇشلىكى حەققىدە غى سوز—
ئىرى عوامنى ۋە عىظ ۋە نصىحت قىيلىنىدەر . ۋە بۇ واسطە ايلە آدمنىڭ

تورمىشنى غى ھەر ھەركىتى اللەنى بىرلەك ۋە ئۆزىڭنىڭ عالم ، ھەككىم ۋە بىتون
كائىنات ئۆزىڭنىڭ مەخلۇقى ، مەخلۇقات آراسىدە آيۇرما ئۆچمەق فەزىلىت ايله.
كەنە اولون بىلمەرمكەر . ۋە شەرىئەتدە بىيان ايتىلگەن ەمومى قاعدەگە
بىتون امت رەئايە ايدوب ھەر آدمنىڭ شەرفى ۋە ھەقۇقى شول ەمومى
قاعدەگە موافق رەۋشەدە ساقلانو تىۋوشلەگەن بىيانەر .

رسوللەر اللەنى ئىك كەملە صفاتلەرى ايله بىلمەدرلەر ؛ ۋە ھەدانىتە
ەقىدە سەنە بىتون امتنى دعوت ايدوب اللە خەسۋەتدە اختلفى درست .
بىولامون تەلەم ايتارلەر ؛ بىتون آدمەن اوستون ذات آچمەق اللە ، ھەر
اش ۋە مەاملە دە اللەنى خەطردە توتەق تىۋوشلەگەن ، اللەنى اونۇچىلارنىڭ
ۋە كۆڭلەرنىدە اولسە ذات اقدسەن با كلاب خەطەرلەرنە اللەدن دائىمى
قورمەق ھەسن نەغمەق اىچون تورلى ۋە قەتلەردە ، تورلى رەۋشەدە عبادتەر
فرض ايتارلەردە اللەنى خەطەرلەرنە توتۇچىلەردە يقىن ھەسن آرتىدرلەر .
آدملەرنىڭ ەقەللەرى ۋە شەۋەتلەرى اختلفى ايتىگان ۋە مەصلەحت شەخەسە
لەرى تارتىشقان نەرسەلەردە اللە نىڭ امەرى ايله ھەكەم ايتەك اەولون
اۋگراتورلەر ؛ ھەر كەم مەصلەحتىنە موافق شەخەس مەنفعەتلەرنە ضەبع اولدا .
سەلق ھەكەملەرنى بىنەلەرگە ايرىشەرلەر ؛ آدمەلەرنى ھەبەت ۋە القەنكە عادەتلەندەر .
مەك بولەندە ەمومى قاعدەلەر روایت ايتارلەر . جەمەيتنىڭ ياشاۋى
آچمەق قەدەشلىك ۋە ھەبەت ايله بولون آچمەق آڭلاتورلەر . شەۋەتلەرى
ايله سوغوشونى فرض ايتارلەرگە : ھەر كەم اىكەنچەسىنىڭ ھەقىقەتە تەجاۋز
ايتەماسون ؛ بىتون ھەقۇق بىشەر مەصوم تانلسون ؛ ھەر كۆچلى ضەققە ، ھەر
باى فقەرگە ياردەم ايتەسون . ھەقىقەت بولەندەن يازغان ۋە جەھالەت درىبا .
سەنە باطقان كەشىلەرنى عالم ۋە ھەككىملەر قوتقارسون .

رسوللەر اللە امەرىلە آدمنىڭ ھەر اشلەرنە مەرجە بولغان ەمومى
قاعدەلەر قوبارلەرگە : جەمەيتنىڭ ھەر فەردى آنى اھتەرام ايتەرى فرض

ایتلور. مال، جان و نسل صاقلامق خصوصنده غی قاعده لر کیی. صدق، امانت، وعده گه و فاء، ضعیفلر گه مرحمت، کوچلیرلر گه نصیحت و هر کمنک حقوقی محترم در کیی عالی اصوللر تشریح ایتارلر. فانی لند تلر گه عالی حاجتلر نی تقدیم ایتمک اساسی کیی انسانیت گه نیگز بولغان ماده لر تعیین ایتارلر. بو کیی قاعده لر بیان ایتمک انده رغبتلر مک، قور قتمق و سوندر مک یوللو آیتلر ایله مقصودنی تاء کید ایتارلر. بو کیی الله طرفندن ایندر لگان عمومی قاعده لر ایله عمل ایتو. چیلر الله ننگ رحمتینه ایرشه چکلرن، اطاعت ایتمک کانلرننگ عتدابقه دوچار بولاچکلرن آچق بیان ایتارلر. فوق الطبیعه بولغان عالملر حقنده سوز سویلاب الله امرن بیرینه کتور و چیلر گه عالی درجه لر و بوینصونما و چیلر غه عتاب یورطلری حاضر لند گن ذکر ایتوب قوز قترلر و قور قتورلر. عقل اوزینگنه ایرشوی مشکل و بیان ایتلر گاج آکلانوی مشقتسز بولغان غیبی مسئله لر نی علقه عرض ایتارلر. رسوللرننگ بوره و شده گی ارشادلری سایه سنده عقل بشر بتون نچار لقلردن صاقلانور و هر فضیلت و کمال ایله صفاتلانورده بو کونگه قدر بتون عالم دفیلوسوفر چیشوندن عاجز قالغان کث زور اجتماعی مسئله چیشلور.

هنر و علمی مدرسه معلملری و مدرسملری و وظیفه سی بولغان تاریخ، هیئت، جغرافیا، طبقات ارض و هندسه فنلری کیی فنلرنی و اول علملرده گی قاعده لر نی تعلیم ایتمک رسوللر وظیفه سی توکلدر. بلکه اول مسئله لر هر کمنک فکری اوزوشه تورغان و بو سایه ده فکر بشر ترقی ایته چک یالکز فنونغه عائد مسئله لر در. رسوللرننگ بو حقده غی سوزلری یالکز آدملرنی کائنات اسرارندن بحث ایتار گه و بلور گه قوز قترمق ایچون بیان بیورلمشدر. هر حاله دیننگ روح ایله کائنات آراسنه قیمة بولوی ممکن توکلدر. بلکه دین سلامت نیت و اعتقاد شرطیله بتون عالملرنی و آلارده غی سرلرنی بلور گه و بتون قوتلرن صرف ایتار گه عقل بشرنی ترغیب

اینتار. دلیل و برهانلرغه احترام کوزیله قارارغه باعث اولور.
مشهور اعتراض - رسوللرنک یبارلوی جمعیت انسانیه حاجت
لرندن، اجتماع نظاملریمک کمالاتندن، دنیا و آخرت سعادتس ایچون
یالکوز اوزینگنه بر یول ایکن رسوللر یبارلگکچدنده نیچون آدملر
هنوز یاوز؟ سعادتندن اوزاقلار؟ اتفاغنه کیلمیلر؟ صوغشله، یاردهله
شمیلر، تالاشله، انصافغه قایتمیلر؟ برسی ایکنچیسنه سیکررگه فرصت
کوته، کوکللری طمع ایله طولغان، دشمانقللری ایچلرینه صیمی؟ هر دین
اهلی دینن ایکنچی دین اهلی ایله صوغشورغه قورال ایکنان؟ حتی
بر دینن ایله لری نیچه مذهبهرگه بولنوب دینلرن نزاغنه قورال ایکنانلر؟
فکر و عقللری هر مسئلهنی آکلایده تورلی؟ صوغشله، اولتورشله،
اسلام دنیاسن قان ایله تولتوره لر؟

جواب - بز یوقاروده پیغمبرلرنک اجماعتغه نسبتلری عقلنک
فردلرگه نسبتی قبیلندن اولدیغن بیان ایتنک. ایکنچی تورلی تعبیر
ایتنکنک آدملربوری تورغان یول ایله بازی، چقرلی یول آراسن آیورر
ایچون توگلگان فلاق کبیلردر. بلکه رسوللرنک اجتماعغه
نسبتلری فردلرگه نسبتا قولاق و کوز کبیلدر. فردنک حیاتده غی تکا-
ملی بش حسنک کامللگی ایله اولدیغی کبی جمعیت انسانیه ده رسواسز
تکاملگه ایرشوی ممکن توگل. بشرنک بوتکاملیمده رسوللر واسطه سیله
گنه اولدیغی دین و علم تاریخی چن مطالعه ایتنسه آچق معلوم اولور،
گوز ایسه س گوزینک قوتن بیرینه صرف ایتمه ازدن چقرغه توشوب
هلاک اولور. عقلی وحسی بر نرسه نک ضررلی و هلاکت سببی بولوینه
یوزلرچه دلیللر دلالت ایتنسه ده آدم دلیللرگه قاراماسدن شهوتینه
قربان اولور. رسوللرده شول فلاق کبیلردر که؛ الله آلارنی آدمنی
هلاکت بولندن سلامت و امان بولینه چغارمق ایچون یبارمشدر.
هر آدم آلا رغه وحی و الهام ایتنلگان مکملرگه ایمان اینوب عمل ایتنسه
سلامت و سعادتکه ایرشوی؛ آلاز امر ایتنکان الهی حکملرگه اعتبار
کوزیله قارامازدن مخالفت ایتنسه هلاک بولوی دیمکدر.

آدملارنىڭ، عموما دىن اھللىرىنىڭ يا كە خصوصى دىن و بىر ملت
اىھلىرىنىڭ رسوللار كېلىۋىدە ھنوز سعادتكە اېرىشماۋلىرى، بىلكە ھېمان
حقيقتىدىن اوزاق اولوب نزاغ و جدللىرى و ھلا كىكە ياقن بىر مالدە بولۇپ-
لرى كوز، قولاق و عموما خواس خىسەلەرن بىرىنە صرف ایتمازدن
ھلا ك بولۇلرى كېيىدۇر.

و ئانبا آدملار آراسىدە غى بونزاغلىرى، بىر دىن اھلىنىڭ تارتشوى،
اولتورشوى و تورلى مەھىلەرگە بولنوب دىننى شىخىنىكە قىربان ايتىۋ
لرى رسوللار زمانىدىن سوڭ واقىع بولمىشدر. دىننىدىن مقصد نرسە
بولون و روحن آڭلاماغان و كوڭلىدىن دىننى سومازدن بىلكە آنى
ش—ھوتىنە قىربان ايتىۋچىلار يا كە سوۋىدە چىگىنىدىن و چىغرىدىن
چىقارۇچى مبالغەچىلەر قولىنە توشۇكەن سوڭ دىن اھللىرى آراسىدە
بو كېي ياوز حاللار مېدانغە چىقمىشدر. ھەر پېغەمبەر سلامت اېكەن بار
اجتھادىن صرف ايتىۋ تائىپىرى سوزى و حكىمىلى اشى ابلە خلىقغە رەبەر
اولمىش؛ نچار عقىدەلەردىن، ھەلك عادت و خرافاتلاردىن امتىن قوتقاروب
سعادىت يولىنە آياق باصدرمىشدر. ھىرنى بى ورسولنىڭ تىرجمە ھالى
آز يا كە كوپ خاق آنىڭ سىپىرىنە اياروب سعادىت يولىنە آياق
باصدۇلار، ضلالت و نزاغلىرى رسول زمانىدىن سوڭ بولون بىزگە
آچى كورساتەدۇر.

آدملارنىڭ كوپسى افلاطون فىلسەفەسى، قانت نظىرىلەرن، سېنىس
تىرىپەسىن آڭلامىلەر؛ آڭلاغانلارغەدە كوڭللىرىن اصلاح، شەۋىتلەرىنە قىمە
بولۇرلىق درجەدە دىن كېي تائىپىرى ايتىمىدۇر. افلاطون فىلسەفەسى،
قانت و سېنىس نظىرىلەرى ابلە خلىقغە و عىظ و نصىحەتنىڭ تائىپىرى دىنگە
كوڭلى ابلە ايمان ايتكان و اشى ابلە ايمانن كورساتكان ذاتلارنىڭ
دىننى نصىحەتلەرنىن درجە لىرچە تائىپىردە توباندىر، عالمەدىكى خلىقنىڭ
كوپسى دىننىڭ روحن آڭلامەدە دىننى و اعظنىڭ سوزىدىن ائىرلەنە،
يغلى، قانلى ياشلار توگەدۇر؛ فقط و اعظنىڭ اوزىدە دىننى كىمالات بو-
لنوى شىرطلەر. سىياسىت و علم اھلى سىياسى و علمى نظىرىلەر ابلە خلىقنى

نصيحت ايتسه لر بوتائثرات حاصل بولمى، گوز باشلىرى توگله ييدر. خلاصه بوكونگه قىر دىن آدملىر ايچون زور جامعه وفضيلت اورنا- شدررغه برنجى قورال اولوب كيلمىشدر. دىنسىز مدنيت اوزيگنه امتلرگه سعادت بخش ايتنه آلمىدر. دىن اميدسزلىرگه ملجاء؛ دىن آدمنى كائىناتدهغى عمومى قاعده وسرلىرگه اطاعت ايتىدەر؛ دىن سببلى آدم علم وفضيلتده اوزندن اوستون عالمگه، مال وجاهده اوزندن توبانگه قارىدر. دىن آدمده اختيارى لقمن فطرى والهامى بولورغه ياقىدر. دىن آدمنى شهوتندن طيار ايچون انك زور قوتىدر. كوز وباشقه حسلىرگه عارض بولغان اعتبارسزلىقلر بوقوه لرنى قوتندن توشورمگان كىن شهوت انسانىگه نسبتا انك زور بولغان دىن قوه سيدة اعتبار سزلىق سببلى اوز درجه سندن توشمىدر. دىن اهلى وآنلىق باشلىقلرى دىننى مقدىس اصولينه، ساده لگينه واسكى روحينه قايتارسه لر دىننىك هيئت اجتماعيه ايچون نىقلر مهم وعين حكمت بولوى هر كمكه معلوم بولاچغنده شبهه بوقلر.

بو سوزلردن دىننىك عقلغه ميدان قالدىرماوى آكلاشلماسون. بلكه دىن عقلغه عايت زور ميدان آچادر. عقل اوزيگنه بتون حقيقتنى بلودن عاجز وياكلشوى واقع بولىدىغندن دىن عقلنى خطالقمىن وضلالنىكگنه صاقلويدر. دىن عقلنى كائىناتنى واللهنىك عظمتىن فكرله توب ترقى ايتىدیره. وترقى ايندكجه عقلغه ترقى يولن كورساته در. دىن اوز دليللرينه ايرشوب اوزن بلور ايچون عقل وفكرنى شرط ايته در. فقط عقل واسطه سيله برنهنى نك نموتن بىلگچ الله طرفندن كتورگان بارچه حكملرگه ايمان ايتونى لازم ايته در.

محمد عليه السلامنىك رسالتى

بو بيتلرده پيغمبر كيلگان زماندهغى امتلرنىك وبولارجهله سندن- نده عربلرنىك تاريخن يازمق مقصود توگل. اول زماندهغى پادشا-

ھەلقلرنىڭ ظلمىن ۋە بوسايەدە ضعيف ۋە فقيرلرنىڭ توڭكان كوز ياشلرن،
 آھ ۋە آھلرن، حقيقتنىڭ عقل نورەلرن اور تكان باطل ۋە ظلم پىردە
 لىرى آستىنە ياشورنورون، ظالم باشلقلرور ۋە ھانىيلرنىڭ ھالىرن بىيان
 ايتەك ذاتا بىزنىڭ ۋە ھىيە مۇدە توڭل. فقط بىز عدالت كوز بىلە اول
 ۋە قىتلىڭ تارىخىدىن بىرارىيەت عارىيەت كىنە آلۇب تور اچقىمىز: اول ۋە قىتە
 مشهور دولنلردن شىرقە فرس، غرىبە رومان دولنلىرى ايدى. بو
 ايكى دولت آراسىدە توقتاۋسىز صوغشلىر بولنور، سانسىز كشىلر اولتور.
 لور؛ قان درياللىرى آغار ايدى. مالىر خراب ايتلور؛ بىتون دنيا
 ظلمدىن ھىقان ايدى. پادشاھ ۋە ملىت باشلىقلىرى سىرايلرنىڭ اسراف، شەھوت
 ۋە لىت بولندە توڭلگان ماللىر ھىسابە ۋە صىغماز؛ بىتون ملنلردە بىر ھىيە نىڭ
 اسرافلىرى چىكىسىز بولدىغىدىن بىرگولر خلق كوتارە آلمانلىق درجەگە
 ايرىشكان ايدى. ايكىنچى طرفدىن ھەر تورلى ۋە بىلەلر ايلە خلق طالانە
 ايدى. خلق غايەت فقير، جان ۋە ماللىرىدىن امىن بولمادىقلىرىدىن دەشتلى
 قورقۇ اچىندە ايدىلر. نھايەتسىز ظلم ۋە استىباد سەببىلى خلق بىتون
 ھوقۇدىن مۇروم ايتلگان؛ رەيەلر اوزلىرىنى رەيسلىرگە ھىوانلر كىي
 خىمىنچى ۋە آلارنىڭ لىتلىرىنە قىل بولور اچىچون ياراتلىق گەمان ايتارلىك
 درجەگە ايرىشكانلر ايدى. رەيسلىرگە شەھوت غلبەسى بودر جەدەگنە قالما
 غان، بىلكە شەھوتلىرى عقل ۋە فكىرىنە ۋە بىتون ھىسيات دىنىيەلىرىنە غالب
 ايدى. قارە خلق عقىدە ۋە فكىر سايە سىدە فطرت ۋە ھىسيات دىنىيە سىفە قايتوب
 استىباد قىمالرن بىرماسون، ظلم ۋە قەردن قوتلەمى يولىنە كرىشماسون
 اچىچون ھەر تورلى ۋە ھم، خرافات، ۋە باطللر ايلە عقل ۋە ھىسيات دىنىيەلىرى
 پىردە لنور ايدى. روحانى طبقە دىن اسمندىن عقل اللە ۋە دىن دشمانى
 دىورلر ۋە بو فكىرنى خلق آراسىدە تاراتورلر ايدى. حقيقت، عدالت
 ۋە ھىسيات دىنىيە ايلە ھەر ۋە قىت تارىشىچى ۋە ئىلىك شول روحانىلر
 سايە سىدە بىزنىڭ ھەر طرفدىن چىشە كىي آغۇب تورور ۋە بىتون انسانلرنىڭ
 فكىر ۋە عقللىرى ۋە ئىت زەھرى ايلە زەھرىلنكان ايدى. اول زمان خلقى
 طرفدىن دشمان كوزى ايلە قارالغان اسكى ھكىمت ۋە دىنلرنىڭ تاثيرات

معنویەسى بىك از كشىنك كۆكلندە ايدى. بوقدر از علم طبيعى بشرگە تائىر و فايده بىرە آلمىدرايدى. دىنلرنك اصول و احكامى شول درجە ئلوپت ايتلىگان ايدىكە: حتى آدملىر آراسندەغى ھرنچارلق دىنلەن طوغادر فـكـرى چەيلە باشـلاغان ايدى. نہايت شريعت چىقرىدىن چىقارلدى. كوپ ملتلىر آراسندە اباحتچىلىر، دھرىلر ظھور ايتتى. انسانىت ايچون بلاء استويغە بلاء اولدى.

عرب امتى ايسە كوپ قەيلە لرگە بولنىگان، برسى ايكنچىسن اولتورە، عرب جزيرەسىنك ھر طرفى قان ايلە بويالغان، ھىچ كەنك مەقوقى معصوم توگول، عقيدە و اخلاق بوزقلغى چىكىن طيش، عربلرە عقيدەدە احمقلىق شول درجەگە ايرىشكان ايدىكە: «عرب خرماندن مەبۇد ياصاب عبادت ايتە، آچقسە و اطوب آشىدر ايدى». اخلاقى غايت توبان درجەدە ايدىلر: «آچلىقن قورقوب عرب اوزقزىن اوزى اولتورە ايدى». عرب آراسندە عفت اثرى غايت از ايدى. خلاصە بتون ملتلىر آراسندە اجتماع نظاملىرى بوزلغان؛ اسكى حكمت و دىنلرنك تائىرات معنويەسى كۆكلمرنندە قالغان عدلىرى از اھل علم اجتماعى و اخلاقى انقلاب كەتكە ايدى. عربلرە استقبالى اميدى آنچى ادبىدا. تلىرنك كون بكون ترقىسىندن اميد ايتلورلك ايدى.

الك مرحمتلى الله افساننىتن بوزور قايغى و حسرتنى كىتارمك ايچون سببن بار ائدى. ۵۷۸ ميلاد ۲۰ آپرىل تارىخندە حضرت محمد بن عبد الله الهاشمى دنياغە تشرىف ايتتى. انسانىتنك سبب خلاصى بولغان بو مبارك بالا طوغمازدن آتاسى وفات ايتتى. آلتى ياشندە ايكن آناسى دى وفات بولغاچ باباسى عبدالمطلب و ايكى يىلدىن سوڭ اول ذات دى وفات ايتكچى عمى ابوطالب تربىيە سندنە قالدى. جاهليت عصرندەغى بالالركى و ئنيت مېطنندە ھىچ كىم طرفندن تربىيە كورمازدن اوسدى. لىكن اوسكچە عقلى، اخلاقى و تربىيە سندنە اوسە ايدى. حتى ياشلىگندە عرب آراسندە امين لك ايلە مشھور اولدى. بتون مېط ناقص بولسەدە اول كامل، بتون دنيا

وئى بولسەدە اول موھىم ايدى . عادىتدە بالا فقير، يىنىم، اوقومق
ويازمق بىلمازدن، علمى تىرىپە كورمازدن، اطرافىدە غى خلىق نىچار
اعتقادلى وخرافاتى، چومغان بولسە ھىر تولى اوھام وخرافات تائىرى
آستونىدە نىچار اعتقادلى و تىرىپە سىز بولوب اوسە در، اكر رسولدە
عادىت و طبيعت قاعدەسى بويىچە اوسە آنالارى و بابالارى دىنىدە
اوسە ر، فكر و عقل قوھ لرى تىكلەمگە ايرشوب علمى ابلە دليلەردن
خايدە لنورلىق درجەگە ايرشكانچە شول وئىت مھىطى ايچىدە گى عادى
بىر بالا كېى تىرىپە لنور ايدى . لىكن رسول بو قاعدەگە بىستون باشقە
رە وشىدە اوسى . صبىلىق و قىتىدىن وئىت دىشمانى كىسلىدى . كوركام
خلىقلى وبتون اخلاق فاضلەگە اىپە ايدى . ياش ايكن خلىق آنلىق فضلە
ھىران ايدى . مەنوى قوت ابلە بتون خلىقنىڭ كوكلىن اوزىنە تارتە
ايدى . ھىچە كېى بتون قىرىش مەتون بولغان سىلەگە اوزن سودروپە
شول فضىلىنى ساىپە سىندە ايدى . اماننىنە ھىچە كېى عربىستاننىڭ زور
چايلرىلرىنىڭ اوشانولرى و اوزىنىڭ فعالىتى اڭ زور بايلردن
چولويىنە و قىرىشنىڭ زور سىدلرى ايرشكان درجەلرگە ايرشويىنە زور
وسىلە ايدى . لىكن رسول ياشى اوسكچە دىنيان شول درجەدە كوكلى
قايتە، بايلىق ودرجە كېى نرسەلرگە التىفات ايتىدىر ايدى . يالىقلىق
وھىر وقت فىكر و مرقەبەدە بولنورغە، رىياسىز و طبيعتنىڭ اڭ ماتور
وصافى ھوالى يىرلەردە اللەغە كونلرچە مناجات ايتارگە طبيعتتا مىل
ايتە ايدى . قومنى چىرناب آلغان اخلاقسىزلىق و انسانىتىنى خراب
ايتىچى نىچارلىقلردن قوتقارونى اللەدن رجا و نىياز ايتىمكە ايدى .
پادشاھلىق كېى درجەلر طلب ايتىمك نىسلى و قىرمى آراسىدە دە يوق
ايدى . رسولدە پادشاھلىق دعوى ايتونىڭ شىرطلەرنى بولغان مال،
عسكر، شەرى و نىردە مھارت كېى قوتلر بىرسىدە يوق ايدى . پادشا-
ھلىق دعوى ايتىمك كوكلىنە كلو ايتە ايدى . ھال شول
رە وشىدە ايكن بتون مىللەرنى حقىقت يولىنە دعوت ايتىمك و اوزن
بتون كىشىدن اوستون بىر درجەگە قويوب بتون مىللەرنىڭ عقىدە لىرن

تلویث ایتمک بتون دنیاغه قارشى صوغش آچمق کبی الڭ زور وظیفه نی بوامی نیچوک دعوی ایتمدی؟ هیچ بر یاردچی، مادی ومعنوی قوت قولنده یوق ایکن بو زور دعواسن میدانغه قویوب نیچوک قبول ایتمرددی؟ و آناغه بو غیرت وشجاعت قایدن کلدی؟ بوکونگه قدر بتون عالم وفیلسوفلرنی حیرتده قالدرغان الڭ عالی شریعت نیچوک تالیف ایتمدی؟ - جناب حق آنڭ کوڭلینه دنیاڭڭ اصلاحه محتاج بولون القاء ایتمدی. عادت، اعتقاد و اخلاقلرنڭ تمام اوزگارتلورگه تیوشلگن بلرددی. وحی، الهام ایله اصلاح ره وشلرن تعلیم ایتمدی. سماوی وعقلر، وعیدلرگه چن کرکلندن ایمان ایتموب بتون عالم انسانیتنی وحدانیتکه دعوت ایتمارگه توتندی. وثنیلرنی صنملرن تاشلارغه، مشبهلرنی اللهنی تشبیه صفاتندن پاکلارغه، الله ایکی درگماننده بو- لنگان آدملرنی بتون کائناتنی یالکیز اوزینگنه اداره ایتمکان ذات اقدسکه ایمان ایتمارگه؛ طبیعوننی طبیعت پردهلری آستوننده یاشر- لنگان سرلردن بحث ایتموب اللهڭڭ برلگن اقرار ایتمارگه دعوت ایتمدی. استبداد و ظلملاری ایله بتون عالمی اوزینه اسیر ایتمکان کشیلرنی قاره خلق ایله بر درجهگه توشروب اللهغه خلق ایله برابر مسکینلک و عبودیت اظهارگه، بتون آدملردن اوستون قدرت ایله اللهغه بولوینه ایمان ایتمارگه اوندادی. الله ایله بنده لر آراسنده واسطه لقی ایتموچیلرگه هر آدم الله نظرنده تیگز درجه لی و بنده ایله الله آراسنده واسطه بولماون، اللهڭڭ هرکمه غایت یاقن بولون علمی صورتک آچق بیان ایتمدی. یاردم، استعانت آتیچق اللهغه التجاء ایله گنه ایدن بلرددی. الله نظرنده هرکم مساوی، آرتقلى آتیچق فضیلت ایله گنه بولون تکرار سویله دی.

سماوی کتابلرنی اوقوب اوگراتوچیلرنی معنالرنی آڭلامازدن لفظلرینه غنه طوڭوب قالولری و اوز شهوت و غرض شخصی لرینه بناء تفسیر و اوزگارتولری ایچون شلته لدی. درست آڭلارغه اوندادی. هر آدمنی اوزینه هبه ایتمکان عقل و باشقه قوه لرن فکرلرگه

۱۱۷
 ۱۱۸
 ۱۱۹
 ۱۲۰
 ۱۲۱
 ۱۲۲
 ۱۲۳
 ۱۲۴
 ۱۲۵
 ۱۲۶
 ۱۲۷
 ۱۲۸
 ۱۲۹
 ۱۳۰
 ۱۳۱
 ۱۳۲
 ۱۳۳
 ۱۳۴
 ۱۳۵
 ۱۳۶
 ۱۳۷
 ۱۳۸
 ۱۳۹
 ۱۴۰
 ۱۴۱
 ۱۴۲
 ۱۴۳
 ۱۴۴
 ۱۴۵
 ۱۴۶
 ۱۴۷
 ۱۴۸
 ۱۴۹
 ۱۵۰
 ۱۵۱
 ۱۵۲
 ۱۵۳
 ۱۵۴
 ۱۵۵
 ۱۵۶
 ۱۵۷
 ۱۵۸
 ۱۵۹
 ۱۶۰
 ۱۶۱
 ۱۶۲
 ۱۶۳
 ۱۶۴
 ۱۶۵
 ۱۶۶
 ۱۶۷
 ۱۶۸
 ۱۶۹
 ۱۷۰
 ۱۷۱
 ۱۷۲
 ۱۷۳
 ۱۷۴
 ۱۷۵
 ۱۷۶
 ۱۷۷
 ۱۷۸
 ۱۷۹
 ۱۸۰
 ۱۸۱
 ۱۸۲
 ۱۸۳
 ۱۸۴
 ۱۸۵
 ۱۸۶
 ۱۸۷
 ۱۸۸
 ۱۸۹
 ۱۹۰
 ۱۹۱
 ۱۹۲
 ۱۹۳
 ۱۹۴
 ۱۹۵
 ۱۹۶
 ۱۹۷
 ۱۹۸
 ۱۹۹
 ۲۰۰
 ۲۰۱
 ۲۰۲
 ۲۰۳
 ۲۰۴
 ۲۰۵
 ۲۰۶
 ۲۰۷
 ۲۰۸
 ۲۰۹
 ۲۱۰
 ۲۱۱
 ۲۱۲
 ۲۱۳
 ۲۱۴
 ۲۱۵
 ۲۱۶
 ۲۱۷
 ۲۱۸
 ۲۱۹
 ۲۲۰
 ۲۲۱
 ۲۲۲
 ۲۲۳
 ۲۲۴
 ۲۲۵
 ۲۲۶
 ۲۲۷
 ۲۲۸
 ۲۲۹
 ۲۳۰
 ۲۳۱
 ۲۳۲
 ۲۳۳
 ۲۳۴
 ۲۳۵
 ۲۳۶
 ۲۳۷
 ۲۳۸
 ۲۳۹
 ۲۴۰
 ۲۴۱
 ۲۴۲
 ۲۴۳
 ۲۴۴
 ۲۴۵
 ۲۴۶
 ۲۴۷
 ۲۴۸
 ۲۴۹
 ۲۵۰
 ۲۵۱
 ۲۵۲
 ۲۵۳
 ۲۵۴
 ۲۵۵
 ۲۵۶
 ۲۵۷
 ۲۵۸
 ۲۵۹
 ۲۶۰
 ۲۶۱
 ۲۶۲
 ۲۶۳
 ۲۶۴
 ۲۶۵
 ۲۶۶
 ۲۶۷
 ۲۶۸
 ۲۶۹
 ۲۷۰
 ۲۷۱
 ۲۷۲
 ۲۷۳
 ۲۷۴
 ۲۷۵
 ۲۷۶
 ۲۷۷
 ۲۷۸
 ۲۷۹
 ۲۸۰
 ۲۸۱
 ۲۸۲
 ۲۸۳
 ۲۸۴
 ۲۸۵
 ۲۸۶
 ۲۸۷
 ۲۸۸
 ۲۸۹
 ۲۹۰
 ۲۹۱
 ۲۹۲
 ۲۹۳
 ۲۹۴
 ۲۹۵
 ۲۹۶
 ۲۹۷
 ۲۹۸
 ۲۹۹
 ۳۰۰
 ۳۰۱
 ۳۰۲
 ۳۰۳
 ۳۰۴
 ۳۰۵
 ۳۰۶
 ۳۰۷
 ۳۰۸
 ۳۰۹
 ۳۱۰
 ۳۱۱
 ۳۱۲
 ۳۱۳
 ۳۱۴
 ۳۱۵
 ۳۱۶
 ۳۱۷
 ۳۱۸
 ۳۱۹
 ۳۲۰
 ۳۲۱
 ۳۲۲
 ۳۲۳
 ۳۲۴
 ۳۲۵
 ۳۲۶
 ۳۲۷
 ۳۲۸
 ۳۲۹
 ۳۳۰
 ۳۳۱
 ۳۳۲
 ۳۳۳
 ۳۳۴
 ۳۳۵
 ۳۳۶
 ۳۳۷
 ۳۳۸
 ۳۳۹
 ۳۴۰
 ۳۴۱
 ۳۴۲
 ۳۴۳
 ۳۴۴
 ۳۴۵
 ۳۴۶
 ۳۴۷
 ۳۴۸
 ۳۴۹
 ۳۵۰
 ۳۵۱
 ۳۵۲
 ۳۵۳
 ۳۵۴
 ۳۵۵
 ۳۵۶
 ۳۵۷
 ۳۵۸
 ۳۵۹
 ۳۶۰
 ۳۶۱
 ۳۶۲
 ۳۶۳
 ۳۶۴
 ۳۶۵
 ۳۶۶
 ۳۶۷
 ۳۶۸
 ۳۶۹
 ۳۷۰
 ۳۷۱
 ۳۷۲
 ۳۷۳
 ۳۷۴
 ۳۷۵
 ۳۷۶
 ۳۷۷
 ۳۷۸
 ۳۷۹
 ۳۸۰
 ۳۸۱
 ۳۸۲
 ۳۸۳
 ۳۸۴
 ۳۸۵
 ۳۸۶
 ۳۸۷
 ۳۸۸
 ۳۸۹
 ۳۹۰
 ۳۹۱
 ۳۹۲
 ۳۹۳
 ۳۹۴
 ۳۹۵
 ۳۹۶
 ۳۹۷
 ۳۹۸
 ۳۹۹
 ۴۰۰
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۵
 ۴۰۶
 ۴۰۷
 ۴۰۸
 ۴۰۹
 ۴۱۰
 ۴۱۱
 ۴۱۲
 ۴۱۳
 ۴۱۴
 ۴۱۵
 ۴۱۶
 ۴۱۷
 ۴۱۸
 ۴۱۹
 ۴۲۰
 ۴۲۱
 ۴۲۲
 ۴۲۳
 ۴۲۴
 ۴۲۵
 ۴۲۶
 ۴۲۷
 ۴۲۸
 ۴۲۹
 ۴۳۰
 ۴۳۱
 ۴۳۲
 ۴۳۳
 ۴۳۴
 ۴۳۵
 ۴۳۶
 ۴۳۷
 ۴۳۸
 ۴۳۹
 ۴۴۰
 ۴۴۱
 ۴۴۲
 ۴۴۳
 ۴۴۴
 ۴۴۵
 ۴۴۶
 ۴۴۷
 ۴۴۸
 ۴۴۹
 ۴۵۰
 ۴۵۱
 ۴۵۲
 ۴۵۳
 ۴۵۴
 ۴۵۵
 ۴۵۶
 ۴۵۷
 ۴۵۸
 ۴۵۹
 ۴۶۰
 ۴۶۱
 ۴۶۲
 ۴۶۳
 ۴۶۴
 ۴۶۵
 ۴۶۶
 ۴۶۷
 ۴۶۸
 ۴۶۹
 ۴۷۰
 ۴۷۱
 ۴۷۲
 ۴۷۳
 ۴۷۴
 ۴۷۵
 ۴۷۶
 ۴۷۷
 ۴۷۸
 ۴۷۹
 ۴۸۰
 ۴۸۱
 ۴۸۲
 ۴۸۳
 ۴۸۴
 ۴۸۵
 ۴۸۶
 ۴۸۷
 ۴۸۸
 ۴۸۹
 ۴۹۰
 ۴۹۱
 ۴۹۲
 ۴۹۳
 ۴۹۴
 ۴۹۵
 ۴۹۶
 ۴۹۷
 ۴۹۸
 ۴۹۹
 ۵۰۰
 ۵۰۱
 ۵۰۲
 ۵۰۳
 ۵۰۴
 ۵۰۵
 ۵۰۶
 ۵۰۷
 ۵۰۸
 ۵۰۹
 ۵۱۰
 ۵۱۱
 ۵۱۲
 ۵۱۳
 ۵۱۴
 ۵۱۵
 ۵۱۶
 ۵۱۷
 ۵۱۸
 ۵۱۹
 ۵۲۰
 ۵۲۱
 ۵۲۲
 ۵۲۳
 ۵۲۴
 ۵۲۵
 ۵۲۶
 ۵۲۷
 ۵۲۸
 ۵۲۹
 ۵۳۰
 ۵۳۱
 ۵۳۲
 ۵۳۳
 ۵۳۴
 ۵۳۵
 ۵۳۶
 ۵۳۷
 ۵۳۸
 ۵۳۹
 ۵۴۰
 ۵۴۱
 ۵۴۲
 ۵۴۳
 ۵۴۴
 ۵۴۵
 ۵۴۶
 ۵۴۷
 ۵۴۸
 ۵۴۹
 ۵۵۰
 ۵۵۱
 ۵۵۲
 ۵۵۳
 ۵۵۴
 ۵۵۵
 ۵۵۶
 ۵۵۷
 ۵۵۸
 ۵۵۹
 ۵۶۰
 ۵۶۱
 ۵۶۲
 ۵۶۳
 ۵۶۴
 ۵۶۵
 ۵۶۶
 ۵۶۷
 ۵۶۸
 ۵۶۹
 ۵۷۰
 ۵۷۱
 ۵۷۲
 ۵۷۳
 ۵۷۴
 ۵۷۵
 ۵۷۶
 ۵۷۷
 ۵۷۸
 ۵۷۹
 ۵۸۰
 ۵۸۱
 ۵۸۲
 ۵۸۳
 ۵۸۴
 ۵۸۵
 ۵۸۶
 ۵۸۷
 ۵۸۸
 ۵۸۹
 ۵۹۰
 ۵۹۱
 ۵۹۲
 ۵۹۳
 ۵۹۴
 ۵۹۵
 ۵۹۶
 ۵۹۷
 ۵۹۸
 ۵۹۹
 ۶۰۰
 ۶۰۱
 ۶۰۲
 ۶۰۳
 ۶۰۴
 ۶۰۵
 ۶۰۶
 ۶۰۷
 ۶۰۸
 ۶۰۹
 ۶۱۰
 ۶۱۱
 ۶۱۲
 ۶۱۳
 ۶۱۴
 ۶۱۵
 ۶۱۶
 ۶۱۷
 ۶۱۸
 ۶۱۹
 ۶۲۰
 ۶۲۱
 ۶۲۲
 ۶۲۳
 ۶۲۴
 ۶۲۵
 ۶۲۶
 ۶۲۷
 ۶۲۸
 ۶۲۹
 ۶۳۰
 ۶۳۱
 ۶۳۲
 ۶۳۳
 ۶۳۴
 ۶۳۵
 ۶۳۶
 ۶۳۷
 ۶۳۸
 ۶۳۹
 ۶۴۰
 ۶۴۱
 ۶۴۲
 ۶۴۳
 ۶۴۴
 ۶۴۵
 ۶۴۶
 ۶۴۷
 ۶۴۸
 ۶۴۹
 ۶۵۰
 ۶۵۱
 ۶۵۲
 ۶۵۳
 ۶۵۴
 ۶۵۵
 ۶۵۶
 ۶۵۷
 ۶۵۸
 ۶۵۹
 ۶۶۰
 ۶۶۱
 ۶۶۲
 ۶۶۳
 ۶۶۴
 ۶۶۵
 ۶۶۶
 ۶۶۷
 ۶۶۸
 ۶۶۹
 ۶۷۰
 ۶۷۱
 ۶۷۲
 ۶۷۳
 ۶۷۴
 ۶۷۵
 ۶۷۶
 ۶۷۷
 ۶۷۸
 ۶۷۹
 ۶۸۰
 ۶۸۱
 ۶۸۲
 ۶۸۳
 ۶۸۴
 ۶۸۵
 ۶۸۶
 ۶۸۷
 ۶۸۸
 ۶۸۹
 ۶۹۰
 ۶۹۱
 ۶۹۲
 ۶۹۳
 ۶۹۴
 ۶۹۵
 ۶۹۶
 ۶۹۷
 ۶۹۸
 ۶۹۹
 ۷۰۰
 ۷۰۱
 ۷۰۲
 ۷۰۳
 ۷۰۴
 ۷۰۵
 ۷۰۶
 ۷۰۷
 ۷۰۸
 ۷۰۹
 ۷۱۰
 ۷۱۱
 ۷۱۲
 ۷۱۳
 ۷۱۴
 ۷۱۵
 ۷۱۶
 ۷۱۷
 ۷۱۸
 ۷۱۹
 ۷۲۰
 ۷۲۱
 ۷۲۲
 ۷۲۳
 ۷۲۴
 ۷۲۵
 ۷۲۶
 ۷۲۷
 ۷۲۸
 ۷۲۹
 ۷۳۰
 ۷۳۱
 ۷۳۲
 ۷۳۳
 ۷۳۴
 ۷۳۵
 ۷۳۶
 ۷۳۷
 ۷۳۸
 ۷۳۹
 ۷۴۰
 ۷۴۱
 ۷۴۲
 ۷۴۳
 ۷۴۴
 ۷۴۵
 ۷۴۶
 ۷۴۷
 ۷۴۸
 ۷۴۹
 ۷۵۰
 ۷۵۱
 ۷۵۲
 ۷۵۳
 ۷۵۴
 ۷۵۵
 ۷۵۶
 ۷۵۷
 ۷۵۸
 ۷۵۹
 ۷۶۰
 ۷۶۱
 ۷۶۲
 ۷۶۳
 ۷۶۴
 ۷۶۵
 ۷۶۶
 ۷۶۷
 ۷۶۸
 ۷۶۹
 ۷۷۰
 ۷۷۱
 ۷۷۲
 ۷۷۳
 ۷۷۴
 ۷۷۵
 ۷۷۶
 ۷۷۷
 ۷۷۸
 ۷۷۹
 ۷۸۰
 ۷۸۱
 ۷۸۲
 ۷۸۳
 ۷۸۴
 ۷۸۵
 ۷۸۶
 ۷۸۷
 ۷۸۸
 ۷۸۹
 ۷۹۰
 ۷۹۱
 ۷۹۲
 ۷۹۳
 ۷۹۴
 ۷۹۵
 ۷۹۶
 ۷۹۷
 ۷۹۸
 ۷۹۹
 ۸۰۰
 ۸۰۱
 ۸۰۲
 ۸۰۳
 ۸۰۴
 ۸۰۵
 ۸۰۶
 ۸۰۷
 ۸۰۸
 ۸۰۹
 ۸۱۰
 ۸۱۱
 ۸۱۲
 ۸۱۳
 ۸۱۴
 ۸۱۵
 ۸۱۶
 ۸۱۷
 ۸۱۸
 ۸۱۹
 ۸۲۰
 ۸۲۱
 ۸۲۲
 ۸۲۳
 ۸۲۴
 ۸۲۵
 ۸۲۶
 ۸۲۷
 ۸۲۸
 ۸۲۹
 ۸۳۰
 ۸۳۱
 ۸۳۲
 ۸۳۳
 ۸۳۴
 ۸۳۵
 ۸۳۶
 ۸۳۷
 ۸۳۸
 ۸۳۹
 ۸۴۰
 ۸۴۱
 ۸۴۲
 ۸۴۳
 ۸۴۴
 ۸۴۵
 ۸۴۶
 ۸۴۷
 ۸۴۸
 ۸۴۹
 ۸۵۰
 ۸۵۱
 ۸۵۲
 ۸۵۳
 ۸۵۴
 ۸۵۵
 ۸۵۶
 ۸۵۷
 ۸۵۸
 ۸۵۹
 ۸۶۰
 ۸۶۱
 ۸۶۲
 ۸۶۳
 ۸۶۴
 ۸۶۵
 ۸۶۶
 ۸۶۷
 ۸۶۸
 ۸۶۹
 ۸۷۰
 ۸۷۱
 ۸۷۲
 ۸۷۳
 ۸۷۴
 ۸۷۵
 ۸۷۶
 ۸۷۷
 ۸۷۸
 ۸۷۹
 ۸۸۰
 ۸۸۱
 ۸۸۲
 ۸۸۳
 ۸۸۴
 ۸۸۵
 ۸۸۶
 ۸۸۷
 ۸۸۸
 ۸۸۹
 ۸۹۰
 ۸۹۱
 ۸۹۲
 ۸۹۳
 ۸۹۴
 ۸۹۵
 ۸۹۶
 ۸۹۷
 ۸۹۸
 ۸۹۹
 ۹۰۰
 ۹۰۱
 ۹۰۲
 ۹۰۳
 ۹۰۴
 ۹۰۵
 ۹۰۶
 ۹۰۷
 ۹۰۸
 ۹۰۹
 ۹۱۰
 ۹۱۱
 ۹۱۲
 ۹۱۳
 ۹۱۴
 ۹۱۵
 ۹۱۶
 ۹۱۷
 ۹۱۸
 ۹۱۹
 ۹۲۰
 ۹۲۱
 ۹۲۲
 ۹۲۳
 ۹۲۴
 ۹۲۵
 ۹۲۶
 ۹۲۷
 ۹۲۸
 ۹۲۹
 ۹۳۰
 ۹۳۱
 ۹۳۲
 ۹۳۳
 ۹۳۴
 ۹۳۵
 ۹۳۶
 ۹۳۷
 ۹۳۸
 ۹۳۹
 ۹۴۰
 ۹۴۱
 ۹۴۲
 ۹۴۳
 ۹۴۴
 ۹۴۵
 ۹۴۶
 ۹۴۷
 ۹۴۸
 ۹۴۹
 ۹۵۰
 ۹۵۱
 ۹۵۲
 ۹۵۳
 ۹۵۴
 ۹۵۵
 ۹۵۶
 ۹۵۷
 ۹۵۸
 ۹۵۹
 ۹۶۰
 ۹۶۱
 ۹۶۲
 ۹۶۳
 ۹۶۴
 ۹۶۵
 ۹۶۶
 ۹۶۷
 ۹۶۸
 ۹۶۹
 ۹۷۰
 ۹۷۱
 ۹۷۲
 ۹۷۳
 ۹۷۴
 ۹۷۵
 ۹۷۶
 ۹۷۷
 ۹۷۸
 ۹۷۹
 ۹۸۰
 ۹۸۱
 ۹۸۲
 ۹۸۳
 ۹۸۴
 ۹۸۵
 ۹۸۶
 ۹۸۷
 ۹۸۸
 ۹۸۹
 ۹۹۰
 ۹۹۱
 ۹۹۲
 ۹۹۳
 ۹۹۴
 ۹۹۵
 ۹۹۶
 ۹۹۷
 ۹۹۸
 ۹۹۹
 ۱۰۰۰

لکن ضعیف و حقیر بولغان رسول آلاغده دلیل و حکمت ایله
 مقابله ایته، تاعئیرلی قورقنچلی و عظلم ایله و عظیمدر ایدیکه: گویا
 اوزی قوشقان و طیفغان حکملرنی بیرینه ینکرتوچی پادشاه یا که بالا-
 لرینلک تربیه سنه غایت اعتبارلی آتا ایدی. بو ضعیفکه بو قدر زور
 قوت و بو امیگه بو قدر کیلک معلومات و جاهلیت قارا کفولغنه اوسکان

بو یتیمگه بو عالی و حکمتانی ارشادلر قابدن کلدی. عجیباً؟! — عقلنک،
 ایکنچی تورلی قوت تصور ایتوی ممکن بولمادیغندن بشرنک سعادتنه
 مرحمتا اعتبار ایتکان الله نلک و حیسیله بلدرگان علملرنی نتیجه سنه حاصل
 اولمشدر. طعن و تهمت ایتارگه بول قالماسون ایچون جناب حق الک
 حقیر سانالغان ذاتلرنی رسالتمکه انخاب ایتوب آلا ر واسطه سیله
 امنلرنی ارشاد و فطرتلرینه دعوت ایتونی قانون باصامشدر. بو ذاتلر
 نلک طاوشلری تاءئیری سایه سنه بشر سعادت و هدایت بولینه سلوک
 اینه کلمشدر. مدرسه لرده تربیه کورمگان، مد نیت محیطنه اوسمگان
 بر یکنک عالم و جاهل بتون ملتلرنی آکلارغه و فطرتگه دعوتنمن،
 الک عالی شریعت ایله کلوب بتون بشرنی سعادت بولینه یئنا کلاوندن
 آرتق رسالته دلیل بولنماز. ساده لککگه الک یاقن و کائناتغی نظا-
 ملردن بحث ایتودن الک عاجز بر امت ایچنک طوغوب بتون ملتلرنی
 کائناتده غی نظام و سرلردن بحث ایتارگه دعوتی، حکیم و فیلسوفلرنی
 ارشادی رسالت و آنلک اهمیتن آرتدره و آنلک شکسز رسول بولون
 اثبات ایتهدر. آنلک یکریمی اوج یسل ایچنده دنیاغه کتورگان زور
 انفلابی فوق العاده و هیچ بر ملته کورلما دگنندن اوزیگنه رسالته
 دلیل بولور لقدر. بوامی رسول رسالتن عقل، فکر، فصاحت و بلاغت
 میداننده مسابقه — تحدی — ایله اثبات ایتدی. و بتون بشرگه قارشی
 یاریشو میدانی آچوب بتون ادبا و بلغانی حیرته قالدروب رسالتن
 تصدیق ایتدردی. قرآن بالغان، و خطادن مصون الله سوزی و «محمد
 بن عبدالله الهاشمی» علیه الصلاة والسلام حضرتلرینلک الله طرفندن
 منگولک دین ایله یبارگان رسول بولوبنه چن کوللندن ایمان ایتدیلر.
 همانده هر امت ایچنده اسلامیت نوری ایله مشرف بولغان عالم،
 فاضلر و زور مستشرقلر کورلماکده در.

اهدنا الصراط المستقیم!

و ح ی

مقدمه

انسان طبیعت سرلرن بلودن نیقدر عاجز، بلنگان نرسه سی کائناتقه نسبتا یوق حکمتک ایسه ده هر علمی ایرشمگان، سببی بلنمگان نرسه لرنی انکار ایته در. اوزینه سببی مجهول بولغان نرسه نیقدر واقعده حقیقت بولسه ده آنارغه قارشسی زور صوغشلا آچادر. شاید بونلک سببی حواس خمسه ایله بلنگان نرسه لرگه گنه اشانو انسانده طبیعت حکمنده و فوق الطبیعه بولغان نرسه لرنلک بو حواس ایله بلنورلک بولماوی و حقیقت بولوی بلنمگان نرسه نی قبول ایتماوندنیر. سببی نرسه بولسه بولسون انسانداغی بو انکار کرک عقیده و کرک مسائل علمیه ده زور نزا علم و مهاربه لرگه اسکیدن بیرلی سبب بولوب کلمکده در. انسان حواسی ایله بلنگان نرسه لرگه گنه ایمان اینسه بلکه بونزاع و صوغشلا بولماس گمان ایتموب - متافیزیک - فوق الطبیعه بولغان علم لرگه قیمه بولونیده خیال ایتمشلا. اوکوست قونت (۱۷۹۷-۱۸۵۷) پوز پتیویزم - محققات قطعیه - اسمیله برمسلاک فلسفی تائیس ایتمش اییدی. کوزمز کورمگان، قولاغمز ایشته مگان و باشقه حواسمز ایله بلنمگان و تتبعات طبیعیه ایله ماهیتلرن بیلاگلاو ممکن بولمغان نرسه لر ایله اشتغال ایتمیک دیمش اییدی. لکن انسانده فوق الطبیعه بولغان نرسه لرنی سیزو قوه سی طبیعت حکمنده بولد یغندن و هرکون سببی مجهول لگندن فوق الطبیعه حکمن آلتغان نرسه لر بلنوب تور دیغندن بو کیی فلسفه لر آدمی فوق الطبیعه بولغان علم لر ایله اشتغال ایتموب دن مانع بولا آلمیدر. هله مدنیتنه حیران بولد یغمز غریبه یوزلر چه عالم و فیلسو فلر تفویم صناعی، اسپریتیزم کیی علم لرنی قورال ایتموب مسائل روحیه ایله کیچه و کوندز اشتغال ایتمکده لر. اگر بز قونت کیی محققات قطعیه دن باشقه سی ایله اشتغال ایتمیک مذهبنده بولنوب چیلرغه قارش «مجهول و روح مسئله لر» اسمنده غایت قیمتمدار کتاب

یازغان کامیل فلاماریون دیدگنچه حواس خمسہ ایله بلنگان نرسه لرنی حقیقت صاناب حکمتمنی شول اساسده یورتساک غایت آلدانرمز. حواس سمز بزنی بیک کوب نرسه لرده آلداته در. قیاش، آی و باشقه یولدن لر بزرگه بیر طرفانده ایلانہ لرو پراخود یا که قایق ایله ساحلدن کینتساک ساحل یورکان کبی کورینه در. حواسمز بزرگه بیرنی حرکتسز کورساته در. قولاغمزغه تورلی طاشلر ایشنله. هوا ایسه برطاقم تموجاتدن باشقه بر نرسه نی ده بزرگه نقل ایتمی. ایشنه بولار حواسمز نظرندہ همه سی طوغری حقیقت ننگ باشقه بولوی زمانمزده هر کمگه معلوم. ایسکی زمانلرغه کوز صالحاق حال یزه شول روشده. فیثاغورس مدرسه سی ترقی ایتموبه باشقه کائناتده نسبتا غایت کچوک بیرنگ اطرافنده بوقدر عالملر آیلانوبینه قاراغانده بیرنگ قیاش اطرافنده آیلانوی میخانیکیت افلاک قانونلرینه موافق بولون کشف ایتمش ایسی. بونظر به گه قارش اول زماننگ الگ زور عالم وفیلسوفلرندن بولغان افلاطون و آرنمید و الگ زور هیئت عالملرندن هیپارک و بطلامیوس کبی ذاتلر استهزاده بولندیلر. سو قراطنگ وحدانیت خصوصنده کوردگی بلالری غایت مشهور. تورماده آغو ایچارگه مجبور بولدی. قیاش یونانستانده غنی پیلوپونیز - موره - شبه جزیره سنندن زور دیوی ایچون انکسا غورس نیتدر ظلملر چکدی. بولاردن ۴۶۰۰۰ سنه صوگ غالیلیه بتون عالملر یردن زوردر فکرنگ بولغوی ایچون نیتدر اذا و جفالر کور دی. الگ زور کمیایر و آقادمیا اعضاسندن بولغان موسیو بومه هوا اوقیزین و آزدتدن مرکب بولون کشف ایتمک لار و اوز به غه قارش پروتستو ایتموی بیک کوبدن توگل. خلاصه نیتدر کشفیات و مخترعات بولسه برنجی درجه ده همه سی حقارت و استهزاء ایته کلمشدر. بخاره، الکتریک، فونغراف و باشقه لر بوندن مستثنا توگل. بوکبی حقیقتلر بوقدر حکیم وفیلسوفلر طرفنده نینچون استهزاء و حقارت کوزی ایله باقلدی؟ - آدم اوز مسلکینه موافق بر حقیقت ایتموب بلماوندن و بلنگان نرسه نی قبول ایتمارگه قورقمیغندن.

اسکیکه و حاضرده بتون عالمنی مشغول ایتمک علم نجوم و سحرنی

بالکلیه بوش نرسه صانامق ممکن توگسل . کړک غرب وکړک شرق همه سی مشغول . کوب نرسه لرنی وزور حادنه لرنی وقتندن ایلک خبر بیرمکه لر . اهلینه مخصوص زور مجله لر نشر ایتمکد لر . هله سلفلردن قالغان کتب علمیه ده مفصل ذکر ایتمش و مخصوص کتابلر یازلمش و یازلمقده در . عصر مزده خوارق علمیه تسمیه ایتملگان علوم عالیه بار که : اصراری ایله بتون عالمنی حیران ایتمکده در . آلمان طبیی مسمر (۱۷۳۳-۱۸۱۵) کشف ایتمکان « سیال مغناطیس حیوانی » بتون عالم طرفندن تصدیق ایتمکده . اوزی دو قنور و اهل علم . خسته لرنی مغناطیس حیوانی ایله دوالرغه باشلادی . بو بر اسم . مسما و معناسنی بو کونگه قدر اهل فن کشفن عاجز اولمشدر . اصول تداو یسی خارقه صانالمشدر . بر چیلک ایچنده گی صونی اوز تعبیرنجه مغناطیسلاب یاننه چیلغان خسته لر قایسی آیاغن قولن طغوب و بعضیسی اوستوینه سیبوب شفا طبابوب سلامتلنور اولمشدر . مسمرنگ صونی مغناطیسلاوی علمی اصوله توگسل . بلکه سحر بازلق صورتنده . مسمر فرانسه ده اعتمار قازانسه ده معترضلردن قوتوله آلمامشدر . فرانسه ده بو اصول تداو یمن بحث ایتمک ایچون علمی قامسیه تشکیل اوانوب سیالنگ ماهیتی مجهول بولسه ده تائیری شکسز بولوی حقیقه مضبطه تقدیم اولنمش .

مغناطیس حیوانی ننگ ماهیتی مجهول بولغان کبی الکریقننگ ماهیتی ده مجهول . فقط تابع بولغان طبیعی قانونلری کشف اولنم یغندن علم حکمت آنی قبول ایتمشدر .

هله اسپر تیزم ، گپو تزم ، تیلپاتیا - بر آدم روحیننگ ایکنچی روحه یراقدن تائیری - کبی علملر بتون عالمه شهرت تاپدی . غربده زور عالم وفیلسوفلر نظارتنده تفقیش ایتملوب کوب عالملر طرفندن تصدیق ایتمدی . لکن قواعدن تمامیه کشفن بتون عالم حیران . علم روحه قورال ایتمکان بوفنلر اوزلری مستقل برار فن شکلن آلوب غایت کوب کتابلر یازلمدی . مجهول بولغان قوت سببلی

جیکل بولغان نرسه نڭ آوراویوی، آور بولغان نرسه لرنڭ جیکلابوی ثابت بولدی. استخضار ارواح شایع بولدی. تورلی کشیلرنڭ روحلری بدنلرنندن چغارلوب یوزلرچه چاقروم مسافه لرگه یبارلدی. تنویم مغناطیسی قاعده سی ایله اوتکان کونارینی وکلاچکده نرسه کوره چکلری سویله تلمدی. روحنڭ وجودی وخلودی اثبات اینتلمدی. حتی بولارنڭ کوبسن هرکمگه اوزی تجرببه ایتوب بلورگه ممکن. بولارنی اثبات علم کلام وظیفه سی توگل. آنچق روحه تعلقلی مسئله لر جهله سنندن. علم کلام وظیفه سی ایسه فننده اثبات اینتلکان قاعده لرینگنه قورال اینتمکدر. تمام معلومات آلمق نیتند بولنغان ذاتلریبو خصوصک کوب تلملرده یازلغان کتب علمیه گه مراجعت اینسو فلر و تجرببه ایتوب قاراسونلر. بزگه انگلنره، فرانسا، آمریکا، الما نیا وایتالیا کبی مدنییتلی امتلرنڭ تواتر درجه سنه ایرشورلک عالملری اوزلری تجرببه اینتمگدن صوڭ روایت اینتولری یتهدر. بو غنلرایله مشغول بولغان کوب عالم وفیلسوفلر روحنڭ بارلغن، غایت آز بروتقه یوزلرچه چاقروم مسافه لردن آیلانوب کلون وبوش بولغان یرده طاوشلرایشتلون معلوم قاعده ودلیللر ایله اثبات اینتمشلردر. بومقدمه دن انسانک بدن وروحندن عبارت ایکی قوت بولویده آڭلاشامشدر. انسان بدنی ایله یرده گی باشقه عنصرلر آراسنک آیو-رما بولماویده هر کمگه معلومدر. انساننڭ بتون فضائلی روحی ایله در. اخلاق و تربیه همه سی روحه عائددر. انسانلر آراسنده غی آرتقلق ینه شول روح ایله در. روحینڭ علویتنی سایه سنه انسان ملکوتیت تعبیر اینتلکان درجه گه ایرشوب قدرت الهی تائیریله نبی ورسول بولادر. نبی ورسوللر بوقاریده ذکر اینتلکان رهوشده اخلاقا و عملا بتون بشردن اوستون بولوب برطاقم معجزه لر ایله تائید اینتمش ذاتلردر. تاریخ بتون رسالت دعوا اینتلکان ذاتلرنک اخلاقا و عملا مجموع بشردن اوستون بولدیقلرن اثبات اینتمگندن و تاریخ دلیل قاطع بولدیغندن آلا شکسز رسوللردر. اشته

شول ذاتلر مملڪوتيت صفاتى ايله (روحى) احكامنى الله دن تلقى ايتار
 لر و بشريت صفاتى ايله تېلىغ ايتار لر. بوتلقىنى وحى تسميه
 ايتلمشدر. وحى لغنده كشيدين باشروب سوز سويله مك، مكدوب،
 رسالت و مطلق بلدرر ايچون باشقه سته سوز سويلاوگه اطلاق اولنور.
 صوكره الله طرفندن پيغمبر لرگه القا ايتلكان معنالرده مشهور اولمشدر.
 «واسطه يا كه واسطه سز الله طرفندن القاء ايتلوى يقينا بلنوب
 آدمنىڭ كوكلنده حاصل بولغان بلم» ديوب تعريف ايتلور. واسطه
 ايله بولغانى طاوش ايله واسطه سز بولغانى طاوش سز مطلق القاء ايله
 اولور. اشته شول وحى تعبير ايتلكان القات الهيمنىڭ الله تعبين
 ايتلكان بعض ذواتقه حصولينىڭ امكانى و باشقه بشرگه معلوم بولغان
 نرسه لرنىڭ شول القات واسطه سيله معلوم بولوى عقل نظر نده ممكن
 و واقعدر.

هر كمگه بدهمة معلوم بولغان ره و شده عقول بشر تور ليچه؛ فهم
 و باده بعضيسى بعضيستن على؛ على بولغان عقللر توبان درجه ده گى
 عقللر ادراك ايتمك نرسه لرنى ادراك ايتنه؛ تعليمنىڭ تاثيرى ده
 معلوم. فقط عقول بشرده گى بو تفاوت هر طبقه ده غى خلقده كورلر.
 گندن كسب و اختيارنىڭ دخلى بولمغان فطرت تاثيرندن بولون انكار
 ممكن توگلدلر. عقلنىڭ مرتبه سى چيكسز متفاوت؛ بعضيسى قاشنده
 نظرى بولغان نرسه آناردن عاليرك عقل نظر نده بديهى؛
 و نيقدلر يوقار و غه كيتسك شول قدر تفاوت بولنه چغى معلوم. زور
 همت و عقل ايله لرى كچوك عقللر غه نسبتا ممتنع، وقوعيسى ممكن فرض
 ايتلمگان مقصودلرنىڭ وقوعسن ممكن سانيلر؛ سعى سببلى ايرشكچ
 كچوك عقللر حيران قالا؛ كوب و قنده اول مرتبه ده انكار ايتلر؛
 ائت ايتلكاچ هر كمگه معلوم بولغان بر نرسه بولوب قالدلر. يوقار و ده
 ذر ايتلكان مقدمه لر ثابت بولسه (البتة ثابت) بعض نفوس عاليه
 نىڭ اصل فطرتلر نده گى علويت سببلى انسانينىڭ كمالغه وافق اعلى
 غه ايرشوب الله تبارك و تعالى حضرتلر نده بزننىڭ استاذلردن تلقى

ایتومزدن آجغراق ره وشده تلقی ایتولرنده عقل قبول ایتار. بو
 ذاتلر اللهدن تلقی ایتکان حکملرن امتلرگه تبلیغ و آلارنی بو حکملرگه
 دعوت ایتارلر. الله نلک بو قانونی بشر نلک مصلحتی، احتیاجی و بشرنی
 سعادت یولینه ایرشدرمک ایچون یگانه وسیله بولوی تکرار بیان ایتلدی.
 مقدمه ده بیان ایتلگان، اسکی، ویکی فلسفه تأکید ایتکان
 ره وشده فطرتلری ایله صافی بولغان بو ذاتلرغه ارواح عالییه نلک
 ظهوری والهی حکملرنی روحلرینه تلقیناتی نیچون میکن و واقع بولما-
 سون؟. بزگه سببی معلوم بولمغان ایچون ردلازم بولسه سیال مغناطیس
 حیوانی، اسپیرتیزم، کیپوتیزم، تیلپاتییا و بولار واسطه سیله حاصل
 بولغان روحی بتون اثرلرنیده حتی الکترونیک کبی ماهیتلری معلوم
 بولمغان بتون مدنیت اثرلرن انکار لازمدر. وحی ایله الکترونیک
 آراسنه هیچ آیرما یوق. الکترونیک نلک تابع بولغان قوانین طبیعییه-
 سی معلوم بولسه وحی نلکه طبیعت بشرده گی تأثیرات معنویه سی
 معلوم. اشته بو طاوشسز بولغان وحی. بو ذاتلرغه طاوش ایشتلون،
 ارواح عالییه نلک شعللری کورنون نبوت و رسالتگه دشمان بولغان
 کشیلرده اعتراف ایتدکلرندن و مقدمه ده ذکر ایتلگان ره وشده عصر
 مزده ده انکار میکن بولمادیغندن ثابتدر. فقط وحی منکرلری بو طاوشلر
 مخصوص آورولرغه مبتلا بولغان کشیلرگه کورنگان و ایشندو لکان کبی
 خیالی بر نر سه گنه، واقعه بر نر سه ده یوق دیلر. سبحان الله نیتدر
 انکار و عناد؟! درست دماغلرنده خسته لک بولغان خیالی و مجنونلرغه
 نسبتا بولا بلور. فقط بتون خسته لکلردن سلامتکلری عالم انسانیتکه
 بولار کتورگان انقلابدن، عالی قانونلردن و بتون بشرگه اخلاقا و عملا
 اوستو نلکلرندن معلوم بولغان ذاتلرنی نیچوک خیالی دیوب ایتور
 گه ممکن؟. یوزلرچه ملیون عقل آیه لری اشانغان و رسالتلرن علمی
 دلیللر اثبات ایتکان مقدس ذاتلرنلک خیالیلق و باشقه تورلی خسته
 لکلردن سلامت بولولری بدیهی. خسته بولغان خصوصا دماغی خسته
 لکگه مبتلا بولغان کشیلرنلک عالی قانونلر یا صاب هر جهنندن

سلامت، ماللری، عسکرلری کوب و قوراللری کیسکین پادشاه وقوت
ایه لرینه غلبه لری، عالم وفیلسوفلرنی اوز تعلیملرینه دعوت ایتوب
ایبارتولرن هیچ بر عقل آیه سی قبول ایتماز. بناء علیه وحی نلک
هر ایکی قسمی ثابت. لکن مقدمه ذکر ایتملگان ره و شده آدم
بر نرسه گه الفت ایتماوندن، اوز مسلسکینه موافق بر حقیقت ایتوب
بلماوندن و حقیقت ایتوب بلنمگان نرسه نی قبول ایبارگه قورقدیغندن
کوب حقیقتلرنی انکار ایته در. اشته شولار جهله سندنده بتون انسا-
نیمکه کیره ک و حقیقت بولغان و حیدر.

قرآن

رسولنک جاهلیتده و رسالت کلدکن صوگ یوقاروده ذکر
ایتملگان حال و صفاتلرده بولنونده بتون تاریخ و آنک سیرتن یازو
چیلر اتفاق ایتمشلر؛ و بزگه ده ذکر ایتملگان حالده بولوی تواتر
ایله ایرشمشدر. و بتون امتلر آنک قرآن ایله کلونده و آنی صحابه
لرینک کوبسینه حرفیا یادلاطونده و بو کونگه قدر کاغدلرگه یازلغان
مصحف شول قرآنک اوزی اولونده اتفاق ایتمشدر.

قرآن اسکی امتنک حاللرن حاضرگی و کیلاچک زمانلرغه عبرت
و نمونه اولورلری روشده بیان ایتمشدر. تاریخقه قوشلغان یالغان
خرافات و همیلرنی طاشلاب اگ قسقه ره و شده بلیغ صورتده امتلرنک
حاللرن بیان ایتمدی. بشرنک اگ زور مصلحتلرین بولغان رسوللرنک
سیرتلرن، اسکی خلقلرنک اول ذاتلر ایله معامله لرن حکمت تشریعه موافق
حکایه ایتمدی. اول ذاتلر قالدرغان الهی کتابلرنی شهوت و شخصیات
سائقه سیله تفسیر و تعریفلری و بوسبیلن بتون انسانلرنک عقیده لرن،
عبادتده گی روح و تاء ثیرلرن بوزولری ایچون شلته لدی.

قرآن امتلرنک مصلحتلرینه موافق بولوی تطبیق ایله عملده کورلگان
و بوسایه ده نظامسز اللّٰه وحشی برامت ترقی ایتوب غایت زور مدنیت

قالدروینه سبب بولغان حکملر ایله کلدی. لکن اول حکملرنی اهمال وروختن یراغبو سببلی انسانیت وقتلیچه مدنیت فاضله دن محروم اولدی. وشول سببدن بو عالی شریعتنک بتون وضعی قانونلردن اوسبتون وفایده لی بولوی انصافی اهللرینه معلوم اولدی. قرآن الک قاطی کوئللرگه تأثیر ایتارک ادب، وعظلمر ایله کلدیکه: وحشی بر امت بو تأثیر ساریه سنده فضلیت و اخلاقده بتون امتلرگه رهبر اولدی.

تواتر ایله ثابت بولغان ره وشده قرآن اینگان وقتده عربلر فصاحت و بلاغتنک کمالینه ابرشکانلر، ادبیاتلمری ترقی ایتکان وهر کون ادبیاتده یاریشه ایدیلر. اوشنداق تواتر ایله معلومدرکه: رسولگه مقابله ایتارگه بار بلاغتلرن صرف ایتهلر ورسولده قرآن اوزینک معجزه سی و بر ایکی گنه آیتیله بولسه ده مقابله ایتولرن صوری ایدی. امی و یارلی کنوچیگه ایدارونی اوزلرینه معنوی و مادی زور کهچیلک اعتقاد ایتکان ملسلر و امیرلر خطیب، شاعر و یازچیلر نی مقابله و الزام ایتارگه دعوت ایتهلر ایدی. بابالرینه، معبودلرینه و عقللرینه هجوم ایتکان دعواچینی الزام ایتیک بولارنک برنجی امللری ایدی. لکن بولار قرآننی نیتدرط کلا تماسقه و نیتدر مقابله ایتارگه اجتهاد ایدوب بار قوتلرن صرف ایتسه لرده تواتر ایله معلوم بولغان ره وشده عاجز قاله یلر. امللری بوشقه چقدی. الله نک سوزی و الهی حکملر بنده لر املینه غلبه ایتدی. تواتر ایله کو چرلگان بو حاللر محمد علیه السلام نک الله رسولی و قرآن الله سوزی بولوینه آچق وانکار ایتو ممکن بولمغان دلیلدر. عکس حالده بر امی، یتیم کنورگان قرآننی بلاغت و فصاحت میداندنک اوز شوچیلر البته کنورلر ایدی. اگر قرآنده غی معجز شولغنه بولسه ده الله سوزی بو اوی شکسز ثابت بولور ایدی. حال بوکه قرآننک معنوی معجزه لری ده نهایتسزدر. آلا ر جمله سندنده عوام آکلارلق ایتوب علمی مسئله لرنی بیان ایتکان اصوللرینک الک صوغفی وقتلرده اثبات ایتلکان نظریه لرگه موافق بولویدر. غیبندن خبر بیرگان «روملرنک تیز وقتده غی مغلوبیتلری»، «ایمان

اینگان و ایندگو عمل ایسه سی مؤمنلرنک غلبه لری ویرگه خلیفه بولاچقلمری «
 کبی خبر و بشارت لرنک قرآن بیان اینگان ره وشمه و قوعلمری، حیات
 و انقراض امم کبی زور اجتماعی مسئله لرنک تمام واقعگه موافقتی،
 ایسکی زمان خلقینک تاریخلرن کوروب ویرلرنک یروب، عصرلرنده
 طوغوب خبر بیریگان کبی خبرلرینک درست لگی رسولنک هلاکو
 عسکرن بیان اینگانمه علامت حتی سیمالرن و جاپاطلرینه قدر بیان ایتوی
 معجزه توکلده نرسه در. دعوتی بتون طرفقه تارالوبده عرب امتی کبی
 زور بر امتنک بلاغت ایله شهرت تا پماغان وشغالمنمگان قوتسز بر
 یتیمگه مقابله ایتودن عاجز اولوب الله رسولی بولوینه ایمانلری
 و برکتو چینک ازولگان اسکی مدنیتنی دنیاغه چغاروب بتون عالمده زور
 برانقلابه سبب بولوی و بتون تورمشنی اوزگار توی فوق العاده
 لگینه و الله رسولی بولوینه انک زور دلیل توکلده نه در. عالمده انسا
 نلر عالی مدرسه لری توروبده ثبات و غیرت، اخلاق فاضله و اجتماعی
 افکارده آنارغه قیاس اینارلک درجه لردن انک توبان درجه سنده ابر
 شه آموالری دعواسی نک حق بولون آچق اثبات ایته در. بناء
 علیه قرآن الله سوزی، محمد علیه السلامه انک حق رسولی بولوینه
 ایمان ایته مز.

اسلام دینی

اسلام دینی محمد علیه السلام بیان اینگان، صحابه لری و آلا رغه عصر
 داش بولغان ذاتلر حفظ اینگان و هیچ براهتلافسز، تاء ویلسز و هیچ
 بزمده بیکه میللسز سنه لرجه عمل اینتلگان دیندر. بز بودیننک حقیقتن
 قرآن و صحیح حدیثلرگه ایباروب بیان ایته چکمز: اسلام دینی ذات
 و افعالنده اللهنی برله ب و هر مخلوقغه اوخشاودن پا کلاب کیلگان
 دیندر. اللهنک وحدانیتن و ذات پا کینه موافقی علم، اراده و قدرت
 کبی صفاتلرن دلیللر ایله اثبات ایتمشدر. اللهغه هیچ بر مخلوق

او خشاماون و هر نرسه نی یار اتون و هر آدم عاقبت آنارغه قایسته چغن
 بیان ایندی. قرآنک اللهغه نسبت اینتلگان یوز، قول، بر اورنده قرار
 لنو کبی سوزلرنک معنالری عربلرگه معلوم ایندی، بوکبی سوزلرنک
 معنالرنده اشتباه واللهغه ذاتی وصفاتنده هیچ بر روح و بدنک مشا-
 بهتن تجویز ایتمادیلمر. الله اوزگارونی قابل بولمغان علم ازلی
 قانونی ایله اوزی تلگان ذاتلرنی غلبه و علم ایله تخصیص ایندی.
 و هر عقل آیه سن مقدمه لری حسی یا که بدیهی درجه سنه ایرشکلن
 دلیل و برهانسز بوداتلرنی تصدیق ایتمدن منع ایندی. رسالتدن عبارت
 شول علم آیه لرینک باشقه عادی آدملردن ممتاز بولماولرن الله
 اذندن باشقه اوزلرینه فایده و ضرر اینتارلک قوتکده آیه بولما-
 دیقلرن، بلکه اللهنک حرمتلی قللریغنه بولولرن، آلا قولنده ظاهر
 بولغان خارقه لرینک حکمت و فتنچه مخصوص وقت و اورنده الله
 اذنی برله ظاهر بولون واللهنک هر اشی حکمت و دلیللی اینگن
 بیان ایندی.

«الله سزنی آنالرگز قارنندن چقاردی. سز بر نرسه بله یسر
 اینگز. الله سزگه قولاق، کوز و قلب کبی اعضالرا نعم ایندی. اللهغه
 شکر اینگز!» مفهومنده غی آیتلر ایله الله بزرگه حواس و قوه فکریه
 احسان ایندگن منت مقامنده ذکر اینتوب شکر اینتارگه بیور ادر. شکر
 ایسه عربلرگه معلوم. انعام اینتلگان نعمتی برینه صرف اینتمک ایله
 اولور. مذکور حواس و قوه عقلیه مزینک شکر می مذکور قوه لرنی فایده
 مز، مادی و معنوی تربیه مزگه، اللهنک کائناتده غی اثرلارن فکرلاب
 آنک هر قوتدن عالی و عقلمز کنهن احاطه اینتارلک درجه دن خارج،
 وبتون عالمر آنارغه مسخر بولون فکرلرگه صرف اینتمک ایله، و آنار
 دن باشقه غه خشوع و التجاء اینتمک جائز بولماون، هر ایندگولکگه
 قارش جزا و هر یاوزلقغه مقابل عذاب آنک تصرفنده و اینکنچی حیا-
 تده غی نظام و انتظامغه آیه اول ذات اقدسکنه بولون بلورگه قورال
 اینتمک ایله اولاجغی آشکاردر. اسلام بو تعلیمات ایله کلگان ایکن

بو تعلیمات انسانیتکه نیندی فایده بیره؟ تعالیم دینیه ننگ حرکت اجتما عیه گه تأثیرن بلیگان واسکی عقیده لردن خبردار بولغان ذاتلر بلور لرکه: بو تعلیمات وننی عقیده لرننگ طامرلرن کیسندی، صورت وشکل وئیتیکه باشقه بولسه ده معنا بر بولغان خرافاتلرنی تارمار ایتندی. بو عقیده سببلی آدم باطل عقیده لرگه ایبارگان بوزوق وهملردن عقلنی پا کلادی. وهملرگه ایبارگان یاوز ملکه لر کوکلردن کیتندی. آدم بو اعتقادی تقدس سببلی معبودلر حقنده اختلافدن قورتلوب قدری کوتارلیدی، و قیمت معنویه سن زورایدی. شول تقدس سببلی یر، کوکلرنی وبتون انسانرننگ خالق بولغان الله دن باشقه غه خشوع ایتماز بولدی. هرکشیکه ابراهیم کبی: «بن حقیقت بولغان دینگه میل ایتوب یر کوکلرنی یاراتقان الله غه عبودیتمی اظهار ایتوب توجه ایتدم. بن مشرکلردن دگلم» یا که رسول کبی «نمازم، عبادتم، حیاتم و وفاتم بتون عالملرنی تربیه سیله مترقی ایتوب یاراتقان الله غه مخصوصدرکه: شریکی یوقدر. وبن بوننگ ایله ماء مورم. و برنجی مسلمانلردنمن» دیومباح بلکه فرض اولدی. و بوسایه ده نفس انسانی حریت کسب ایتدی، الله اراده سنندن جزء یا که تمام الله اراده سی گمان ایتلیگان رئیس لر اراده سی، قهرلر، تاشلر، آغاچلر، ویلدزلر، کبی خیال اختراع ایتگان وهمی اراده لر بویندرغندن اوزن قوتقاردی. واسطه چیلر، شفاعتچیلر، کاهنلر وهر اسرارغه اطلاع دعوی ایتوچیلر، بینه ایله الله آراسنده غی بنده ننگ عمللرینه تصرف حقن اوزلرینه نسبت ایتوچیلر کبی بر طاقم دجال و ابلیسلر نفوذی آستوندن بو عقیده سببلی انسان خلاص بولدی. آدم حریتلی برانسان اولدی. الله نظرند هرکم مساوی، آدملر آراسنده افضلیت عمللر، عقللر وکسب معارف ایله اولون آکلادی. الله غه یاقینلق عقلننگ وهملردن پا کلگی وریاسز خالص عمل ایله اولدیغن بلدی. و بو عقیده سایه سنده کسب ایتلیگان ماللر کاهنلر کبی بر طاقم اشسزلرگه صرف ایتلمازدن اهلی بولغان فقراء وبتون خلقغه فایده سی یرلرگه صرف ایتلور بولدی.

اسلام «هر کم ذره قدر فايده يا که ذره قدر باوزلق اشلاسه
جزاسن کورر»، «آدمگه اوز اجتهاد وسعی ایله اشلگان اشندن
باشقه نرسه بوقدر» مفهومندگی آیتلر ایله هر کشی فی عملگه
قوزقنوردی. وقدرتی ایرشکان اشلر ایله تکلیف ایتمدی. هر کشیگه
خوش کورگان نرسه سی ایله فايده لنونی مباح ایتمدی. اوزینه یا که
قول آستونندگی کشیلرگه یا که باشقه لرینه ضررلی بولماسه حرام
ایتمادی. وبو خصوصه مصلحت بشرگه وهر زمانغه موافق عهومی
قاعده لر ایله کلدی. هر کشیگه عملده استقلال حقن بپردی. سعی،
عملنی همت واجتهاد مسابقه سنه میدان ایتمدی. اسلام تقلیدگه هجوم
ایتوب اساسندن تارمار ایتمدی. عقلغه خطاب ایتوب تقلیدنی تأویل
ممکن بولمغان ره وشده ذم ایتمدی. انسان باشقه سینگ فکرینه اسیر
بولور ایچون یار اتلماون بلکه علم وکونی علامتلر ودلیللر ایله
هدایت وحقیقت یولن تامق آنلگ فطرتنه، طبیعتنه مرکوز بولون
بیان بیوردی. معلملر، اماملر حقیقت یولینه تنبیه وارشاد ایتوجی
ذاتلر، عقلنی بحث یولینه کوندر وچیلرگنه در. اهل حقنی: «سوزلرنی
ایشتوب گوزلینه، خیرایسنه اییار وچیلر» دیوب تعریف ایتمدی.
رئیسلرگه هجوم ایتوب مندا کره وحادثه طرزنه بتون حاللرن بیان
ایتمدی. مطلق آتا، بابا سوزینه تقلید ایتوچیلرنی حماقت وسفاهت
ایله صفاتلادی. کونکلرنی دلیلسز بابالر سوزینه اشانودن چوردی.
زمانه مقدمک معرفت وعقلنگ تعالیغه سبب بولماون، تمییز، فطرت
هر زمانده بر بولون بلردی. بلکه صوگ زمان کشیلری ماضیغی
حاللرنی بلسه لر، اسکی امتلرنگ عمل دفترلری بولغان تاریخغه
اعتبار کوزیله قاراسه لر اسکی خلقغه قاراغانه تیزرک حقیقت یولن
تاباچقلری آشکاردر. اسکی دین اهللرن «بز آتا، بابالر مننی شول
ره وشده تاپدی. آلا بولندن ایرایمیز» کبی سوزلری ایچون
قرآن آلارنی شلته لدی. اشته اسلام بو یولی ایله عقلغه تمام حریت
بپردی. هر نرسه دن دلیل و حکمتکه موافق ره وشده بحث ایتارگه

ارشاد ایتدی . اسلام بوا یکی قاعده سیله انسان محروم بولغان ایکی حقوقنی کیرو قایناردی . اولک اراده وفکرده استقلال . بوا یکی حقوق سایه سنده انسانیت کمالاته ابرشدی . غرب فیلسوفلرنندن مشهور بر ذات «غرب مدنیتی اراده وفکرده استقلال سببلی میدانغه چقدی . غربک کوب کشی اوزلرینک فکر و اراده لرن اشلاتورگه مقلی وحریتلی بولون بلدگدن صوکنغه عقللری بحث و تفتیش که باشلادی . غربکه اون آلتنچی عصرده انعکاس اینکان بو نور اسلام و مسلمان محققلرینک ضیاسی » اولدیغن اعتراف ایتمکده در

اسلام قرآن کریم ایله اوزلرینه و اوز مسلکلیغه کروب روحانیلر کیومن کیمگان کشیلردن باشقه سینه کتب مقدسه نی آکلماق حقوقن بیرمگان دین باشقلرینی شلته لیدی . عوامغه کتب مقدسه ننگ بعض بولولملرن آکلماسدنغه ، مقصودنی فکر لماسدننگه اوقورغه رخصت بیرگان و صوکندن بزنگ عقللرمز شریعت حکملرن و نبوتک اسرارن آکلادن عاجر دیوب اوزلرینه ده کتب مقدسه آکلاونی حرام وقاره خلق کبی لفظلرن طاوشلاب اوقونی عبادت صاناب حکمت تشریعی مسخره ایتکان روحانیلرغه آچی ، آچی بهر لیدی . « ومنهم امیون لا یعملون الکتاب الا امانی وان هم الا یظنون » ، « مثل الذین حملوا المتوارة ثم لم یحملوها کمثل العمار یعمل اسقارا بیس مثل القوم الذین کذبوا بآیات الله والله لایهدی القوم الظالمین » کبی آیتلرده کتب مقدسنی آکلمازدن ، ایچندگی الهی حکملرنی بلمازدن مطلق اوقوب بلمگان نرسه لرن عقیده و دین دیوب گمان ایتدکلرن بیان ، الفاظغه غنه قاپلوب عقللری کتب مقدسه گی احکام والهی امرلرنی ادراک ایتمازدن کتب مقدسه نی ایندرودن مقصود بولغان هدایت وانساننی حقیقت یولینه ارشاد مقصودن فوت ایتدر دکلری ایچون آلارنی ایشاککه تشبیه ایتوب الهی حکملردن فایده لنمادیقلرنندن انسانیت درجه سنندن حیوانیت مرتبه سنه توشره در . کتابلر یوکلگان ایشاک مشقت ، آورلق کوتاروب آرقاسن آورتدردن باشقه فایده

ایتمادگی کبی بولارنکە فایده ایتماولرن بیان ایته در. « فویل للذین یکتبون الکتاب بایدیم ثم یقولون هذامن عندالله لیشتروابه ثمنا قلیلا» کبی آیتلرده کتاب مقدسدن حکملر بیان ایتمک لازم کلدگنده اوز مقصود وشخصیاتلرینه موافق الله کتابن تاءویل وتحریر ایتمولری اوزلری ایچون زور حسرت بولون بلمیره در. خلاصه قرآن هر دین اهلینه کتب الهیهده بولغان حکملرنی درست آ کلامق فرض و آ کلامق قورال بولغان علملرنی بلمگان هر کشینک آ کلامق حقی بولون و کتب الهیهنی آ کلامق هر طبقهده غی خلقغه غنه مخصوص بولماون بیان ایتموب تعایمات الهیهنی آ کلامق مسابقه میدانی آچادر.

رسول اسلام دینی ایله کلمگان وقتده بتون دنیا دین اختلافی ایله طولغان، دین اسمندن ایکنچی دین اهلمرینه لعنتلر او قولور، بو قتنهنی الله امرینه اطاعت صانالور ایسی. اسلام الله دینی هر وقتده بر، بتون انبیا بردین ایله کلمگان متعدد آیتلرده بیان ایتمدی. یالکیز سوره بقرهده بو خصوصه بکرمی مقصدارنده آیتلر بار. قرآن اوقغان هر کشی بتون دینلرنک اللهنی برامک، الله غه غنه تسلیم و عبادت، بشر سعادتنه لازم بولغان هر حکمی مامور، مصلحتنه ضرری هر نرسه منه، و ممنوع اولدیغن بلور. باشقه رسوللرگه ایندرلمگان کتب مقدسه نک مفهومی اوقور. عقللرنی آنی آ کلامق رعیتلندرون، الهی حکملر ایله عمل، اختلاف ونزاع وقتنده آلامق مراجعت بشر آراسنده غی بتون دشمانلقنی بتروب قرداش اینه چکن آ کلامق.

عبادات، آیین لرنک هر دینده باشقه لغی تربیه بشر ایچون الله نک مرحمتی، ملتلرنی تدریجی تربیه ایچون یگانه وسیله در. الله فردلرنی آنالردن بر نرسه بلمگان حاله طوغدروب کائناتنی اورتکان پرده لرنی فکر و عقلی سایه سنک آچدر ب تدریجی کمالغه ایرشدرگان کبی اتملرنیده شول تدریج قانوننه بنسأ تربیه اینه کلمشدر. آدم خلقتدن بیرلی خطاب اینلکان نرسه لرنی آ کلامق، بلمنک بر ره وشک گنه قالمشدر. بلکه فردلرینه طبیعی بولغان اوسو وترقی قانونی

تربیه‌سی تأثیرینه معروض قالمشدر. عبادات، آیینلرده شول تر-
 بیه، اوسو قاعده‌سنه موافق اوسه کلمشدر: دینلر کلگانده آدملر
 عمومی وخصوصی مصلحتارنده بالالق دورنک، بارلقغه الفتلری آز،
 حواسلری احاطه ایتکان نرسه لرگه گنه ایلشکانلر، محاکمه عقلیه یوق
 درجه‌ده، فکرلرینه بدیهی حکمنده بولغان معنالدن باشقه‌سی کرمی،
 حسیات قلبیه‌لری غایت توبان ایدی. بو وقته و جداننی رفتکه
 کنوره چک خطاب و عقلنی ترقی ایتدیره چک دلیللر ایله آدم مخاطب
 بولورلق درجه ده توگل ایدی. اگر دینلر بو ره وشمه خطابده
 بولنسه لر تشریح حکمتلرن هم ایتمش اولور لر ایدی. بناء علیه
 دینلر آدمنی آتازک یاش بالاسن تربیه‌سی کبی تربیه‌ده بولندی.
 اوزلرینه مناسب احکام، اوامر ایله کلدی. مناسب عباداتلر مشروع
 ایتلیدی. زمانلر، عصرلر کچیدی. آدم هر دور و قالقه کردی.
 سعادت، شقاوت و هر توری آچی حادثه لر باشنه کلوی سبیلی حسیا-
 تی، وجدانی ترقی ایتدی. شول وقتلرده الله آدمنگ حسیات، جدا
 ننه موافق دین ایتدردی. دنیادن آدمنی اعراض ایتوب ملکوت
 اعلاغه رومن توجه ایتدیره چک، آدمنی یالکز زاهد ایتدیره چک قانونلر
 مشروع بولدی. حق ایه‌سنه اوز حقوقن صوراق مکن بولمادی.
 بایلرغه رحمت الهیه قاپولری قاپانیدی. اول وقت آدمینگ حسیات
 قلبیه و احتیاجنه موافق عبادتلر مشروع بولدی. اول زمانه آدملری
 بوالهی حکملر سایه‌سنده ترقی ایتدی، خسته لکلرندن سلاهلندی.
 نیچه عصرلر اوتکاج بشر بو قانونلرغه تعمل ایتو دورندن اوتدی،
 احکاملری بوینجه عمل ایتمک مشکلاشدی، آننگ وصایاسی ایله عمل
 مکن توگل دیوب حکم ایتدی. نهایت دین باشلقلری طرفندن پادشا-
 هلر و مال اسراف ایتوچیلرگه غلبه ایتارلک ره وشده مال جیو باشلا-
 ندی. قاره خلق تاویللر، تعریفلر ایله، اوزلری تلگان هر باطلنی
 دینگه قاتناشدر و رومن بوزدی. دیننگ تأثیرات معنویه‌سی بتدی.
 دیننگ ائک زور نیگزی عقلنی دیننی آکلادن محروم ایتمک گمان

اینتلوب عقلغه دیننی آڭلامق، خلقت وکائئاتدن بحث اینمک حرام اینلدی. عقل ایله دین هیچ بروقت موافقت اینمی، دین علومنڭ اڭ زور دشمانی دیوب حکم اینلدی. شول فکر زور قوت و قورال ایله نشر اینلمک بولدی. نهایت دیننڭ بعض قضیهلرن قبول ایندر. مک یولنه انسانیت ایچون اڭ مشهور و ضررلی بولغان دین صوغشلیرى طوغدی. اخلاق غایت توبان درجه ده قالدی. محبت، قرداشلک و امینت عمومیه بنتی. هر توری حوادث الیمه اجتماع بشر قانونچه آدمنی بالالیق دورنمن عقله کمال دورینه ایرشدردی. عقل و فکر بشر بو دورگه ایرشکاخ مصلحت بشرگه موافق اسلام دینی ایله رسول علیه السلام کلدی. عقل و فکرگه خطاب اینتوب انساننی دنیا و آخرت سعادتنه ایرشدروده حسیات و احساسنی شریک ایندی. بشر اختلاف و نزاع اینکان مسئلهلرنی اورتکان پردهلرنی آچوب اللهنڭ دینی هر عصرده بر، آدملرنڭ حاللرن اصلاح و کوڭللرن پا کلاوی برره وشه بولون بیان ایندی. عبادتلرنڭ آیینلرنڭ آنچق روحلرغه اللهنی خاطرلتمک، الله بندهنڭ صورتنه باقمازدن آنچق کوڭللرگه قاراون، آدمگه بمن و کوڭلنه اعتبار و ابکیسنده پاکلمک لازم، عبادتنڭ روحی اخلاص اولدیغن بیانده بولندی. «نماز هر فحش و منکردن طیادر» مفهومنده غی اینلر ایله عبادتلرنڭ فرض اینلرندن مقصود آدملرنی ملکات فاضله ایله طبعیتلندرمک ایدن آچق سویلهدی. بایلغن بیرینه صرف اینتوب تشکرن بیرینه یتکورگان باینی صبرلی فقیردنه اوستون درجهگه کوتاردی. بتون قوتلرن بیرینه صرف اینونی انسانغه لازم ایندی. اللهنڭ رضاسی و نعمتلرینه قارشى تشکر جهیع قوهلرنی بیرینه صرف اینمک ایله بولون، دنیا آخرتنڭ ایگونلگی و آخرت سعادتنه دنیاده غی سعیدن باشقه ایرشمک ممکن بولماون تأویلسی قبول اینمانلک ره وشده آچق سویلهدی. معاندلردن دلیل طلب اینتوب الزام ایندی. عقیده و دینی مسئلهلرده خلاف و نزاعغه سبب بولغان کشیلرنی شلتهلدی. افتراق و نزاع ضلالت بولون سویلهبکنه

قناعت ایتمادی. بلکه برلك شریعتن عملگه تطبیق ایتموب کور-
 ساندی. مسلمانغه کناهیپه لرنی اولمک، طعاملرن آشامق جاگز دیدی.
 اهل کتاب ایله اڭ گوزل ره رشک بحث وجدال ایتمونی مشروع ایتمدی.
 گوزل و کورکام معامله محبت باشلغی بولوی معلوم. کیا، قسالف ایبر
 ایله قزنگ عائله سی آراسنده محبت و الفت صوکنک غنه بولور. اسلام
 بو حکملر اوستوینه اوز حکملری و حمایه سی کولگه سنه کرگان چیت
 دین خلقینه کلاچک فلا کنلرنی اوزلرنسن مدافعه ایتمک کبی مسلمان-
 نلرغه مدافعه ایتمونی: «آلارغه فایده لی شی بزگه ده فایده، آلارغه
 ضرر لی شی بزگه ده ضرر» دستوری ایله بیان ایتموب لازم ایتمدی.
 بو حمایه برابرنده آز، اهمیتسز مقصدارده بیرگو تعیین ایتمدی.
 دینگه کوچلاودن منع ایتموب بتون دینلرگه حریت بیردی. «أی
 ایمان اهلی! سزگه اوزگزنی ضرردن محافظه لازم. هدایت یولن
 کورساتوب وظیفه گزنی اوته گاج باشقه لرنک ضلالتنه قالولری سزگه
 ضرر ایتمیدر» مفهومناغی آیتلر ایله خیر و حقیقتکه دعوت مسلمان-
 نلق وظیفه سی بولون بیان ایتموب دینگه قوت و کوچلاو ایله دعوت
 ممنوع اولدیغن آچق سوبله دی. دیانت هیئت انسانیه نی تفریقه غه،
 اختلافه توشرمک ایچون کلما دگن، بلکه اخوت و حقیقتگه بنا کلاو
 ایچون کلدگن ایضاح ایتمدی. اسلام بشرنی عصرلرچه ایزگان امتیاز
 لرنی بتروب الله غه نسبتا حقوق و هر شیک بتون بشر تیگن، آرتعلق
 فضیلت، اخلاق، علوم، سعی و عمل ایله گنه بولون مشروع ایتمدی.
 بو خصوصه تاء ویلنی قابل بولغان آیت وحدیتلر ایله کلاسی.

قرآن و رسول بیان ایتمک عبادت لرنک عظمتنه، وجودینک هر نرسه
 گه مشابهن من مقدس بولوینه موافق و سلامت عقللر قبول ایتمارلك
 ره وشده مشروع اولمشدر. نماز بتون طبیعت قانونلرنک سلطانی
 الله غه تعظیم ایله حسیات و وجدانن چققان رکوع سجده، حرکت،
 سکون، دعا، خشوع و آنارغه التجادن عبارتدر. عبادت لرن عقل حسن
 قبول ایتماسلک صورتده مشروع ایتملما، شد. نماز رکعتلرنک

صانلرن، حج وقتندە «منا» دە طاش آتوكبى بعض عبادتلرنىڭ اسرار
و حكمتلرن عقل ادراك ايتە آلماسە دە حكمتكە مخالف، عبث صانامق دە
ممكن توگل. روزە حسيات، وجدانى تربيە ايتوب شھوتلردن طيولر
غە سبب اولور، نعمتلرنىڭ قەدرن واللەنىڭ احسيانينىڭ درجە سن بلدرر.
حج عمللرى ايسە آدمگە برنجى كيرهك حاجتلرن خاطرينه توشروب
عمرنىڭ بر مرتبە اولسە دە فردلر آراسىنىڭ مساواتنى كوز آلدينه
كنوروب كورساتور. باى، فقير، درويش واميرلر آراسىندە غى
امتياز لرنىڭ كوتارلون كورر. بتون بشر يالانغاچ بر صورتە اللە
غە عبوديتلرن بر رەوشە اداء ايتدىكلرن كوروب حسيات وشعورن
يكيترتور. طواف، سعى، وقفە لرو حچراسودھە سى بتون هيئت بشريە
نى خلاص ايتەچك دين ايلە كلگان «ابراهيم» نى خاطرلتور. انسا.
نى وثنيتمن قوتقاروچى ابراهيم غە اللە غە عبوديت اظهار ايتمك
ايلە برابر خاطرە وبادكاردر. باشقە دينلردەگى عباداتنىڭ روحن
آ كلامق واول عبادتلر ايلە اللە نى تەزىيە وتوحيد عقل خارچندە
ايكن اسلام دە بولغان بتون عبادتلرنىڭ شعارى اللە غە خصوع، اطال.
عندن وآننىڭ عظمتن اقراردن عبارت «اللە اكبر» در.

اسلام زور دنيا دن عبارت «كائنات» و كچوك دنيا بولغان «انسان»
نى اورتكان وھم، خيال پردەلرن پارچە لىدى. كائناتنىڭ اللە علم از
ليسنە چىكلەكن الھى قانونلر اوزرە يورودگن، اول قانونلرنى
ھيچ نرسە اوزگارتمايەچكن، اللەنىڭ اثر صنعيسى بولغان كائناتنى وعلا
متلرن كورگانندە اللە نى خاطرگە توشروب الوغلامق لازم ايدىكن بيان
بيوردى. رسول عليه الصلاة والسلام حضرتلرى: «آى ايلە قياش
اللەنىڭ علامتلرنىن ايكنى علامت، آلا ھيچ كمنىڭ وفاتى يا كە حياتى
ايچون كسوف ايتماسلر، سزاگر آلازنىڭ كسوفن كورساكز اللە نى ايسىكز
گە كنوركز!» بيوردى. رسول بوحدىئيلە كائناتنىڭ بر نظام ايلە يورود.
دگن، اول نظامنى اللە دن باشقە ذاتنىڭ اوزگارتورگە اقتدارى يوقلغىن
بيانندە بولندى. كرك كائنات و كرك جملە حيات وتورمىش قانونلرينە

الله دن باشقه ذاتنڭ تاءئيرى، هيچ برداتنڭ آچوى، رضاسى نىڭ تعلقى اولماون آچق سويلهدى. سعى، عمل واللهنڭ قدرتينه تسليم لازم ديدى. فكر درستلاو، شهوى قوهلرنى تاءديب، هر فرسه نى نظامى ايله طلب، امانت، صداقت، قرداشلك، ايندگولكگه ياردم، نصيحت وباشقه بوكى فضيلتلار بتون دينا نرنڭ روحى بولغان كىي جميع امتلار كنده سعادتتى. بو روح هر امتده بولنسه الله نعمتن آرتندرا، بو روح بتسه منقرض بولالر. الله آلا رغه ظالم لرنى مسلط ايسته؛ الله امر لرينه اطاعت اينماولر ينڭ جزاسن كورساته؛ اول وقت گوز ياشلرى، آه واهلر فايده اينتى؛ دعالرى قبول اينلمى؛ هلاك بولالر بتهلر. «واذا اردنا ان نهلك قرية امرنا متر فيها ففسقوا فيها فتح عليها القول فدمرنا ها تدميرا»، «ان الله لا يغير ما بقوم حتى يغيروا ما بانفسهم»، سنة الله فى الدين خلوا من قبل وان تجد لسنة الله تبديلا. اسلام قاره خلقنى تعليم وتربيه گه، هر بخشيلق فضيلت ايله امر ايتشوگه وهر نجارلق رذيلندن طيشوغه غايت اعتبار ايندى. امت ايجنده قاره خلقنى - عامه نى - تعليم وارشاد ايله تربيه ايتوچى بر طائفه، جماعت بولنون فرض ايندى. امتلرنڭ سعادتتى شول تربيه سايه سنك بولديغن، عكس حالده هلاك بولاچق لرن بيان ايندى. سز بو- نظامه اعتبار اينكز؛ جامعه سز، اخلاق ايجنده ياشاگان امتلر كىي بولماكز؛ ديوب تهديدانه بيدانه بولندى. بو قانونغه اعتبار ايتكان امتلرنڭ بتون امتلرگه نمونه وخيرلى امت بولولرن كڭ بليغ وتاء ئيرلى صورتده بيان ايتوب اول امتنكده اسلام دينن اوزلرينه رهبر ايتكان مسلمانلر بولديغن بيان ايندى. «فلولا نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا فى الدين ولينذروا قومهم اذا رجعوا اليهم لعلهم يحذرون»؛ «ولكن منكم امة يدعون الى الخير ويامرؤن بالمعروف وينهون عن المنكر واولئك هم المفلحون. ولا تكونوا كالذين تفرقوا واختلفوا من بعد ما جاءهم البينات واولئك لهم عذاب عظيم»، كنتم

خيرامة اخرجت للنفاس تأمرون بالمعروف وتنهون عن المنكر» كېي يوقاروده غاييت قسقه مفادلرني يازديغوز كوب آيتلر بو خصوصه وارد بولمشدر.

اسلام فقير لرگه، بورچ آيه لرينه، قلف كېي اسارتده قالوچيلر غه، پاره سزلك سببلى يولك قالوچيلرغه بايلر مالندن بيلگلى مقدار تعيين ايتدى. خيرات يولينه مال صرف ايتارگه غاييت قوز قدر ديكه: حنى ايهان و حقيقت يولن تابونك علامتدن سانادى. بوسايه ده بايلرغه قارشى فقيرلر كوكلنده يرلشكان كينه و حسد لر بستدى. هر ايكي طرف كوكلنك مر حمت و احترام حس ايتدى. بو الهى حكم نتيجه سفده اجتماعنك ائك زور خسته لگى دوالنسى. اسلام خهر، قهار ربانى قطعى تعريم ايتوب عقل و مالغه الك ضررى و هيئت اجتماعيه گه زور خسته لك بولغان ايكي ياوزلف قاپوسن مكو آچلماساق ايتوب قاپادى. اسلام ذكر ايتلكان ره وشده اجتماع بشر ايجون كيرهك بولغان هر خير و قانوننى مشروع ايتدى. انسان صبيلق دورندن عقلنده كمال دورينه فكر و اراده حر بته همت و غيرتته زور ياردمچى بولغان اخلاق فاضله نى جامع بولغان دينگه آيه بولوب كوچدى. قرآننى حقيه او قغان ذاتلر قرآن كريمك بتمان؛ توك نماز خزينه لر بولديغن حس ايتنه چكگر؛ بشرنك عقلى كمالگه ايرشكندن و اسلام آدمنى سعادتينه ايرشدررگه كفيل بولديغندن بشرنك ايكنجى سعادت و هدايت يولينه ارشاد ايتوچيكه احتياجى اولماديغن و شول سببدن قرآن و حديثلر ده بيان ايتلكان ره وشده محمد عليه الصلاة و السلام رسالتى جهميع رسالتنك خاتمه سى اولديغن تمام آكلايه چقلر در. ضلالت ايله سعادت، شر ايله خير آيرلدى. حقيقت يولى آچلدى. انسان ايجون آنچق سعادت قاپوى بولغان اسلامينكه النجاء ايتمك قالدى. «ما كان محمد أباً أحد من رجالكم ولكن رسول الله وخاتم النبيين وكان الله بكل شى عليماً» صدق الله العليم الحكيم.

اسلامنىڭ انتشارى

رسول كىمىزدىن ايلك عمومى صورتدە ملتىر اصلاحقە محتاج اولدىقىلىرىدىن اللە رسالت خاتمەسى بولغان محمد عليه السلام رسالتىنىڭ عمومى ايتىدى. فقط بو رسالت و دىننىڭ ھېچ بىر دىن و مەھب تار- يىخىندە كورلمىگان مالىتە تىزجە بىلوى بتون عقللىرىنى ھىرتدە قالسىدەر. حەقىقتا بۇ دىننىڭ بتون عرب امتىن اوتوز يىلدىندە آز بىرمدىدە اوزىنە ايمان ايتىدى، بىر ھىيط غىربى ايلە قىتاي، مىلىكىنى آراسىدىغى ملتىرىنى بىر عىصر دىندە آز بىر زماندە اوز كولىگە سىنە كورتوى بىر دىن تارىخىندە دە كورمايدىگىنىدىن فېكر و عقللىرىنى ھىيران ايتارلىكىدىن. لىكىن سەبب بىلەن تەعجب بىنار فېجواسىنچە اسلام بىتون ھىيىت انسانىگە موافىقى بىر دىن اجتمائىي اولدىقىدىن عەجبلىنىشكە اورىن يوقىدى: اسلامنىڭ جە بىلوى باشقە دىنلەر كېيى دعوت ايلە باشلانمىشدر. دىنلەر طرفىدىن حەقىقتە كە قارشى ايتىلەچك دىنلەر بىتونىنىڭ بىتونىنىڭ مەروض قالمىشدر. دعوتىچى رسول ھىرتورىلى اذا و جفالر ايلە اذا و جفا ايتىلمىشدر. دعوتىن قىبول ايتىگان ذاتلارنىڭ طابوغيغان عىنابلارنى يازوب بىترودىن قىلم عاجزدر. كىسب، رىزقىدىن ھىروم ايتىلمىلەر. بىورطىلارنىدىن قولىدىلەر. قانلىرى توگلىدى. لىكىن بوقانلار حەقىقتە قىرباقلىرىنىڭ بوغازلارنىدىن آققان قانلار ايدىكە: بوقانلار سايبە سىنىڭ انسانىتىنىڭ بوغاطقان مەنىتىنى مېدانغە چىقىدى. نىچار عقىدە، خرافىتلار ايلە عقلى و فېكرى پىچرانغان انسان عقىدە و اخلاقىن تورتوب سەئادت بولىغە آياتى باصدى. عرب جىزىرەسى و اطرا خىندە بولغان بىتون قىبىلەلەر و ملتىلەر بىر قوت بولوب اسلامىنىنى طامىرىدىن قورتىمق نىتىنى ايلە ھىجوم ايتىدىلەر، نىقىد قوت و قورالغە غواجە بولسە لىردە، آدملىرىنى عقىدە لىرىنە نىقىد كىچىلاسىدە لىردە موافىقى بولە آلمادىلەر. مەنىوى بولغان قوت آلدىندە خور بولوب بوىون ابارگە مەجبور بولدىلەر. اسلام عرب مىلىكىندە ياشاگان خىلقىنى تارىخىيلىرىدە كورلمىگان رەشىدە بىر جامەئە آستىنىدە جىيىدى. رسول خدا امىرىلە رسالتىن عرب مىلىكىنى

جوانان بولغان فرس، رومان پادشاهلرينه تبليغ ايتدى. مسخره، استهزا، ايتدىلر، كولدیلر. قومغه ضرر ايتدىلر. تجارت كېي مهم اشـلرني اورننه يئكروني مشكل بر حالگه قويدیلر. نهايت اوزى واوزنمن صوڭ صحابه لرى امنيت. عموميه طلب ايتوب، اسلام حكملرن ايرشد. روب عسكەر لرى يبار ديلر. قوتسز، فقير، قورالسز بولغانلرى حالده عالمى قوللرينه آلغان قوتلى، قورالى، اول وقتغه كوره نظاملى عسكەر لرى ومنتظم حكومتلى حلقغه قارشى حقيقتدن مدافعه ده بولندیلر. نهايت رومان وفرسلرني اسملريله اسملارگه قورقان خلق معنوى قوت سايه سنه غلبه ايتدى. سـچره ايتارگه حاضر بولغان مغلوبلرغه قارشى ملايمت و مرحمت ايله معامله ده بولندیلر. دينلرنده تمام حریت بيروبو بتون آيينلرن اجرا ايتارگه و ملتيلرن صاقلارغه مساعده ايتلى. اوز لرندن، عائله لرزن مدافعه ايتكان كېي آلار دن مدافعه ايتوب حمايه ايتدىلر. باشقه دين خلقى چيت بر ملتكه غلبه ايتكانده قوت وهر تورلى حيله ايله اوز دينلرينه كررگه مجبور ايتكانده مسلمانلر اهالى ايله قاتناشوب گوزل معامله لرى ايله آداب اسلاميه نى كورساتو ايله كفايه لشمشردر، بتون دنيا اسلاميتنك مغلوبه لرغه قارشى گوزل معامله ايتونى مرحمت صاناون، بوكوننگى مدنيتلى غرب كېي ذلت وحقارت صاناهاون اعتراف ايتمكده در. اسلام مسلمان ايله چيت دين اهلن سما. كه وقتنده تيگز كورمشدر. حتى صوڭغه تابا يكي مسلمان بولغان كشينك ا—لاميتنى كوجلاوايله يا كه دنياغه رغبت ايله بولماوى قاضى آلدنده اثبات ايتامادكچه قبول ايتلميدر ايتدى. حتى امويه خلافتينك بعض وقتلرنده جزيه كيميدر ديوب بعض مامورلر چيت دين خلقينك اسلاميت قبول ايتون مكروه كورب اسلاميت قبول ايتو لرينه سد بولدىلر، خلفيه لر چيت خلقغه كوب اشلرگه اهليت كوردكلر نمن زور وظيفه و ماموريتلر ببردیلر. حتى اسپانيا كېي مملكتلرده عسكەرلرگه باشلق، قائد لك ايتدىلر. اسلام مملكتنده دينده حریت شول درجه گه ايرشديكه: يهودلر غربده دينده ايركنچلك بولماو سببلى اندلس

مملکتینہ قاچوب کلدیلر . اشنه مسلمانلرنڭ چیت دین اهلئ ایله معامله لری . مسلمانلر چیت مملکتلرنی فتح ایتسه لر الله نڭ قر آننی ورسول سنتن اهلنه بلدر و قبول و قبول ایتماوده تمام اختیاری ایتارلرایدی . دینگه آلارنی دعوت ایتماسلر ، دینگه هیچ برتورلی کوچلاویوق ایدی . حمایه برابرند آله چق جزیه اهییتسز اولدیغندن جزیه تولارگه آورسنوب اسلامیتنی قبول ایتارلک مچهوریت یوق ایدی . چیت خلقنڭ مسلمان بولویده سبب آنچق اسلامیتنی حق ، حقیقت دیوب اعتقاد ایدی . گروہ گروہ اسلامیتنی قبول ایتدیلر . عربلر صرف ایتمگان درجه ده قوت صرف ایتوب عربلر کنورمگان فایده لرنی اسلامیتگه کنوردیلر . اسلام ظاهر بولغان وقتده عرب جزیره سی هرتورلی و ثنیت ایله طولو ایکن اسلامیتنڭ بتون نچار اخلاق و قبیح اشلرگه غلبه ایتوب خلقن هدایت یولینه یئا کلاوی اسکی کتب الهیه نی اوقوچیلرنی اسلامیتنڭ الله رسوللری ابراهیم ، اسماعیلغه وعده ایتکان وبتون بیغمبرلر بشارت بیرگان دینی بولون اعتقاد ایتدردی . انصاف ایه لری قوملرینڭ حقارت و اذیتلرینه قاراما . سدن اسلامیتنی قبول ایتدیلر . درجه و مرتبه لرینه اعتبار ایتما دیلر . بوداتلرنڭ اسلامیتنی قبول ایتولری ایارچفلرده ده اسلامیتنی فکرلار حسن اویغاندی . فکر و محاکمه نتیجه سنده عقلنی نفرت ایتدیرمی تورغان خیر و سعادت دینی ، درست اعتقاد و ایمان نوریله نورلندر وچی بردین الهی بولون آکلادیلر . طبیعت بشر کوتارماسلک آور وظیفه لری اولمادیغن ، مادی احتیاجلرینه سد اولوب طبیعت تلگان خوش نرسه لردن محروم ایتماون ، کوکلرده گی حسیاتنی الله نی حسن ایتدرو ایله برابر روحانیت عالمنده یوقارو درجه لرگه کوتارون و بو حسیاتنی ترقی ایتدیرمک ایچون هر کون بش وقتده عبادت فرض ایتلون بلدیلر . قرآننی اوقغاج دینڭ ساده لکن ، اهلینڭ سیرتی ایله آشنا بولغاج ، برطاقم آکلانماسلق اسرارلری بولغان دینلرگه باشقه لغن بلگکچ ، گروہ گروہ دیانت اسلامیه نوریله نورلندیلر . بتون

ملئتلر امتیازلر بویندریغی آستوننده آه واه ایچنده، مرتبه ایلرینلک شہوت و عرضلری ایچون، عادی آدملر کوب حقوقدن هر و ملقلری ایچون حسرتده ایکان امت ایچنده گی بتون طبقه لرنی حقوقک تیگزلیگان. بتون انسانلرنک اوزلرن، دینلرن عرضلرن، ماللرن مخترم ایتنکان دیننی قبول ایتمولری بیک طبیعی ایدی. قیمت بهما ایله بر ملاکنکه امیر بولغان بزدا اوزی ایچون توگل، مسجد زورایتمق ایچون برفقیره قاد یینلک اون ساتوب آلورغه قصد ایتنکاج قادین خلیفه گه شکایت ایتوب خلیفه آغزندن امیرنی شلته لاب اونی قایتاررغه قوشقان، عادی یهودی ایله حضرت علی کبی زور امام وصعابه نی قاضی آلدننده دعوا اشوررغه مجبور ایتنکان بردیننی نیچولک دشمانلری قبول ایتوب آنک الگ زور خدمتی و یاردچی لرنن بولماسونلر؟ مسلمانلررغه هر وقتده اسلام روحی غایه ایته کلمشدر، اوزلرینه کورشی بولغان خلققه هر وقت مرحمتلی، خلافکارنغه قارش دشمانلق چینگندن چقماغانک کوکللرنده دشمانلق آچوسی قاپارمیدر ایدی. مسلمانلر اسلامیتدن غفلت ایته باشلاغاچ بلوب یا که بلماسن کوبسی اسلامیتنی خراب و هلاک اینارگه توتنغاچک اسلام بیر یوزینه جه یلموندن توقتامادی. خصوصا قطای و آفریقاده دائمی انتشارنک دوام ایتمدی. هر ملت طائفه طائفه اولارق اسلامیت نوریله شرفیاب اولمقده ایدی. آنی نشر ایتمک ایچون قوللرده قلیچ یوق، دعوتچی یوق، ملیونلارچه پاره صرف ایتموچیلرده یوق ایدی. عالمده حاصل بولغان حرکت علمیه و اسلام احکامینک یوقاروده ذکر اینلکان ره و شده بر مدنیت دینی بولویغنه ایدی. اسلام روحی قوتندن باشقه هیچ بر قوت نائیری ایله انتشار ایتمادی. فقط ساده لگی، احکامینک بیکلگی، شریعتینک عدالتی سایه سنده جه یلمدی. خلاصه طبیعتنا انسا نده دینسر باشا و ممکن اولمادیغندن انسان اوز مصلحتنه موافق، حسیات قلییه سنه باقن، دنیا و آخرت حقنک کوکلینه سکونت بیره چک بر دیننی قبول اینارگه بنه طبیعت سائقه سیله مجبوردر. اسلامیتده شول فضیلت بولندیغندن هر ملت آنی گروه گروه اولارق قبول ایتمشدر.

بوذکر اینتلگان سوزلردن گوز بومغان یا که اسلامینده
 گی بو حقیقتنی آکلامغان کشیلر اسلامیننڭ ذکر اینتلگان ره، شه تیزانتشاری
 قلیچ سایه سنه، مسلمانلر هر ملکتنی فتح اینتکانه بر قوللارنده قرآن
 ایکنچی قوللارنڭ قلیچ ایدی، قرآنغه ایمان اینمگانلر اولم ایله محکوم
 اییلر، کبی سوزلر سویلاب اسلامیت و مسلمانلرغه زور افراعه
 بولمیلر. تواتر درجه سنه ایرشکان مسلمانلرنڭ بومعامله لری حقیقت
 پرست هیچ بردات طرفدن انکار اینلورنڭ درجه ده بولمادیغندن
 طبیعی افتر اچیلرنڭ سوزلری حقیقتکه قارشى تائیر سزدر. مسلمان
 فلرنڭ باشده قوللارینه قاچ آلورلی اوزلردن مدافعه و دشمانلغنی
 ازاله ایچون اولمشدر. صوکره هر حکومت ابهسی ملت وامنده اولد
 یقی کبی حکومت و پادشاهلق بعض وقتلرده قلیچ کوتاررگه مجبور
 ایندی. مسلمانلرنڭ چیت ملنلر ایله کورشولکری و آلارنی حمایه
 لری آستوینه آلورلی اسلامنی آلارغه طانوطدی. عقل و عملده انسا
 نلنڭ اصلاحقه احتیاجی اسلامیننی قبول اینولارینه یالکیز اوزی
 سبب اولدی. اگر دن قلیچ قوتی ایله قبول ایندر لسه، چه یلسه بر
 اوستون تولترغان عسکر لر ایله، قوراللر ایله اسلامیندن اوج عصر
 ایلیک باشلانوب و صوگندن یدی عصر داوم اینتکان دینگه کوچلانگان
 اذن عصر ایچنده اسلامیت بر عصر دن آز بره دنده انتشار اینتکان
 قدرلی بولسه ده انتشار اینتار ایدی. خصوصا عسکر و قوت حمایهسی
 آستونده تله گانچه کمال فصاحت ایله مقصودلرنی آکلاتلر و کوکملرنی
 اوزینه تارتورلق صانسر آنچه لر صرف ایته لر ایدی. اسلامیت
 صوسز، قوملی صحرا ده یاشاوجی، جامعه سز خاق آراسنده، مدینندن
 اوزاق بر چولده ظاهر بولسه ده قومنی جامعه لی بر ملت، و عرب چولن
 بتون دنیاغه مدینیتی ایله تفاخر اینتوچی ملکتنلرگه ده تفاخر اینتار لک بر
 عملکت ایندی. مسلمانلر تعلیمات دینییه دن اوزا قلاشوب بر برسنه دشمان
 کیسلگان وقتلرده هر تورلی بلالر باشلر بیه کلدی. بهادر لقلری
 ایله بتون عالمنی قورقنقان تاتار لر چنگیز خان اداره سنده اسلام

مەلىكىتىرىنە ھۇجۇم ايتىدىلەر. مەسلمانلارغە دىشان كىسلەكان بو ملت
روحنەدە اسلام تائىرىسىز قالمادى. نھايت باشىدە اسلامىت دىشانى
بولغان تاتارلار آنىڭ ياقتن دوستلارنىڭن وبار دمچىلارنىڭن بولوب
قبول اسلام ايله مشرف بولدیلەر.

غرب حكومتلىرى اتقاق ايتوب بتون قوت، قورال، عسكرلارن
فدا ئىلارن جىوب اسلام مەلىكىتىرىنە تىكرار ھۇجۇم ايتىدىلەر. روحا-
نىلارنىڭ اسلام و مەسلمانلارنى اڭ وحشى، قىيىج و نصرايتنىڭ اڭ زور
دىشانلىرى ايتوب خلقغە اولدىن اولغە بىر وپ يمان كورساتولدى
آرقاستندە مىليونلارچە انساننىڭ قانن توگوب بعض بر مەلىكىتىرىنى
باشىدە قوللارنىڭن آلسەلردە نھايت طاشلاب كىتارگە ھىجور بولدیلەر.
غربىلەر بوسايەدە تارىخىدە تفصىلىلى ذكر ايتىلگان ره وشدە اسلام
مەلىكىتىرىنىڭ حالنە آشنا بولدیلەر. روحانىلار بىناننە تمام باشىدە
صورتدە، بتون دىنلارگە حرىت بىرلەنگان اخلاقىدە، عام و معارفىدە
غايىت ترقى ايتىلگان مەلىكىت ايتوب طابىدىلەر. اسلام مەلىكىتىرىنىڭ
اوزلارنىڭ بىتماز، توكنماز اسلامىت آدابىدىن عبارت و حاضردە بتون
عالمىنى حىران ايتىلگان مەنىتىرىنە فىگىز بولغان علم خىزىنەلارن اولوب
قايتىدىلەر. بو مشقتلى سفرلارنىڭن صولڭ غرىبىدە بىكى روح طوغىدى.
فكر و عقللر خرافات بوغاولارنىڭن خلاص بولو آرزوسىدە توشىدى.
روحانىلارغە ھۇجۇم باشلاندى. عاقىبت نصرايتنى عادت صورتلىرى
استىغنا ايتىلسە روحىدە اسلامىتكە ياقتن بولغان بىردىن حالنە كىنورمىڭ
ھوسىدە توشدىلەر. اندلس واسطە سىلە علوم اسلامىدە غرىبگە كىرودى
سىبىلى ھمتلر زور ايتىدى، فكرلر آچىلدى، نھايت بوكون بتون دىنىيى
حىرتدە قالدىغان مەنىتىلى بىر مەلىكىت اولدى. اسلامىت نىڭ شول
صفاىدە بولنون غرىبىدەگى كىوب فكر ايتىلدى دە بىلىدى. مەسلمانلر بو
كوتكى مەنىتىرىنىڭ استاذلىرى اولدىغىن اوزلارىڭ اعتراف ايتىدىلەر.
اشتە اسلامنىڭ تىز چە بىلدىنىڭ سىبىلرى شولدىر، بوو ابضاح ايله «وما
ارسلناك الا رحمة للعالمين» كىي آيت كرىمەلرگە سىرلىرى آڭلا-
شلسە كىرەك. «وما ارسلناك الا رحمة للعالمين».

قضا و قدر

قضا و قدر اسمیله میدانغه چققان بو مسئله بشرنك احتیاجاتنه، کسبینه و اختیارینه تعلقلی بر مسئله شکلنده میدانغه قویلمشدر. هر مذهب کلامی بو خصوصه وارد آیتلرنی اوز مذهبی اولچاوی ایله اولچاپ تآویبل یا که تفسیر ایتمشدر. نهایت بو خصوصه وارد حدیثلر، آیتلر تعارض شکلنی آلمشدر. «انا کل شیء خلقناه بقدر» «کل شیء عنده بمقدار» «ما اصاب من مصیبة فی الارض ولا فی انفسکم الا فی کتاب من قبل ان نبرأها» کبی آیتلردن قدر سبقت ایتنگندن آدم اوز اشنده اختیار سز، هر اش تقدیر بوینچه یوری، اختیارنك دخلی یوق معناسن آکلاغانلر «او یوقهون بما کسبوا و یعنى عن کثیر» «ذالك بما کسبت ایدیکم»، «والفین کسبوا السیئات»، «لها ما کسبت و علیها ما اکتسبت» کبی آیتلردن آدم کسب اینارگه اختیارلی، قضا و قدر کسبندن مانع توگل معناسن آکلاب ایکی تورلی آیتلر آراسنده تعارض اثبات ایتکانلر. عام کلام ظاهر بولغاچ اهل اسلام بومسئله ده ادرچ زور فرقه غه آیرامشدر. انساننك اوز کسبی گناه و حسناتنه سبب و کسبی سایه سنده عذابلی یا که ثوابلی اولور دیوچی معتزله لر، انسان هر اشنده اختیار سز و هر اشنی تقدیر سو قیلله اشلیدر فکرندمه بولنغان جبریله لر، بوا یکی مذهب آراسنده معتدل بولغان انسان اوز کسبندمه اختیارلی لسکن انساننك هر اش الله یاراتوی ایله میدانغه چقادار اعتقادندمه بولنغان اشعریلردر. آیتلردن شول معنالرنی آکلاغاچ عقلی دلیللرنی بومسئله متعارض گمان ایتمشلردر: «آدم معتزله لراعتقادنچه اوز اشن کسب و خلق ایتسه الله اراده سنندن باشقه بر اراده ایله جاری بولغان افعال بولنوب الله دن باشقه خالق بولوی لازم اولور. حالبوکه بتون اهل اسلام الله دن باشقه خالق یوقدر اعتقادندمه لر. بوا یسه اجماع امتکه مخالفه. آدم اگر اوز کسبی ایله

اشن ایجاد اینماسبه کسبنده اختیار سز اولور. جبر ایله اکنساب آراسنده دیگر بر واسطه اولمادیغندن آدم هراشنه مجبور اولورده الله نك تـکلیفـلری «مالایطاق»، انساننك آثارغه قارشى توروى قوتندن خارج اولور. جمادده کوندهم، قارشى توررغه قدرتى يتما. دگندن جماد ایله انسان آراسنده تکلیفده هیچ آیرما بولنماز» فکرنه بولنوب عقلی دلایلر آراسنده تعارض بولمشلردر. قدهاء اشعریه خصملری معتزله لرگه مقابله اینمك ایچون تکلیف مالایطاقنى، آدهنك اختیارندن خارج نرسه لر ایله تکلیف اینلونه جائز کورمشلردر. بز مسـئـله نى محاکمه اینمازدن ایلك مشهور تفسیر لرگه وعرب لساننه موافق اولارق آیتلرنى ترجمه وتفسیر اینه چـدکـهـن: آدم هر اشـنـه اختیار سز تقـدیر گه بویـنـصـوبـقـده اشلاوینه استدلال اینلگان اوچ آیتنك معناسى: «بز هر نرسه نى بیلـگـلى مقدار و کمیت - اولچاو - ایله یاراتدق»، «الله قاشنده هر نرسه نك اولچاوى، مقداری معلومدر. یعنی هر نرسه بیلگلى مقدار ایله در»، «یرگه و اوز کزگه ابرشکان هر مصیبت، قایغولر یریار اتلماسن ایلك الله نك علمنده بار واللاهغه معلومدر» آدم نك اشنه و کسبنه اختیارلى بولوینه استدلال اینلگان آیتلرنك کتابده ذکر قلنگان ترتیبلریسه کوره معنالى: «الله آلارنى اوز کسبلرى سببلى هلاک اینتار و کور بسندن عفو اینار»، «بوجزا اوز کسبارى سببیلدر»، «. دخیده شول کشیلرکه: آلار نچارلقلرنى کسب ایندیبلر»، «نفسکه اوزى کسب اینتکان نرسه نك فایده سى و ضررى ثابتدر» اشنه آیتلرنك تفسیر و ترجمه لری. اولگى آیتلردن الله قاشنده هر نرسه نك بیلگلى مقدار و اولچاوده و هر بهان و قایغولى حادثه لرنك الله نك علم ازلیسنده وجودندن اول معلوم بولوى آنگلاشله در. ایکـنـچى آیتلردن آدم کسبنه اختیارلى وشول کسبى نسبتنده فایده و ضرر، جزا و عذاب کوره جگى بولنوب تورادر. عام بعثنده الله نك هر نرسه نى بلون و بنه لرنك اشلرى مبعثنده بنه نك اختیارى و کسبى بولون اثبات

ایتنگەزدن جەبر و اختیار سزلق استدللال ایتنلکان اوچنچی آیت، کسب و اختیار استدللال ایتنلکان قالغان آیتلر حقنەدە ھماکەھار یورتمسک بزنگ اوستوموزدن توشدی. سلفلر اعتقادی بولغان اللەھ روقتنک ھرنرسەنی عالم، بندە کسبنەدە اختیارلی و ارادەلی بولوی ثابت بولدی. فقط اللەھ غە ھرنرسە معلوم و بندە کسبنەدە اختیار و ارادەلی بولوی ایلە قدر و تقدیر تسمیە ایتنلگان ھرنرسەنگ اللەغە معلوم بولغان بیلگیلی مقدار و ترتیب ایلە یوروی و قضا تعبیر ایتنلکان اللەنگ ھرنرسەنگ بیلگیلی ترتیب و مقدار دە بولوینە حکمی آراسنە منافات و تعارض بولماوی حقنە ھماکەھ ایتمک بزگە و وظیفە اولدی: شریعت نقطە سندن اللەدن باشقە غە اطلاق جاۋز کورلەمکان خالقیت یر- نرسەنی اجزائە و مادەلری ایلە خلق ایتبوب یوقسین بارلقغە چغار- مقنن عبارت بولغان خالقیتلر. ایکنچی معنادەغی خالقیتنگ اللە دن باشقەدە استعمال ایتلونەدە شک و شېھە یوقلر. قرآنەدە اللەدن باشقەغە خالق اطلاق اولنەمشدر. اثبات واجب مسئلە سندنە اثبات ایتنلکان رەوشدە بومعنا ایلە خالق اللەغنەدر. اوز عقلی، اختیار وارا دەسیلە انساننگ کائناتلرین استفادە ایتبوب ایجاد و اختراع ایتنکان یر- سەلرینە، اشارینە چیکلاو معناسندەغی خلقنی اطلاق جاۋز ایسەدە مطلق ادب یوزندنگنە کوب ذاتلر اطلاق ایتودن تارتنمشلردن. بئاعایە معتزلە ایلە اشعریلر آراسنەغی مناظرە و نزاعلردە لفظیلر. ثمرەسزددر. کائناتلرین ھەر رەوشدە فایدەلنور و ھراوزینە و جنسنە کورک بولغان اشلرنی میدانغە چغارر ایچون انسانغە فکر، ارادە و حریت بیلرلوب کسب مشروع ایتماشدر. فقط انسان قوتن یرینە صرف ایتما دگندن، اسبابی ایلە اشکە کرشما دگندن یا کە اوز قوتندن طیش اشلر ایلە مشغول اولدیغندن حیات میدانندە و اسباب طبیعیە ایلە مبارزە سندن مغلوب اولوب کوب مقصودلرینە ایرشە آلمیدر. اللەنگ علمی، قضا و تقدیری ایلە انساننگ اختیاری و کسبی آراسنە منافات بولماوی بلسکە حکمت و نظام اقتضاسی اولوی عقان و فکرن عمل ایتنرگان ھرکشی گە

معلومدر. الله عالمه واقع بولاچق حادته لرنی بلماسه وبتون عالمنی چیکلی
 برحکم گه تابع ایتمهسه وکائناتغی هر نرسه نی بیلگلی مقدار ایله یار اتماسه
 عالم نظامسز و قانونسز هلاکت یورطی بولور ایدی. نظامسز اتملرنک
 عالمده یاشاولری ممکن توکل ایکن کائناتدن جز بولغان آدملر، حیوانلر،
 اولنلر، یلدزلر، صولر، هوالر. . . . نیچوک نظامسز یاشاسونلر؟ وعقل
 بولارنک قضا تعبیر ایتملگان حکم و تقدیر تعبیر ایتملگان چیکلانو
 قانونلرینه تابع بولماولرن نیچوک جائز کورسون؟ بوقانونلر ایله
 محکوم نظاملی کائناتدن استفاده ایتمک ایچون «کچوک عالم» تسمیه
 ایتملگان انسانغه اختیار و اراده سیله کسب قوهسی بیلرلماسه حکمت
 و قانون معناسون ابطال وبتون مدنیت اساسلری بولغان تجارت
 و صنایع نی لغولازم اولور ایدی. اگر الله از لده عالمنی ایجاد ایتو
 ندن ایلمک عالمک مخصوص ترتیب، مقدارده وره و شده بولون قضا
 تعبیر ایتملگان حکمی و قانونی ایله بلماسه، و تقدیر نامی بیلرلگان
 قاعده الهیه سنه تابع ایتوب شول بیلگلی ترتیب و مقدار وره و شکمه موافق
 کائنات نی میدانغه چغارماسه و میدانغه چقغاج شول قاعده ایله یوریماسه کائنات
 بر مهندس اشلگان کورپردن، اودن و جمله بنالردن نظامسز اولور،
 والله نلک حکیم، مدبر و جمله کمالات صفاتلرنی جامع بر ذات اقدس
 و معبود مطلق بولونلک معناسی قالماس ایدی. عائله لرت ترکیب ایتملگان
 فردلرده، هر توری حیوانلرده، یلدزلرده، صولرده، هوالرده و جمله کوز
 مز و باشقه حواسمز ایله بلملگان کائناتده الله نلک قضا سنه موافق تقدیر
 بولون عقل و فکر ایسهس بلور یا که کورر. اعتبار کوز یله هر کم
 عالمکه قاراسه انسان ایچون خیری و ضرری بولغان هر نرسه نلک
 چیکلانون کوررده اختیارسز امنیت بالقدر خیره و شره من الله جمله سن تکرار
 ایتار. اوز مزگه، حیوانلرغه، هر کون آشی طورغان آزقلر مزغه حتی
 خسته لگمز ایچون استعمال ایتمکده اولدیغمز دوالرغه قاراساق خیر
 و شر چیکلانون کوررمز. خلاصه بتون کائنات الله نلک چیکلاوی بوینچه
 یوریدر. سکسانگه یاقن عنصر لودن ترکیب ایتملگان عالمک هیئت

مجموعه سنده بونظام كورليگان كېي عنصرلرنىڭ اوزلرنىڭ دە كورلىمىكە دە بوندىن آرتىق تفصيل ايستىگان ذاتلر يىڭى فنلرنى اوقسونلر. بتون عالمىڭ چىكىلانون كوزلرى ايله كوروب بلورلر دة اللەنىڭ تقدىرن كورب اختيارسىز قضا و قدرگە ايمان ايتارلر. رسوخ فى العلم درجە سنە ايرشوب علماء راسخون دن بولمىق شرفنە نائل اولورلر. اول وقت عقىدە اسلامىەنىڭ اسرار طبيعت ايله قرداش ومدنىت فاضله ايله بر طوغمە اولدىغن كورب حيران اولارق « ان الدين عندالله الاسلام » آيت كرىمە سن بىر مرتبە توگل بىڭى مرتبە تىكرار ايتارلر. قىسقىسى بىلدىلر و آلا رده غى حركتلىر، اولنلر، يىغاجلر، و آنالرقارنىدە غى بالالر، انسانار و آلارنىڭ عمللرى جملە اشيا فنا ثابت بولغان بر طاقم الهى قانولنر ايله چىكىلانمىشدر. بـودە تقدىردر. جملە كا ئناتدە كورلىگان شول تقدىرگە ايمان ايتىمىڭ شرعا ھەمەزگە فرضدر.

حشور و نشر

اولدىن سوڭ حيات

بو مسئله حقندە وارد بولغان آيتلرى جىغاندە شول مآل ومفهوم آڭلاشلەدر: ھرانسان ئوله اللەغە قايتا. دنيا دىغى بىدىلر مەزگە اوخشا مغان، بتونى، چىرونى، قاپل بولمغان بىرتن ايله انسان عملينە كورە عذاب ياكە راحت ايچندە ياشىدر. اول عالمەگى راحت وعذاب دنيا دىغى راحتلر وعذابلرغە قاراغاندە باشقە» اشتە بتون قرآن كرىمە وارد بوخصوصە غى آيتلرنىڭ اڭ قىسقى مآلى. قرآن كرىمىنىڭ بو مسئله حقندە غى استدلاللرى باشقە دىللىلارى كېي ھر كم آڭلارلق رەوشدە علمى وكونى. بوخصوصە اعراف، حج، روم، ملائكە، فصلىت زخرف، احقاف سـورەلرنىدە وارد بولغان اون آيتدەگى دىللىلرنىڭ واستدلال يوللرىنىڭ رەوشن اڭ قىسقى طرزدە عرض ايتە چىكەم:

اعراف ۵۷ آیتدە كوككن صوايىندىروب بىردن ھەرتورلى يىمشلر چىقارمىق ايله ،
ھىج ، ۵ آيت دە خلىقت انسان و آنىك تىكاملىگە ايرىشوى و بىردە ياغمورلىر
سىبىلى حىيات حاصل بولوب اولىنى پار ، ايرىوقادىن ايتوب چىقاروى
ايله ، روم ۱۹ ، ملائىكە ۱۰ ، فىلىت ۳۸ ، زىخرف ۱۱ دىق ۱۱ آيتلىرىدە
خراپە زارىر و شەرلىرىك ياغمورلىرى سىبىلى يا ئى حىيات حاصل ايتوب
آباد بولولرى و ياغمورلىرىك اللەغە معلوم مقدار ايله اينولرى ايله ،
احقاف ۳۳ آيتدە يروكوكلىرىك ياراتلىوى ايله استىلال اولىمشىدۇر .
اسكى زمانلىرىدىن بىرى ھەرانسان اولىگىچ بىر نوع حىيات حس ايتە ؛ بلىكە
ھەركىملىك كوكلى بوجىياتى سىزو ايله محكوم ، قرآن رسول بىيان ايتىكەن
وكوكلىرى سىزگان حىياتىك وقوعىن خلىقت انسان و آنىك تىكاملى ، يىمشلر
صولر سىبىلى تىكىلى ، نباتاتىك زوجىن بولوب ياراتلىوى ، صولرىك
بىلىگىلى مقدار ايله كوككن اينولرى و جملى عالملىرىك خلىقتى ايله
استىلال ايتىمشىدۇر . اللە بوقىرت عىظىمە اىھەسى ايكىن سىزنىك كوكلىرى
كز سىزگان ابدى بولغان حىيات يورطن خلىق ايتارگە البتە قادر دۇر .
سىزنىك ھواسىكز اوزى احاطە ايتىكەن عالملىردە بىكىرو ، حىياتلىرىن محافظە
قانونى ، بتونىلاى يوغالمالوق نظامن كورمىكە و بلىمىكە ايكىن بتون
نرسەلىك ارتقى بولغان سىزنىك بتونىلاى يوغالموكز ، ايكىنچى تورلى عالمە
تىكارار ياشاموكز كائىنات دە كورلىگان بوقانونغە خىلافىدۇر . سىزدە كائىنات
تىدن جزئ و كائىناتدە اللەنىك سىنى ، قانونى بىررە وشىمە بولىدىغىن سىزدە
باشقە عالملىرىكى ايكىنچى تورلى حىيات ايله ايكىنچى عالمە ياشاىپە چىكىسىز !
مخلوقاتىك اىك قدرلىسى بولغان سىزنىك بىر نىچە بىل آھ واھ اىچىندە
ياشاپ سعى ، عمل ، حسنىات و سىئاتىكزنىك جزا و راحتىن كورماسىن يوق .
غالوكز مەكىن توگول . اشته قرآننىك استىلالى . بونى خواص آكلغان
كىى عوامدە آكلىدىر . سىقلىرى شول عقىمەدە بولغانلىرى . ئولەدىن صولغى
حىياتى شول قرآن كورساتكان يول ايله استىلال ايتوب چىن كوكلىدىن
ايمان ايتىكەنلىرى . و بوعقىمە آلارنىك اخلاق و مىنىت فاضلە لىرىنە غايت
تأثيرلى بىر آلت اولىمشىدۇر . دىيادە نىقىر مشىقلىرى چىگوب و نىقىر

سعی و اجتهاد سایه سنه میدانغه چغارغان حسناتلرینک یوغالمایه چغن
بلکه بو دنیاغه اوخشاماغان ایکنچی حیاتده سعادتلرینه سبب اولد
یغن بلوب هر یخشیلیق و فضیلت بولغان اشلرنی اشلارگه آطلمشلردر.
قرآنک استدلالی عقل و فکر آیهس هر که گه چن عقیده بیرلک بولر —
یغندن بومسئله حقنده آرتق بر کلمه یازماساقده یتشور ایدی،
فقط بو مسئلهنی یونان فلسفهسی دینگه قاتشقاچ طوغان
اسکی اهل کلام مسلکلی و عصرمده غی یگی مذهبلر کوزند —
نده قسقه غنه رهوشه بولسه ده محاکمه ایتوب اوتونی موافق کوردک:
اسکی کتب الهیه ده، زبورده و بنی اسرائیلگه نسبت ایتلرگن صحیفه
لرده، انجیلده ثابت بولغان رهوشه هر دین حشر اجساد ایله قائل
اولمشدر. اسکی زمان فیلسوفلرینک هم حشرگه انکار ایتما دکلی
بوزمانغه قدر روایت ایتلمش فلسفه لرندن معلومدر. فیلسوفلرینک
شریعت و حکم لرینه هر کمدن آرتوق رعایت ایتولری هر وقت کورامکله در.
آلار شریعتلرینک هر کمنی سعادت یولینه یئلا کلاوچی مشترک بر بول
و هر کمنی دنیا ده خیراتغه ایرشدر و چی بروسپله اولون، فلسفه نلک
یالاکر حکمت اوگر انورگه لیاقت و اهلیت کسب ایتلرگن آز عد
انسانلر نلکغه فضیلت کسب ایتولرینه وسیله اولدیغن بلورلر. دنیا ده
مدنیت فاضله صانلری آز خواصلک بومدنیتکده ایرشولری ایله گنه
حاصل بولمایه چغن بلکه عوامنکده اخلاقی و عملی تمدنی لازم اولد —
یغن هر کمدن آرتق آکلرلر، بناء علیه مدنیت فاضله نی عومومی
تعلیمدن عبارت بولغان شریعتلرینک لازم و ضرور لغی فیلسوفلر
قاشنده قطعیت حکمنی آلمشدر. مدنیت فاضله نلک حصولی و بقاس
ایچون آخرتده هر کمنک دنیا ده غی عملی و حسناتی نسبتنده جزاء
وراحت کوره چکنه ایمان ایتوبینک لازم بولوی آلار نظرنگ ضروری
درجه سنه ایرشمشدر. فیلسوفلر حشر و نشرینک کیفیتنده آز چوق
اختلاف ایتوب بعد الموت ایکنچی حیات بولاچغنده اتفاق ایتمشلردر.
فقط آلار نظرنگ معدومنی بعینه اعاده ممکن اولما دیغندن هم هر کم

فلاسفەنىڭ بوخسوسى غى فېكرلىرى شولار . مەكلىمىن نىڭ
فلاسفەگە مۇقابىلەلىرىنىڭ خىلاسى شۇيەلەدر . فلاسفەنىڭ آخىر
اھوالى دائىرەدە ئىنگان سوزلىرىنىڭ كۆپى شىرىعتكە مۇخالىف تۇرۇپ .
چۈنكى بۇدە ھىلى ئىتىقادنىڭ ئارتىق وعالى بولغان ئىتىقاد بولمىچەن
و روح تىنىن آيىرلغاچ باقى قالاچەن ئىنگان ايتىمىز . فقط فلاسفەنىڭ
قىرانىڭ وصف ايتىلغان ھىلى ئىنگان رىق ايتىمىز . چۈنكى
سعادىت روحانىيە ايلە شىقارت جىسمانىيەنى جىمە مۇمكىندىر . بىنا ئىلىيە ھىلىنى
واھوالى آخىرىنى قىرانىڭ ئىنگان رىق ايتىلغان رىق ايتىمىز . قىرانىڭ
ايتىمىز . فلاسفەنىڭ «اللەغە قول ، بوز ، قىرانىڭ كىمى آيتىلدى و ارد
بولغان صىقاتلىرىنى عقل اللەھنىڭ جازى كورمادىكىن تاء وىل لازىم بولغان
كىمى اھوالى آخىرىگە تعلقلى آيتىلدىكىن عقل نىز نىڭ تىقى مۇمكىن اولما .
دىغىنىن تاء وىل لازىم .» سوزلىرىنى رىق ايتىمىز مۇمكىن لىكىن ائىبات
ايتىمىز . عقل دىللىمىز نىز سوزلىمىز . فلاسفەنىڭ بوخسوسى ايتىمىز
مىللىرى باردىر . بىرىقىمىز : رىقلىرىنىڭ بىلىگە قايتىلدىكىن فرض ايتىمىز
اۋچ قىمىن خارچ توكلى ، بىرىقىمىز : انسان بىلىدىن عبارتدىر . بعض
مىللىمىن دعوى ايتىمىز كىمى ھىلى بىر عرض اولوب بىلىن ايلە قائىدىمىز .
بىلىمىز قائىم و جىمىنى تىبىر ايتىمىز رىقلىڭ و جىمى بىقىمىز . مۇمكىن
مىناسى ھىلىنىڭ بىلىدىن انقۇمىمىز دىمىمىز . مۇمكىن مۇناسىدە اللەنىڭ
مىمىز بولغان بىلىنى ھىلىنى اعدە ايتىمىز عبارتدىر « صورتىدە .
ايتىمىز قىمى : نىس مۇمكىن و بىلىمىز قائىدىمىز . بىنا ئىلىيە رىق اولدىكىن
سولۇ باقى اولوب ھىلى و قىمى بىلىگە قايتىمىز و اسكى بىلىن بىلىمىز
جىمىلاچىمىز « صورتىدە . اۋچىمىز قىمى رىق بىلىمىز باقى اولوب
ھىلى و قىمىدە اولدىكى بىلىن بىلىمىز باشقى بىلىمىز قايتىمىز . چۈنكى انسان
رىق ايلە انسان بولدىغىنىن مادەگە ايتىمىز رىقلىڭ « طرىنىڭ . مىللىمىز
ھىلىن دعوىمىز مۇمكىن بولۇپ ھىلىنىڭ اۋچىمىز مۇمكىن . بىرىقىمىز قىمىنىڭ
بىلىمىز آشكار . چۈنكى تىن ھىلىمىز مۇمكىن بولۇپ فرض اولار قىمى بىلىمىز .
بىلىمىز ھىلىمىز اعدە و ايتىمىز . فقط بولۇپ اعدە اولدىكى بىلىمىز ھىلى .

تغذی تمام اولگى هویتلری توگل. بلكه مثللریدر. بواحداث اولگى. بدن و حیاتنى اعاده اولمادیغندن معادتسمیه ایتماماز. بلكه مثلن احداث دیلور. انسان ماده سیله انسان توگل بلكه نفسیله انساندر. انساننك تغذیسی سببلى اكثر اجزاس تبدیل ایندیگی مالد انسان تبدیل ایتمایوب آغری عمرینه قدر باقیدر. بناء علیه روح یا که حیات معدوم بولغاچ بدنن حاصل بولغان توفراقغه اعاده اولنه چق روح و حیات اولگى روح و حیاتنك عینی توگل مثلیدر. بونی مثال ایله شول ره و شده ایضاح ممکن: انسان بدنیه انسان توگل. چونکه بعض وقتده آط بدنی انسانغه آزی اولور. و آزقدن نطقه خلق اولنور. بو نطقه دنده انسان حاصل بولور. بونارغه آط آدم بولوب اولدی دیاماز. چونکه آط دخی صورتی ایله آطدر. بدنی ایله توگل. بس بو آط صورتی معدوم اولدیغندن ماده دن باشقه بر نرسده قالمادی دیه کدر. شونك کبی آدمده ماده سی ایله آدم توگل. بلكه نفسیله آدمدر. بونمن توفراقغه تکرار اعاده اینله چك حیات و صورت اولگی حیات و صورتنك عینی اولمازدن مثلی اولوی آڭلاشلیغندن بو احداثی اولگی آدمنى اعاده دیهك ممکن توگل. ایکنچی قسم ایسه ینه باطلدر. چونکه آدمنك بدنی توزلوب توفراق، صو، پار، هوا کبی عنصرلرغه اولگکچ عالمده گی اوزی کبی ماده لرگه قاتناشور. بو حالده اول مادنی بو عنصرلردن آیرمق مشکل اولور. اگر قدرت الهیه گه بناء بو کچوک براش کورلسه ایکنچی طرفدن مشکلك طوغار: سز حشر جسمانی نی حشر اینلنگان وقتده بدننك عین جزلرن جیبوب عین بد. ننگه قایتارلوی ایله تصویرایته سز. حشر وقتنده جیو- لاقچ اجزاء نیندی جزلر؟ اگر یالکز اولنگان وقتده غی جزلر دیساکز قولى، آباغی، کوزی کبی جزلری اولنگان وقتده بولمغان کشی ینه کوزسز قولسز، آباقسز اولماسی لازم کلور. بو ایسه اهل جنت حقنك قبیحدر. یوق اگر بو جزلردن مقصود عمرنك اولندن آخرینه قدرلی آیرامش جزلر دیساکز بو جزلری اعاده ینه

مخالد. چونكە آفريقا كېي وحشى مەلەكتەردە آدم آشامق عادتى
ايەلە ياكە آچاق سەبەلى آدمەرنىڭ بەنلەرى ايكنچى آدمەرگە آزق
وبەن بولسە ايكسەنە حشر مەكن اولماز. چونكە ايكسەنە دە بەن
اولدى. ايكى نەسنى بربەنە حشر مەكن توگل. ايكنچى جەنەن بەرنىڭ
اھوالى فەكرلەنە كورلوركە: يەرگە اولكار دفن اولنور. بەنلەر تو-
فراق، يەش كېي آزق بولوب ايكنچى آدمەرگە بەن اولماقە ايكن
نيچوك ھەر بەننى اوز اجزاسىلە حشر مەكن اولسون؟ اوچنچى قەسەك
بطلانى معلوم. چونكە دنيا دە كورن وفسادنى قابىل مادەلەر محدود ومنتاھى،
نفوس بشرغىز منتاھى اولدەيغەنەن موادارضيە بىتون نفوس بشرنى
حشر ايچون يەشمەيدەر. فلاسەفە نىڭ حشر جەسمانىنى انكارايتەك يولنە
توتقان ايكن مسلكلەرنىڭ ايكنچىسى: تيمەرنى آدم كېيە تورغان عادى
كېوم شەكنە كەنورمەك مەكن توگل. بلكە آنى عادى كېوم شەكنە قوبىق
ايچون بىرطاقم اسباب واسطەسىلە عنصرلەرن آيروب وجيوب خەلقنەگى
يەككە رەشەنە كەنورمەك ويەلگى طوغەق صوكنە كېوم ياهامق ايەلە
اولسە اولە بلور. تەجولسز تيمەرنى عادى كېوم ياصاوتى ھەركەم مەمال
سانار. اصل عنصرلەرنە قايتقان، تاش بولغان، صو، آغاچ وتوفراق
كېي نەرسەلەر آناردن تەشكىل ايتەك آدمەننىڭ تەنى بودورلەرنى كچەر ماز
دن نيچوك كەن غەتابىلە بەن و آدم اولە باور؟ اشە اسكى فلاسەفە نىڭ
حشر جەسمانىنى انكارايتەن ايچون كەنورگان مشهور دليەلەرى شولەنر.
فلاسەفەگە اوز قوراللىرى ايەلە جوابەك اڭ مەھارت ايهسە، امام غزالى
نىڭ بوخەسە مەكلەين لسانەنەن بېرگان جوابلەرى مەكلەين آغزەنەن
چەقان جوابلەرنىڭ اڭ گزىدەلەرنەن سانالەيغەنەن امام غزالىنىڭ مشهور
جوابلەرنە بالا خەتتار ذكەر ايتەك ايەلە كفايەلنەمەز. امام غزالى بىرنچى
مسلكلەرنە ذكەر اعتراضلەرغە جوابا دېور: بىز رولەرنىڭ بەنلەرگە
قايتارلورنە اوچنچى قەسە قەسور ايتەلگان رەشەك بولون اخەتتار
ايتەمەز. يەنى نەس اوزى قائم بولغان جوهردەر، نەس ئولگاچ با-
قى اولوب حشر وقتەندە نەننى بولسە دە بىر بەنگە قايتارلەرچە ديمەز.

چونكى نىفسنىڭ اوزى، بىنا تىھا قائم بولغان جوهر بولوى و آنىڭ بعد-
الموت بقاسى شىرىعتىگە مۇخالف توغىل. بىلكە بونارغە «الله يولنىدە او
لتورلىگان كىشىلرنى ئۆلك گمان ايتماڭز! بىلكە آلا ر تورك اولوب
الله قاشنىدە نىعمىدەلر» كىي آيتلر دلالت ايتىشىدۇر. بو حشر جىسمانى
روحنىڭ بىر بىدىگە قايتوى ابلە مەكىندۇر. اول بىدىن تىلسە نىندى بىدىن
بولسۇن. كرك ايكىنچى بىر بىدىن مادەسىدىن و كرك يىكىدىن ايجاد ايتلىگان
بىر مادەدىن حاصل بولسۇن. چونكى فلاسفى اعتراف ايتىگان كىي انسان
آنچىق روحىلە انساندۇر. لذت و عقوبات ايسە نىفسكە عائد بىر كىيىندۇر.
بىدىننىڭ اجزاسى عمر بويىنچە نىچە مرتبەلر آلىشۇنىدىغىدىن آنارغە
اعتبار بوقىدۇر. حشر جىسمانى نىفسنىڭ نىندى بولسەدە بىر بىدىگە قايتار
لوى ابلە مەكىن، وهر مەكىن مقلودر الهى اولدىغىدىن بۇدە بىر مقلودر الهىدۇر.
لكىن سز «نىفسلرغىر مئناھى اولوب مادە لىر مئناھى اولدىغىدىن مادەلر
نىفس بىشەرگە كفايە ايتماز. بىناء عليه حشر جىسمانى مەكىن توغىل»
دىما كىي بۇلاسىز. روحلر چىكىسىز اولسە سزنىڭ بوسوز كىز توغرىدۇر. فقط
روحلرنىڭ چىكىسىز اولماسى مەكالىدۇر. چونكى روحلرنىڭ چىكىسىزلىكى عالمنىڭ
قىدىم بولۇپنىدە و دائىمى عالمىگى دورلرنىڭ بىرسى آرطىدىن ايكىنچىسى كىلۇپنىدە
مەنىدۇر. بىز عالمنىڭ حادث بولۇن اثبات ايتىدۇمىز دىن بۇدە باطلدۇر.
روحلرنىڭ مادەلرگە قارىغاندە كۆپ بولوى تىسلىم ايتىلسە الله يىكىدىن
مادە اختراعىدە قادردۇر. بونى انكار الله نىڭ احداث و ايجاد قىدۇر تى
انكاردۇر. اكر سز: بو صورتدە كىي حشر عىن تىناسىخ، تىناسىخ نىڭ بىطلا
نىدە دلالت ايتىگان بىرھانىلر بونىڭ بىطلاننىدە دلالت ايتەدۇر» دىساڭز اسمە
نىزا عىز بوقىدۇر. شىرىعتىڭ واقع بولغان بىر نىرسەنى اول نىرسەگە تىناسىخ اسمى
بىرلىسەدە تىسدىق و اجىبۇر. بىز بو عالمە تىناسىخ بولۇن انكار ايتەمىز. حشرنى
انكار ايتىمىمىز. اما آنارغە تىناسىخ اسمى بىرلە ايمىش بىرلىسۇن». امام غزا
لىنىڭ فلاسفى نىڭ بىر نىچى مىسلىكلىرىدە بىيان ايتىگان اعترافلىرىدە قارشى
جوابى شولىدۇر. ايكىنچى مىسلىكلىرىدە جوابدە بولنەرق امام غزالى
دىور: آدمنىڭ بولوى اچچون بىيان ايتىلگان دورلرنى كىچىرۇي

لازم و ضرور اولدیغین و بیر تیمرنلک عادی کیوم بولوی ایچوندە مذکور ره و شلرگه کروی تیوش بولون تسلیم ایتهمز. چونکه توفراق توفراق اولدیغی حالده آدم تنی بولمادیغی کبی تیمر بولغان حالده عادی کیوم بولا آلماز. لکن بز بوترقی و آلسنولرنلک کوب دورلرده حاصل بولغان کبی بر آنده ده پیدا بولون جائز کوره مز. مع هذا بزگه یالسکز حشرنلک وقوعیسی بلدرامی. اوزون بر مدتە می یا که بر آنده می واقع بولاچق، اول قدریسی بیان ایدلمادی. بناء علیه بز نلک مدتە و طورلرنده منازعه مز بوق. بلکه منازعه ذکر ایتلکان ره و شده گی ترقی یالسکز الله نلک قدرتی ایله می یا که اسبابدن برار سبب ایله حاصل بولوی مسئله سنده در. بز نلک قاشمزه ایکیسیه مکندر. چونکه وجودده برسی آرتندن ایکنچیس کیله تورغان نرسه لرده خرق عادت جائزدر. بناء علیه وجودده برسی آرتندن دیگر کیله تورغان نرسه لرنلک ظاهری سببسنده حصولی مکندر. فرض ایتیک بولار یالسکز ظاهری سببلر ایله گنه حاصل بولسونلر. لکن سببنلک سبب معلوم بولوی شرط توکل. بلکه قدرت خزینه سی عجائب و غرائب ایله طولو بولسه ده بز آلارنی بلودن عاجز مز. ظاهری سببسن باشقه سبب بولماون گمان ایتوچیلر بو قدر عجیب و غریب بولغان نرسه لرنی انکار ایتهلر. آدمده اوزی بلمگان و فکری ایرشمگان نرسه لرنی انکار ایتمک و سببی ایله بلمکدن صوکل حیران بولمق بر طبیعت حکمنی آلمشدر. حشر جسمانی نی انکار ایتوچیلرنلک حاللریده بعینه شولدر. سببنی بلمادکلری ایچون انکار ایتهلر. فقط واقع بولمقدن صوکل تعجب ایته چکلر و حیران قالاچقلر در. «اشته امام غزالی نلک متکلیمین لسانندن فلاسفه گه قارشى مدافعه سی. بو مدافعه دن حشر نیندی گنه بولسه ده برتن ایله اولاجغی و بو تننلک نیندی گنه ماده دن بولسه ده تشکل ایتوی جائز بولوی آکلاشله در. اسکی حکمانلک ده کوبسی مطلق حشر اجسادى قبول ایتدگندن اهل کلام ایله فلاسفه آراسنده اتفاق حاصل اولمش کبیدر. فلاسفه،

غزالی، ابن رشد کبى اسلام عالم وفيلسوفلىرى حشرنىڭ دنياده غى بدننىڭ عىنى ايله اولدىغىن دعوا ايتمىلر. فلاسفه حشر دنياده غى بدن ايله اولون يوقاروده ذكر ايتلىگان علمى مانعلر ايچون قېول ايتىمادكلىرى كېى اسلام عالملىرىده بدنسىز يالسىز روح ايله گنه بولون بو خصوصه وارد آيتلرنىڭ نلاهرىنه خلاف اولدىغىندىن قېول ايتمىلر. حشرنىڭ دنياده غى بدن ايله اولماوى اعتقادىن حضرت ابن عباس ايله امام مالك حضرتلرنىڭ روايت ايتلمىشدر. بومسئلهنى حاضرگى حكيم وعالملىر فكرى ايله اولچامىڭ لازم بولسه ايكى نرسهنى خاطرده تومتقى لازم اولدور. بىرى روح بارمى وبولسه باقىمى ؟

ايكنچى روح بولسه بوندىن باشقه تاثيرى و آدم ئولوب روح بدننىڭ چققاچ تاثيرى ممكىنى؟ تاثيرى ممكىن بولسه تن كېى برار واسطه ايله مى يا كه واسطه سزمى؟ بىز بومسئلهنى غربىه مشهور، عالم وفيلسوف سانالغان دورت بش ذاتنىڭ سوزلىرى ايله گنه اولچايبه چىڭ بولدىق: ژ. دولن: روح مادى برنرسه توگلى. چونكه روحىن طوغان حادثه لرده ماده حاصىتى يوق. فكر، تصور، ذا كرهنىڭ صورتىده، توسىدىن يوق. هم زمان تاثيرى آستونىده كرمىلىر. هم بو عقلى خاصه لىر ماده طبيعتىدىن هيچ بىر طبيعت ايله محكوم توگىللىردىر. اولچاوى و قىياسىنى قا- بل بولمىغان يالسىز روحى نرسه لىر. روحنىڭ طبيعتىدىن بىتماسزلىك (خلود) بولوى بدننىڭ چققاچ بدنلىكىنى حالقىدىن قوتلى بىر حالتده ظهور نىنن آڭلاشلىدور. ^(۱) بىناء عليه روح مادى و بىته تورغان نرسه توگلى. تن ايسه كوردگىز كېى طوغوب اوسوب ئوله در. بىردىن تشكىل ايتىنك بىر ماده قىيد حياتده قالدىقچه هر وقت اوزگارب تورادىر. حال بوره- وشده ايكن روح ايله بدن طبيعتلىرى ايله باشقه بولولرى آڭلاشلىور. بىرسى طبيعتى ايله اوزگارب توراء، ديگرى بىر حالده دائىمى قالدور. بولارده غى خاصىتىلر باشقه بولسده بولار آراسىده تمام اتفالفلىق، ^(۱) بو حال ئولسىگان آدملىرنىڭ روهلىرن چاقىرو، استىغضا، قاعده سىله اثبات ايتلمىشدر.

برسی ایکنچیسنه هر وقت تأثیر ایتوب تورادر. آچو، مرحمت، سومک و مکروه کورونک اثری یوزگه چغادر. روح بعض قاطی اثر لنولر بدننی زور اضطرابقه توشرادر. حتی بردن شادلق یا که قایغو تنگه زور انقلاب کتوروب ئولمگه سبب بولادر. تصور دو قبتور لر اثبات ایتکان ره وشده تنگه تأثیر ایتهدر» دیدر. روح ایله بدن آراسنغی تأثیر و تأثیرنی فلسفه بوکونگه قدرقناعتلندرلک ره وشده حل ایتمامشدر. مشهور دیقارت: روح ایله بدن مخالف طبیعتده، خلقتده بولسه لر. ده الله اوز بنگ ازلی عنایتی سببلی آلا رنی برسن ایکنچیسنه تأثیر ایتارلک حرکتده بولندرمشدر. الله روحه بدن حرکتی سببلی تأثیر بیرمش. بدننی روح اراده سی سببلی حرکت ایتدرمشدر» دیور. اولر: روح ایله بدننگ تأثیر و تأثیرنی انعکاس طبیعی قانونی ایله. یعنی بدن ایله روح آراسنده بردن تأثیر و تأثیر حاصل بولور» دیمشدر. قو- دروت: روح ایله بدن آراسنده متوسط بولغان ماده باردکه: ایکسی نگده خاصیتلرنده شریک بولدیغندن روح ایله بدن آراسن جمع ایتمک آننگ وظیفه سی» دیکان. ژ. دولن انق- سامنی قابل بولمغان روحنگ بدن ایله برلشون رد ایتدگن صوگ روحه متوسط جسد اثبات ایتوب آننگ وظیفه سن چیکلاودن عاجز بولون اعتراف ایتمش. نهایت آنی اولچاونی قابل بولمغان بیگل سیالغه تشبیه ایتدشدرکه: اول طامر لر آرقلی اثر لر احداث ایتهدر. بو جسد متوسطنگ بولون فرانسوز عالی حربیه مکتبی ناظری «دور وشاس» ننگ تنویم معنطیس ایله «بدن ئولمگه اوخشاش بر حالتده بولندیغنده روح آدم صورتنه تمام اوخشاغان بدن متوسطی ایله بدنن چغوب شول کشی یاننه اوترون» اثبات ایتکان حادثه ایله اثبات ایتدشدر. وهرکم مادی تنی یاننده تمام شونارغه اوخشاغان حیاتلی سیالمن بولغان تن کورسه جسد متوسطنگ بولوننده شبهه سی قالماس دیدر. روحنگ طبیعتی بزگه مجهول بولسه ده لکن آننگ سیال بولغان جسم ایله احاطه اولندیغن بله مز: روحده غی بو جسم ئولکچه دنیا ده غی کبی ممتاز بر

شخص بولوپنه مساعدا ديدر. روح «اللان كاردك» ديدگى كىي سيال بولغان تنى، ايله ممتاز بولسه، نفس مادى بدن ايله بولسه انسان آتالور. نفس آتالغان بو حالتنده مخصوص خاصهلى بولسه ده همان نوع انسانغه تعلقلى بر حالتنده در. روحلر اوز عالملىرنى بزرگه اوشاخان وجودلر در. بزنك هر قايومز دولگكچ روح وطوغاچ انسان بولادر. تن و بدن متوسط روحلر باشقه هيچ بر نرسه سيزمى تورغان بر ماده در. بدن متوسط اثير طبيعتلى لطيف بولسه ده آنى ماده آتاومز اولچاوانى قابىل بولمغان باشقه سياللركىي ماده لكىن چقماوى ايچوندر. بوجسد متوسط آدم سلامت ايكن بدنده بولنور. آدم دولكچ روح ايله برابر چغوب مىلد اولور. بو اورنده ر. دولان نك سوزى تمام اولدى. خلاصه :

عددلرى آز بر فردلر استثناء ايتلسه موحد، وثنى، فلاسفه اولسون بتون بشرنك دولمدن صوك بر نوع حيات بولاچغن اعتقاد ايتىكلرى و بو حياتنى تورلى ره وشده تصوير ايتولرى كورلور. بعضلى روحنك دائمى آدم يا كه حيوان تننده تناسخ اوزره بولند. يغن، بعضلى نفس كمالغه ايرشكچ بو تناسخ بته چكن، بعضلى روح تنندن ايرلچاچ ماده لكىن تجرد ايتوب دائمى لىنت يا كه عذاب ايچنك قالاچغن، بعضى بزرگه كورنگان جسملردن لطيف بولغان اثيرى جسملرگه توتاشه چغن اعتقاد ايتارلر. اشته بو اختلاف اخروى سعادت و شقاوتنك كنه سن بلوده، عذاب يا كه راحت نيندى وسيله لر ايله واقع بولاچغنده در. يوقسه دولمدن صوك مطلق بر حيات بولونك توكل. بز بو مسئله نى ايكى علمى دليل ايله قسقه چه غنه اثبات ايتوب تمام ايته چكمز: علم و فن نظر نده ثابت بولغان ره وشده بار بولغان نرسه بتمى. بلكه برشكلدن ايكنچى شكلگه گنه كره در. الله نك طبيعتنك گى قاعده سى بتون عالملرده بر ره وشده. عالم و حكيملر نيچه يوزلر چه سنلردن بيزلى روحنك بولونك اتفاق ايتنه كلمشلر در. بنا عليه روح بار در. هر بار بولغان نرسه نك كائناتده غن قاعده و نظامدن

چغون حكمت و عقل جائز كورمادگننن روحك كائناندهغى بنماو قاصد
سنه داخلدنر. بس آدم ئولسه ده روح باقىدر. روحنك حسلى وحسى
اوزينه موافق تن ايله بولوى بالتجربه ثابتدر. هر بار وحسلى
بولغان نرسه اوز استعداد و عملنه كوره سعادت يا كه شقاوت ايچنك
بولنديغندن روحك اوز عالمنك اوزينه موافق تن ايله سعادت يا كه
شقاوت ايچنكده بولنه چقدر.

بتون بشرنك فكري و عقلى ئولمىن صوڭ بر نوع حيات سيزوى
اثبات اولندى. بشرنك عقل و فكري حياتنك اشانچلى نرسه سيدر.
بتون بشرنك فكري خطالف ايله تهمت جائز توكلدر. بس ئولمىن
صوڭ حيات موجوددر. بشرنك بو مسئله حقنك فكري شول قدردر.
ديمك علم و بشر فكريدن روح ئولمىن صوڭ اوزينه مخصوص بر تن
ايله سعادت يا كه شقاوت ايچنكده بولنه چغن اثبات ايتن آلادر. بز
مسئله نك باشندوق قرآن ايله كفايه لنمك يتون و قرآن عوام و خوا-
صنى قناعتلنر لرلك علمى دليللر ايله حشر و نشرنى اثبات ايتدنگ
وساق اعتقاديدن شول ره ووشده بولون سويلادك. بز هنوز شول فكرده
قالاچمىز.

ربنا ما خلقت هذا باطلا، سبحانك فقنا عذاب النار.

خاتمه

بز كتابمىز نك باشندوق (مؤمن به) نى او قدق. علم كلام يا كه توحيد
نك وظيفه سى شونىن بحث ايتمك اولديغن سويلدك. اوز مزگه
قالسه بر نوع اثباتنك ايتدك. علم عصر نده ملائكه، جن كى نرسه لر
بديهللك شكلن آلدنغندن ملائكه حقنكدهغى عالم و فيلسوفلر فكرن
ذكر ايتوب كتابنى زور ايتونى موافق كورمادك. بز بو كتابمىزنى
غايث قسقه يازدق. اگر الله جل و علا حضرتلرى، عالم، وحى،

رسالت، قضا و قدر، حشر و باشقه ذکر ایتلکان مسئله لر حقنده تفصیلهغه
کرشساک بزنگی فکرلرمز و مطبوعاتمهز کوتاره آلمازلق بولور ایلمی.
بز بو کتابمهزنگی کوب یرلرن ح-کیم الشرق و فقیه الاسلام استاذمهز
«محمد عبده» (رضی الله عنه) حضرتلرینک رساله تومیدندن اقتباس
ایتدک. الله آنی غریق مغفرت واحسان ایتسون. خطیئات و سیمآتمزنی
عقوبله برابر بتون اهل اسلامنی قرآن و رسول یولینه ارشاد بیور
سون. قرآنندن آیرلریغمز سببلی دوشدگمهز سقاقت و تدنیدن رهنمیله
بزنی قوتقارغای ایلمی. آمین، یارب العالمین !

بسم الله الرحمن الرحيم

«وعدالله الذین آمنوا منکم و عملوا الصالحات لیستخلفنهم فی
الارض کما استخلف الذین من قبلهم ولیمکنن لهم دیفهم النبی ارتضی
لهم ولیبذلغهم من بعد خوفهم انما یعبدوننی لا یشرکون بی شیئا
ومن کفر بعد ذلك فاولئک هم الفاسقون». (آیتندهگی کفر کفران
نعمت ایله تفسیر ایتلمش) «وأنما لماسمعنا الهدی آمنا به فمن یؤمن
بربه فلا یخاف بغمسا ولا رهقا. وأنا منالمسلمون و منا القاسطون فمن
اسلم فاولئک تعروا رشا. واما القاسطون فکانوا لجهنم حطبا. وأن
لو استقاموا علی الطریقه لاسقیناهم ماء غدقا لنتقنهم فیه، و من
یعرض عن ذکرربه یسلکه عنابا سعدا. وأن المساجدالله فلا تدعوا
مع الله احدا. وأنه لما قام عبدالله یدعوه کادوا یکنزون علیه لبداد.
قل انما ادعو ربی ولا أشرک به احدا. صدق الله العظیم وبلغ رسوله
الکریم و غسی الشیطان الرجیم وحق الشکر لله رب العالمین»

بیت	یول	صواب	خطا
۲۳	۵	بولون بیان بیوردی	بولون بیوردی
۱۲	۲۶	الله فی	اللهغه
۱۴	۲۶	الله فی	اللهغه
۱۴	۳۰	شریره	شدیده
۱۹	۳۱	لامارتین	مالا هارتین
۱۵	۳۲	توقنار دیغندن	توقنار دیغندن
۱۷	۳۵	ایتمگانلگمز	ایتمگانلگمز
۱۷	۴۵	وظیفه شناسلق	وظیفه شناسلق
۵	۴۶	عالملرنی وظیفه شناس	عالملرنی شناس
۱	۴۷	باشلاوی	باشلادی
۹	۴۷	علمنلق	عملنلق
۱۰	۴۸	وقتند	وقتندن
۲۴	۶۲	۳۰	۳
۲۳	۶۳	ایتمازدن	ایتماز
۱	۶۴	عالم غاز	عالم
۳	۶۶	قمر لر	قمر
۳	۶۸	بولدیده عالمده	بولدیدهده
۱۸	۸۳	احتیاجات	احتیاجات
۲۴	۸۶	منطق	مونطق
۱۶	۹۸	طبیلهق	طبیلهق
۲۲	۱۰۰	وحاضردهده	وحاضرده
۸	۱۰۴	منبعی	منبعی
۱۵	۱۰۸	منفعتلری	منفعتلرینه
۲	۱۱۳	نورلرن	نورلرن
۱۷	۱۲۹	ایتمگان	ایتمگان
۲۶	۱۵۸	استخضار	استخضا